MemoriiJurnale

SANDA & VLAD STOLOJAN

Să nu plecăm toţi odată

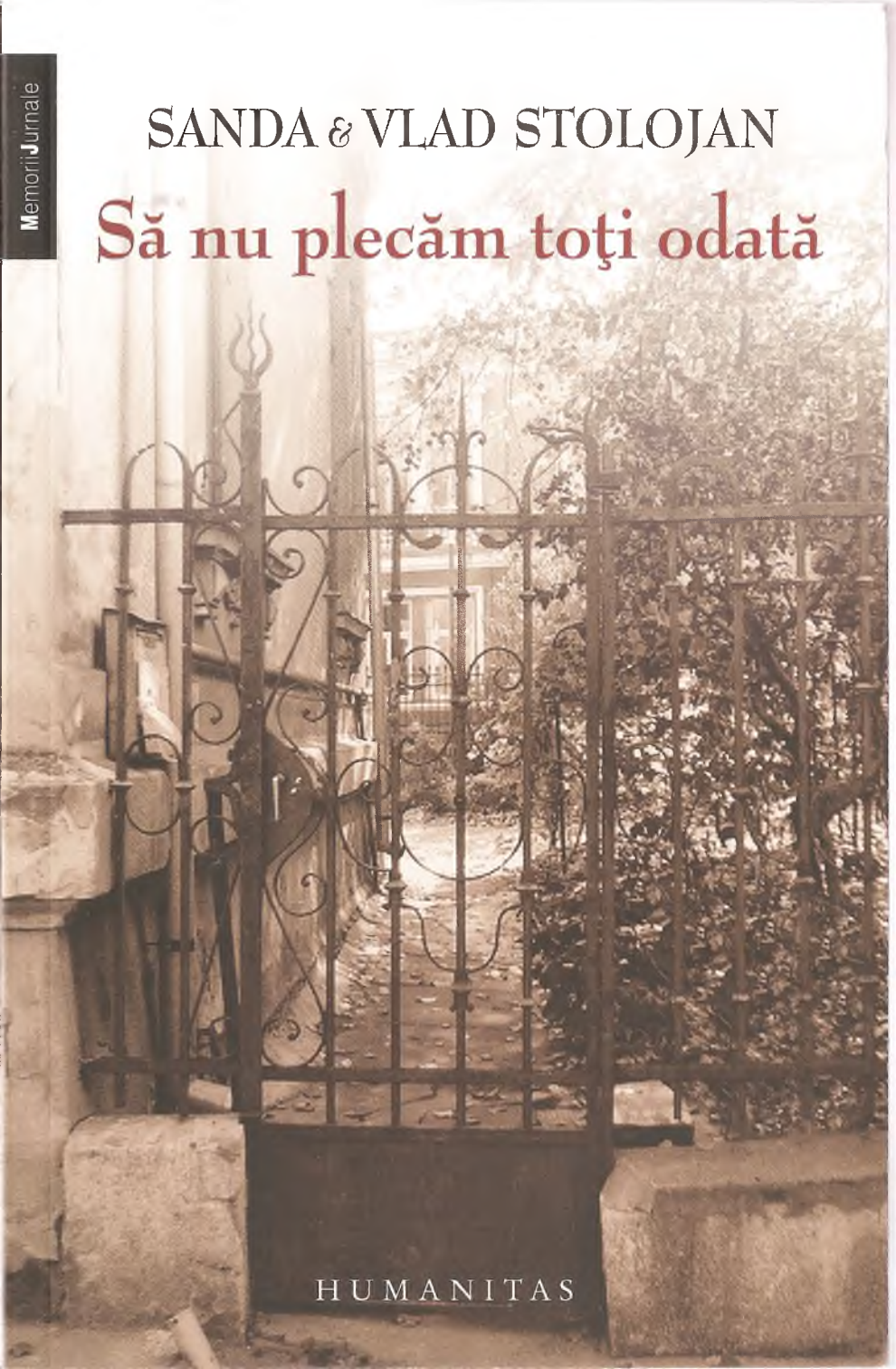

HUMANITAS

SANDA STOLOJAN s-a născut în 1919 la București într-o familie de diplomați și scriitori (a fost nepoata lui Duiliu Zamfirescu). A luat bacalaureatul în 1937 la Paris și a absolvit în 1943, la București, Facultatea de Filologie. S-a căsătorit în 1942 cu Vlad Stolojan Filipescu. În 1949 a fost condamnată împreună cu soțul ei pentru „acte pregătitoare de trecere frauduloasă a frontierei". În 1961 a fost răscumpărată, alături de Vlad Stolojan și fiul lor, Nicolas, de rudele din Franța și s-a stabilit la Paris ca refugiat politic. În urma unor studii la École des Hautes Études Commerciales, a început în 1965 o carieră de interpret, inclusiv de interpret oficial al președinților Franței, de la Charles de Gaulle până la François Mitterrand, în relațiile lor cu România. În perioada 1975–1980 a fost directorul revistei *Cahiers de l'Est*, iar între 1984 și 1991 a fost președintele Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului de la Paris, fiind distinsă în 1989 cu Diploma de Onoare a American-Romanian Academy pentru remarcabila sa activitate în domeniu. De asemenea, a făcut parte din comitetul literar al revistei *Esprit*. S-a stins din viață în 2005, la Paris.

OPERA. Sanda Stolojan a scris – în franceză și română – poezie, literatură memorialistică, critică literară, publicistică. În *Enciclopedia scriitorilor francezi din secolul XX* este menționată ca poet cu volumele *Dans les Brisures*, 1982, *Sur les Abîmes verts*, 1985, *Bruine de nulle part*, 1993. A mai publicat o antologie în franceză a poeziilor lui Lucian Blaga (*L'Étoile la plus triste*, 1992) și proza poetică a nuvelei *Maison pour un mirage*, 2003. Poeziile scrise în românește i-au fost publicate în revistele literare ale exilului și adunate ulterior în volumul *Din urzeala ursitei*, apărut într-un tiraj necomercial (Galateea, 2004). A publicat volumele de memorialistică *Nori peste balcoane* (Humanitas,1996), în versiune franceză *Au balcon de l'exil roumain à Paris* (Harmattan, 1999), și *Ceruri nomade* (Humanitas, 1999), în versiune franceză *La Roumanie revisitée* (Harmattan, 2001); de asemenea, *Avec de Gaulle en Roumanie* (Éditions de l'Herne), tradus în limba română în 1994. Postum, i-a apărut volumul de corespondență cu filozoful Constantin Noica *Sub semnul depărtării* (Humanitas, 2006). A tradus în franceză *Lacrimi și sfinți* de Emil Cioran (Éditions de l'Herne, 1986), a publicat o biografie a lui Duiliu Zamfirescu în engleză (Twayne Publ., Boston, 1980). Timp de 20 de ani, a participat la emisiunile postului de radio Europa Liberă, colaborând strâns cu Monica Lovinescu și cercul ei de scriitori, critici, ziariști.

SANDA & VLAD STOLOJAN

Să nu plecăm toţi odată

AMINTIRI DIN ROMÂNIA ANILOR '50

Traducere din franceză de
DANA PETRIŞOR

Postfaţă de
MATEI CAZACU şi NICOLAS STOLOJAN

HUMANITAS
BUCUREŞTI

Colecție coordonată de Oana Bârna

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Ioana Dragomirescu Mardare
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Maria Nicolau
DTP: Dumitru Olteanu

Tipărit la C.N.I „Coresi" S.A.

© HUMANITAS, 2009, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
STOLOJAN, SANDA
Să nu plecăm toți odată : amintiri din România anilor '50 / Sanda Stolojan, Vlad Stolojan; trad.: Dana Petrișor; pref.: Matei Cazacu, Nicolas Stolojan. – București: Humanitas, 2009
ISBN 978-973-50-2155-9
I. Stolojan, Vlad
II. Petrișor, Dana (trad.)
III. Cazacu, Matei (pref.)
IV. Stolojan, Nicolas (pref.)
821.135.1-94

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.libhumanitas.ro

Însemnările Sandei Stolojan

Se dedică lui Niculae,
Laurence, Gabrielle și Vladimir,
în amintirea lui Jean Le Marois

Aceste pagini au fost scrise pornind de la însemnările mele dintr-o vreme când mi se părea că este de primă importanță să nu uit anii trăiți în România – de Vlad și de mine –, ani ce trebuiau să sfârșească odată cu plecarea absolut necesară și cu instalarea noastră definitivă în Occident. Voiam să-mi explic mie însămi rațiunea interesului meu obsedant, din acei ani, față de evenimentele ce se desfășurau dincolo de Cortina de Fier în România și repercusiunile lor asupra vieții noastre din Paris.

A existat o vreme când nu reușeam să mă eliberez de obsesia Exilului românesc, de problemele României încătușate. Astăzi, odată cu sfârșitul comunismului și cu integrarea noastră profundă și firească în viața pe care o ducem în Franța, perspectiva s-a schimbat, timpul angajării și al acțiunilor dictate de evenimente s-a îndepărtat de mine. În schimb, nimic nu va putea șterge amintirea anilor '50. Românii numesc acești ani „obsedantul deceniu", pentru că au marcat marea cotitură făcută de istorie, momentul asfințitului, când trecutul nu dispăruse încă de tot la orizont, când oamenii, locurile, atmosfera lumii românești, așa cum o cunoscusem până când regimul comunist a pus mâna pe putere, palpitau încă sub violența evenimentelor destinate să transforme trecutul într-un morman de ruine. Iată de ce această experiență rămâne neștearsă în memoria celor care au trăit-o. Anii '50 au contribuit în mod decisiv la faptul

că am devenit emigranți, apoi francezi de origine străină, astăzi cetățeni ai unei Europe în plin avânt.

„Să pleci în Occident!" Trebuie să fi trăit o anumită realitate pentru a înțelege greutatea acestor cuvinte, fascinația pe care au avut-o, vreme de patruzeci de ani, în imaginația cetățenilor din Est. A fost o vreme când au căpătat și pentru noi un sens magic, făcându-ne să visăm la lumină și libertate. Vreme de patruzeci și cinci de ani, cei din Europa de Est n-au privit decât într-o singură direcție, sperând să plece într-o zi, să scape din întunericul lumii totalitare în care erau închiși în spatele Cortinei de Fier. Evenimente precum Revoluția de la Budapesta, Primăvara de la Praga, revolta șantierelor din Gdansk cu prelungirea ei până la Varșovia au atras privirile lumii, au luminat pentru o clipă scena, apoi lumina s-a stins din nou peste viața oamenilor din cealaltă Europă. Comunismul, abătând cu o violență nemaivăzută istoria acestor țări de la cursul ei normal, a împins multe ființe umane, confruntate cu forțe de opresiune necunoscute încă și care au trezit în ei o cumplită revoltă, să riște totul, să mizeze totul pe o alegere definitivă: plecarea.

Astăzi, privind în urmă, descopăr cu oarecare mirare că mă încearcă un sentiment pozitiv față de faptul că am aparținut, într-o anumită perioadă, cohortei anonime de refugiați ai secolului XX... Sute de mii de persoane, fugind de tirania totalitară, și-au părăsit țara, și-au schimbat societatea, limba, naționalitatea. Copiii lor trăiesc acum sub alte ceruri, dar ei, cei care au trăit experiența rupturii, oameni ca toți oamenii, uneori oameni cu deosebite calități, părăsindu-și țara supusă dictaturii sistemului comunist – această invenție a secolului XX –, au devenit în același timp actorii și martorii unei epoci și ai unei istorii colective dramatice, chiar

dacă aventura fiecăruia a fost, de cele mai multe ori, obscură și fără strălucire...

Statutul de refugiat comporta realități prozaice, piedici foarte realiste, și – în același timp – probleme vitale de rezolvat. Plecând de la „a fi un nimeni", începea un drum lung către o altă identitate, către un alt statut, altă stare civilă, altă naționalitate, un pașaport. Această trecere prin anonimat – căci există întotdeauna un nimb întunecat în jurul unei persoane venite de aiurea –, trecerea prin perioada de așteptare, speranța nesigură, umilința necesară, toate aceste încercări pe care refugiații doresc să le șteargă cât mai repede din amintire, mi s-au părut demne de interes. Cel ce a trecut prin această experiență este un om căruia i s-au întâmplat în același timp lucrurile cele mai banale și cele mai grave din lume: ruptura de cei apropiați, memoria dezrădăcinată, limba uitată. În ce mă privește, am înțeles că trebuia să-mi asum faptul că veneam din altă parte și că această altă parte, sortită întunericului, putea să dea năvală în orice clipă pentru a mă împiedica să fiu liberă în mine însămi atât pe cât credeam. Prea multe probleme omenești au lăsat urme de care ne împiedecăm odată și odată. Apar semne care aduc mărturia unei trăiri îndepărtate ce se trezește în amintire.

Aceste rânduri scrise la mine, la Paris, dovedesc că sunt o ființă liberă, trăind în această veche cetate a lumii, la fel cu atâția alții cărora li s-a acordat această favoare, fără referințe necesare la apartenența lor de altădată. Libertate interioară, cea care contează, datorită căreia existăm, respirăm, dormim, ne ducem viața de ființe umane. Astăzi, cred că pot spune că nu sunt nici o burgheză franceză, nici o emigrantă româncă, sunt un om care trăiește la Paris, în arondismentul său, ca atâția oameni de origine străină deveniți parizieni. Când mă duc să-mi fac cumpărăturile pe *rue du*

Commerce, să-mi cumpăr ziarul, să mă plimb prin cartier, când lucrez, când schimb o vorbă cu vecinii de la Paris sau de la țară, asta sunt. Sunt zile când îmi dau seama în mod mai intens ca de obicei de ce înseamnă libertatea de a trăi la Paris, ca în acea după-amiază de iarnă, în inima orașului, pe *rue de Richelieu*, în drum spre vechea Bibliotecă Națională, unde mă așez să citesc. Mi se pare că ceea ce simt ține de spiritul Parisului care suflă asupra mea, ușor, imaterial, așa cum suflă asupra Senei, a pietrelor, a arborilor și asupra tuturor acelor cărți ce mă înconjoară până la culmea cupolei transparente și dincolo de ea, în cerul întunecat, luminat de luminile orașului!

De fapt, prezența mea pe străzile Parisului – care mi se pare firească – nu e de la sine înțeleasă. Această libertate am câștigat-o printr-o despărțire de un tip deosebit, prin smulgerea dintr-o țară, dintr-o lume, dintr-un trecut. Pentru aceasta, a fost nevoie de un joc de circumstanțe excepționale, de un angrenaj de evenimente neprevăzute. Fiecare român care trăiește astăzi în Occident a cunoscut clipa declicului, în care soarta a basculat pentru el, în care a început sfâșierea – la început în el însuși, în conștiința lui, odată cu hotărârea de a pleca; apoi, în realitate, față în față cu greutățile ce trebuiau rezolvate, cu obstacolele ce trebuiau depășite. A uita încercările, a nu te mai gândi înapoi, a sfârși cu experiența românească și cu prelungirea ei în exil reprezintă de asemenea unul dintre chipurile libertății căutate în Occident...

Există unii care uită voit, care se debarasează rapid de balastul românesc, nu-și mai cunosc propria limbă, șterg orice legături cu această țară și cu trecutul pe care-l resping în bloc. A-ți lua un alt nume sau a-l franciza pe al tău, așa cum ești sfătuit atunci când se fac formele de naturalizare, a șterge urmele, a rupe cu martorii trecutului, cu cercul de cunoștințe – mulți au încercat să-și rezolve problemele

printr-o operațiune de acest gen. Și noi ne-am adaptat, am devenit oameni diferiți, dar „românitatea" noastră trăiește cu noi, cu un fel de nostalgie care o însoțește, cu o întrebare, cu o curiozitate despre noi înșine, uneori cu umor, în zilele când nimic nu poate împiedica revenirea trecutului, în prezența unuia sau altuia la telefon, la ușă sau (ceea ce era cazul la începutul sejurului nostru), pe un divan improvizat pe care-l numeam cu o veche denumire regăsită, „divanul moldovenesc"...

În timpul erei comuniste, adică vreme de patruzeci de ani, orice plecare din România era însoțită de un verdict subînțeles: „Pleacă și uită!" Orice plecare avea șansa de a deveni depărtare, adio... Cel care alegea, mai întâi în taină, în adâncul sufletului, despărțirea definitivă făcea în felul său și în circumstanțe proprii o alegere dictată de o dezamăgire existențială. La refugiatul plecat înainte de 1989, o revoltă surdă preceda somația de a nu se mai întoarce, de a părăsi totul, deseori o familie, locuri, legături de prietenie, uneori o viață ajunsă la jumătate de drum, o memorie, un trecut. Imaginea libertății, într-un Occident idealizat, îi dădea îndrăzneala de a învinge teama, de a face alegerea primejdioasă a plecării definitive.

Am observat la mine însămi aceste diverse faze, începând cu o dorință înfocată și cu o energie de necrezut investită în plecare, singura noastră ieșire din situația de atunci. Acest gen de energie poate de asemenea să zdrobească viața celor care au trăit vreme de ani întregi cu speranța veleitară într-o ipotetică plecare. Am cunoscut oameni care s-au împotmolit în această formă de rezistență incertă, așteptarea plecării. De aceea îmi este greu să vorbesc de experiența noastră personală fără s-o leg în linii mari de ceea ce au trăit alții.

În timpul celor patru ani dinaintea plecării noastre, am fost purtată de o forță care astăzi mi se pare de neînchipuit. Resemnată, ca atâtea soții de deținuți politici, căutam de fapt, înfrigurată, o soluție. A aștepta vreme de opt ani întoarcerea lui Vlad mi se părea de neconceput. Am hotărât să risc totul, trimițând în secret un mesaj familiei franceze a lui Vlad, pentru a o informa de arestarea lui în 1958, urmată de o condamnare la opt ani de închisoare. Aruncând sticla în ocean – scrisoarea trebuia să parvină în Franța prin intermediul unei persoane binevoitoare care lucra la o ambasadă străină –, am trăit pândind un semnal, un răspuns la apelul meu. Îmi vedeam de treaba mea de zi cu zi, dar de fapt mă dedublasem, trăiam în același timp într-o stare de veghe ascunsă. Pentru a scăpa din situația fără ieșire în care mă aflam, duceam un fel de luptă de gherilă subterană cu inamicul invizibil care mă încercuia. Eram, în această privință, asemenea atâtor altor persoane din acea epocă sinistră, în care România era prinsă în ochiurile unei rețele de pușcării, de penitenciare, de lagăre de muncă și de alte locuri de detenție precum spitalele psihiatrice. Acestei faze de determinare și de luptă secretă i-a urmat energia desfășurată în momentul plecării propriu-zise.

Vlad a ieșit din închisoare aproape patru ani după arestare, grație unui concurs de circumstanțe excepționale, răscumpărat de familia franceză. Mai târziu, odată ajunși în Franța, aveam să aflăm că făcuserăm parte dintr-un târg de export de cereale vândute de statul român. Contractul, dus la bun sfârșit printr-un intermediar, avocatul londonez Jacober, stipula cumpărarea de către o firmă străină a unei cantități de cereale plus cumpărarea unei familii de trei persoane. Pe moment, am crezut într-un fel de miracol: nu numai că Vlad ieșea din pușcărie, dar mai eram și invitați să ne facem formalitățile de plecare! Plecarea era un lucru excepțional

la începutul anilor '60, când România prezenta imaginea unei lumi concentraționare, a unei țări complet ferecate. Singurii care plecau în vremea aceea erau persoanele oficiale, agenții regimului și emigranții evrei. În realitate, ceea ce ni se întâmpla ținea cu adevărat de o intervenție extraordinară a destinului în viețile noastre, datorită acelei rude franceze, acelui om extraordinar căruia îi datoram eliberarea noastră.

Goneam nebunește, de la o autoritate la alta, pentru a aduna actele necesare: de la Sfatul Popular al sectorului nostru la Miliție; de la Notariatul de Stat (pentru renunțarea obligatorie la cetățenia română) la Ministerul de Interne și la Administrația Financiară. Căutam cu disperare un chiriaș care să preia locuința noastră, condiție prealabilă a oricărei plecări definitive și greu de împlinit în cazul nostru, căci nimeni nu ne dorea apartamentul. Am sfârșit prin a găsi într-un cartier mărginaș o femeie care locuia într-un subsol și pe care am convins-o să se mute în locul nostru. Am vândut ultimele mobile din cele două camere ale noastre, inclusiv cele două fotolii pe care am dormit în ultima noapte. Vlad, abia ieșit din închisoare, cântărea treizeci de kilograme mai puțin, se clătina pe picioare și mă însoțea acolo unde prezența lui era indispensabilă. Pentru rest, mă descurcam singură, împinsă de un motor interior a cărui energie mă uimește acum.

În 28 ianuarie 1962, ne urcam în tren – la Gara de Nord din București – Vlad, fiul nostru și cu mine, cu cele trei valize ale noastre și cu merinde să ne ajungă până la Paris, căci n-aveam nici un ban străin. Pe peronul gării, în acea dimineață în care ne luam rămas-bun de la România, o mulțime de femei din familie veniseră să ne conducă: mamă, soră, mătuși, verișoare. Pentru ele era mai puțin riscant decât pentru bărbați să se prezinte la o asemenea plecare – plecare învăluită în interdicții, ca orice acțiune care avea legătură

cu străinătatea. În acea vreme, a te apropia de Orient Expres, a te amesteca cu călătorii occidentali care s-ar fi putut afla în tren sau chiar cu emigranții apatrizi, cum deveniserăm și noi de azi pe mâine, putea stârni bănuieli, căci supravegherea politică, fie ea și invizibilă, era omniprezentă.

Ultima noastră confruntare cu România polițienească a avut loc la frontiera cu Ungaria, unde trenul făcea o lungă oprire. După un control amănunțit al celor trei valize ale noastre, vameșii au confiscat un ceas deșteptător – considerat ca neregulamentar pentru că aveam deja câte un ceas de mână fiecare –, precum și o jachetă nouă din lână albastră cumpărată pentru călătoria lui Niculae și mai ales o carte, marea *Istorie a literaturii române* de G. Călinescu, căci, oricât de absurd ar părea astăzi, o luasem sub braț învelită în hârtie de ziar, atât de prețioasă mi se părea! Degeaba am protestat. Vameșii n-au vrut să audă nimic. Era o ediție considerată veche și orice carte datând dinainte de regimul de „democrație populară" era confiscată de vamă. Astfel ușurați de ultimele noastre lucruri prețioase, avurăm dreptul să ne urmăm călătoria spre îndepărtatul și miticul Occident.

A doua zi, trenul s-a oprit vreme de câteva ore în gară la Viena, la *Ostbahnhof*.

În 30 ianuarie 1962, dis-de-dimineață, ajungeam la Paris, în Gara de Est, toți trei în posesia unei *Foi de drum pentru o singură călătorie* care ținea loc de pașaport pentru un drum fără întoarcere, o plecare pentru totdeauna. Mă îmbarcasem cu o puternică dorință de a pleca, de a scăpa de acea închisoare nevăzută, de așteptarea în care trăisem. O dorință dublată de orbitoarea imagine a vieții noastre viitoare, așa cum mi-o închipuiam într-un Occident de lumină și de libertate, care urmau după întunericul și închisorile din România. La această imagine contribuia, fără îndoială, amintirea copilăriei mele, anii dinainte de război petrecuți în capitalele

europene unde tatăl meu fusese în serviciu, precum și viața părinților, reflectată în subconștientul meu. Toate aceste amintiri au contribuit, desigur, la speranța, la elanul plecării, la marea îmbarcare pentru viitorul necunoscut care ne aștepta. Persistența acestor reflectări în imaginația mea, puterea iluziilor părăsind România mă pun astăzi pe gânduri. Mă gândeam că voi duce o viață strălucitoare, că voi ieși în lume, că voi dansa... Nici o clipă nu mi-am pus vreo întrebare, nu m-am îndoit de iluziile mele. Cum puteam fi atât de naivă? Unde mi-era capul? Cum se face că am putut crede într-un asemenea roman? Primele luni m-au readus repede la realitatea noii noastre vieți. Fusesem răscumpărați, salvați prin intervenția unui om de suflet care reușise acest tur de forță excepțional de a scoate un prizonier politic din temnițele regimului comunist român. Acest om providențial se numea Jean le Marois. Lui îi datoram libertatea. Acum era rândul nostru să ne vedem de treabă. Am trecut prin toate fazele unui nou început, înregistrarea la OFPRA*, obținerea statutului de refugiat politic, problemele de locuință, obținerea unui permis de muncă în vigoare pe atunci. Am trecut prin toate etapele de readaptare gradată. Îmi amintesc de examenele de aptitudini fizice, care aveau loc la Ministerul Muncii, obligatorii pentru obținerea permisului de muncă. Am obținut note mediocre care l-au făcut pe responsabil să exclame aceste cuvinte de neuitat: „N-o să puteți să munciți niciodată! Întoarceți-vă în Iugoslavia voastră!" Nu uit nici prima oară când am căscat gura la Monoprix**, nici timiditatea mea la coaforul din cartier al cărui salon, foarte banal de altfel, mi se părea atunci de un lux nemaivăzut, nici dificultatea alegerii felurilor de mâncare într-un restaurant.

* Oficiul Francez Pentru Refugiați și Apatrizi (*n.t.*).

** Supermarket francez (*n.t.*).

Am trecut, desigur, prin faza coșmarurilor – toți românii din acea vreme aveau, la intervale mai mult sau mai puțin frecvente, același coșmar înfiorător: se reîntorseseră în România și nu mai puteau pleca! În sfârșit, a urmat și ultima etapă, obținerea naturalizării și a unui pașaport francez: clipă atât de așteptată, atât de dorită, încoronare a speranțelor oricărui refugiat.

Unui prieten sceptic care se mira (pe când scriam aceste pagini) că mai sunt în stare, după atâția ani, să rumeg încă aceste vechi pățanii i-am răspuns că nevoia de a mă explica, de a povesti, izvora probabil din faptul că, de la depărtare, prin efectul memoriei și al detașării, printr-un joc de oglinzi, judecam mai bine paradoxul acestei aventuri existențiale care trebuia să ducă la plecarea mea din România, unde credeam că eram sortită să trăiesc. Or, iată că, privind lucrurile cu destulă distanțare, îmi dau seama că, dimpotrivă, totul pare să se fi jucat în sensul exilului, devenit realitate și simbol al vieților noastre de oameni ai secolului XX... Nu bănuiam că întreaga mea copilărie itinerantă alături de părinți prevestea un destin de rătăcitori.

Franța urma să devină pentru noi, ca pentru atâția români, locul nostru natural de aterizare și de implantare. Dar Franța, cea care ne primea, nu semăna întru nimic cu amintirile de familie, nici cu ale mele din vremea școlii. Franța în care începeam aventura noastră de refugiați era o altă țară. Îmi amintesc că, într-o zi, chiar la începutul instalării noastre, ascultând refrenul unei melodii de altădată, *France, doux pays de mon enfance**, am încercat o senzație ciudată, în care un gust uitat a revenit pe limbă pentru a se amesteca cu gustul Franței de astăzi. Adică un fel de amestec

* Franță, dulce țară a copilăriei mele (*n.t.*).

al celor două țări: o Franță având savoarea noii noastre realități, a vieții noastre de refugiați la Paris, și o alta, o Franță căreia îi regăsisem o clipă savoarea pe care o avea într-o vreme când noțiunea de refugiat sau de exilat nu exista, când n-ar fi avut nici un sens dac-aș fi auzit-o. Melodia trezise în mine amintirea școlii, a examenelor, făcându-mă să realizez că, pe vremea când fredonam acest cântec, eu – școlărița româncă de la Paris – visam la vacanțele din România, la regăsirea Bucureștiului și a acelui loc mitic (azi abia îmi dau seama) pe care îl iubeam mai mult ca orice pe lume, satul și mai ales via familiei din părțile Odobeștilor, pe dealurile Moldovei. Pe atunci, socoteam că-i un adevărat ghinion faptul că eram nevoită să plec, la sfârșitul vacanțelor, pentru a-mi regăsi părinții undeva, în străinătate.

Faptul că am revenit în România așa cum am revenit, adică plină de pasiune, ca să-mi termin studiile, cu perspectiva de a trăi acolo și de a trăi experiența stalinismului și a închisorii – precum și de a asista la aceeași experiență trăită de alții și având același sfârșit: pentru unii plecarea, pentru alții supunerea și tăcerea în fața împilării – m-a făcut să văd în exilul interior sau exterior un destin pentru românii secolului XX. „Genul acesta de experiențe face parte din domeniul a ceea ce nu poate fi exprimat", îmi mărturisea un prieten sceptic; „încercările prin care trecem sunt fără strălucire, prea obscure, prea monotone, nu interesează pe nimeni." Ca și el, m-am gândit vreme îndelungată că toate acestea erau lucruri de păstrat în sine, și nu de povestit. Încercări prea mult rumegate și povestite de atâția oameni veniți din Est! Mă lăsam influențată, fără nici o îndoială, de lucruri auzite de mii de ori. Ascultând povestirile oamenilor pe care-i cunosc, sunt covârșită de monotonia nenorocirilor lor, de problemele lor care au făcut ca, într-o bună zi, să se „lase păgubași", prăbușindu-se în resemnare sau în

fatalism, sau să-și asume toate riscurile pentru a pleca. Genul acesta de experiențe de zi cu zi, în România, ca și peste tot în Est, a constituit epopeea banală a milioane de ființe umane, începând cu ziua în care țările lor, abandonate de Occident la sfârșitul războiului, au fost nevoite să îndure regimul impus de Uniunea Sovietică. Mii de oameni au fost antrenați, ca Vlad și ca mine, în experiența mizerabilă a epocii staliniste, al cărei rezultat a fost adesea dramatic. De câte ori nu mi s-a repetat: „Ești obsedată de un trecut devenit ireal, ar trebui să-l uiți!"

La aceasta, răspundeam că văd în propria noastră experiență un amestec al banalității cu oroarea a ceea ce a devenit soarta oamenilor în acei ani-cheie ai deceniului '50. Tot ce ni s-a întâmplat a căpătat acea notă de *tragică absurditate* ce făcea ca, plecând de la nimic, dictatura totalitară să te închidă într-un angrenaj care putea să te ducă la închisoare sau să te ferece pentru totdeauna în situații fără ieșire. Câți n-au devenit, asemeni nouă, actori fără voie, potrivit unui plan dinainte hotărât de distrugere a societății, în uriașul spectacol politic pe care s-a întemeiat, în conformitate cu teoria urii instituționalizate numită *luptă de clasă* și a practicării unei terori permanente, planul comunismului ajuns la putere! Toate astea ni s-au întâmplat nouă în anii '50. Ne-am jucat rolul în piesa plină de surprize care se juca, începând cu Conferința de la Yalta, în Europa de Est. Rolul nostru principal, cel al tinerilor și obscurilor protagoniști ai unei drame care cuprindea o țară întreagă, l-am jucat în actul care a urmat Revoluției maghiare din 1956, când regimul din România a luat măsuri. Temându-se de repercusiunile evenimentelor de la Budapesta, mai ales printre studenții din Transilvania, Gheorghiu-Dej avea să lanseze marea vânătoare de *suspecți*, menită să semene groaza în rândurile populației. Acest scenariu, precedat de un nou

articol în Codul penal, instituind delictul de *huliganism și cosmopolitism*, avea să se soldeze cu un val uriaș de arestări și de procese politice, implicând intelectualii considerați dușmani din interior, *trădători, huligani și cosmopoliți*.

Pentru alții, aventura absurdă și insuportabilă care i-a dus la exil a venit mai târziu. Iar pentru alții, ea a continuat până în ajunul Revoluției din 1989.

Unde ne aflam în clipa când evenimentele au luat-o razna, punând capăt scurtei perioade de democrație regăsită după armistițiul semnat în 1944 între România și Aliați? În tot timpul celor trei ani ce au urmat, majoritatea populației habar n-avea de soarta ce-o aștepta în țara abandonată de Aliați. Ce făceam noi oare în anii aceia când Europa de Est intra în lagărul comunist?

Privită de departe, perioada a fost pentru tinerii ca noi o epocă ciudată de început de viață și de sfârșit de lume. În ajunul instaurării puterii comuniste, în 1947, eu trăiam realizarea unui vis: începutul unei vieți bucureștene așa cum mi-o doream. Scăpat din război, în ciuda dezastrelor armatei române pe frontul rusesc și a prezenței trupelor sovietice în țară, Bucureștiul redevenise un oraș animat, cu teatre, concerte și petreceri numite „ceaiuri prelungite". În casele unde ne adunam ca să dansăm, domnea o poftă de veselie, o ciudată atmosferă de defulare, ca în ajunul unui sfârșit; dar eu nu vedeam decât partea strălucitoare, excitantă. Frivolitatea mea era însoțită de o nouă curiozitate, trăiam în euforia descoperirilor umane și intelectuale pe care le datorez acelei epoci. Întoarsă din străinătate la începutul anilor '40, făceam cunoștință cu cultura română, mă împrieteneam cu poeți și scriitori (Dan Botta, Ion Barbu, Dinu Noica, Barbu Brezianu, Ion Negoițescu) care mă inițiau în farmecul orașului, mă făceau să descopăr marea poezie dintre cele două

războaie și vechile balade românești pe care ne duceam să le ascultăm în taverne unde recitau povestitori și cântăreți minunați. Când te gândești că, în timp ce Andrei Jdanov și acoliții săi moscoviți preparau ukazurile care urmau să pună capăt în mod brutal libertăților culturale, inaugurând proletcultul, realismul socialist și reformele fundamentale din 1948, eu descopeream limba română literară pentru care mă entuziasmam și prieteni de care mă legam pe vecie! Asistam fără să știu la ultimul act dinaintea căderii cortinei. Era începutul nopții, dar lumina purtată de creatorii dintre cele două războaie – toți încă în viață la începutul anilor '40 – mai strălucea cu ultimele sale sclipiri.

Avânturile și pasiunile mele, nepăsarea mea contrastau cu atmosfera politică din ce în ce mai amenințătoare. La București, unde americanii, englezii și sovieticii stăteau alături în cadrul Comisiei Aliate de Control, viața politică era agitată. Partidele politice dinainte de război reconstituite (în principal Partidul Liberal și cel Țărănesc) se confruntau nu numai cu vechile lor rivalități, ci și cu presiunea și tulburările puse la cale de agenții sovietici. Partidul Comunist Român și organizațiile sale anexe apărute de pe-o zi pe alta puneau la cale manifestații în spatele cărora se profila umbra consilierilor sovietici. În fiecare zi, aveau loc pe străzi demonstrații de forță, purtate cu lozincile și portretele lui Marx-Engels-Lenin și Stalin ce anunțau instalarea ineluctabilă a regimului comunist. Ultimele alegeri libere au avut loc în noiembrie 1946. Ele s-au soldat cu trucarea rezultatelor favorabile democrației, care au fost pur și simplu inversate. A venit la putere guvernul Petru Groza, politician de mâna a doua, numit de sovietici în fruntea unui „bloc de mare concentrare democratică". Din clipa aceea, calea era deschisă pentru instalarea la putere a partidului unic, având în fruntea sa pe secretarul general al Partidului Comunist

Român, după metoda clasică a eliminării succesive a partidelor-marionetă. Toate tentativele de rezistență la acapararea puterii de către Partidul Comunist și acoliții săi susținuți de Moscova s-au dovedit neputincioase. Emisarul personal al lui Stalin, Andrei Vîșinski, fostul procuror din procesele de la Moscova din 1937, dădea ordine Regelui Mihai. După ce fusese decorat de sovietici ca înfăptuitor al armistițiului din 23 august 1944, regele a fost obligat să abdice în 30 decembrie 1947 și să părăsească România în zilele ce au urmat...

Evenimentele se precipitau în cascadă, cu o rapiditate și o violență de neînchipuit, de care nu mi-am dat seama decât mai târziu. 1948 a fost anul reformelor fundamentale: reforma monetară care a ruinat populația de pe-o zi pe alta, prima expropriere a pământurilor marilor proprietari – colectivizarea proprietăților țărănești avea să urmeze –, naționalizarea industriei și a comerțului și începutul marilor procese intentate responsabililor politici ai vechiului regim. Împrejurul nostru, lumea era bântuită de groaza semănată de trupele sovietice în toată țara și până pe străzile Bucureștiului. Și totuși, în ciuda situației atât de grave, care se înrăutățea pe zi ce trecea, oamenii erau plini de speranță. Mai credeau, în ciuda evidenței, că „americanii vor veni să facă ordine în România". De fapt, atitudinea americanilor și a englezilor care făceau parte din Comisia Aliată de Control, stânjeneala lor, răspunsurile lor evazive atunci când li se puneau întrebări asupra libertății lăsate sovieticilor în problemele românești ar fi trebuit să le dea de gândit... optimiștilor. Și totuși – fapt de necrezut și dramatic – majoritatea românilor refuzau să-și închipuie răul cel mai mare, adică faptul că nimeni, niciodată, nu va veni să le salveze țara lăsată pradă în mod definitiv sferei de influență sovietice.

Atmosfera asta de îngrijorare nu-mi scăpa, dar nu știrbea prea mult starea de spirit în care mă aflam în acea perioadă. Uneori, ca atunci când cântecele patrulelor sovietice care bântuiau străzile Bucureștiului mă trezeau în miez de noapte, tresăream. Le ascultam cu uluire și groază. Realizam, vreme de o clipă, acest lucru de necrezut: România, care pierduse războiul, era ocupată de trupe sovietice! Ce ne aștepta oare? Nu-mi puteam imagina răspunsul, atât de necrezut îmi părea totul; apoi, venea dimineața, viața își relua cursul așezând un ecran între mine și schimbările grave pe care le trăiam. Dar cântecele nocturne ale soldaților sovietici, simbol al nopții ce se lăsa peste România captivă, ocupată de forțe inamice de neînduplecat și de o ideologie care îi era fundamental străină, cântecele acelea nu le-am uitat niciodată. Îmi stăruie încă în amintire, ca un ecou al acelor ani trăiți în mirajul tinereții cu tresăriri de groază ce prevesteau viitorul.

După o scurtă perioadă de fraternizare a sovieticilor cu Aliații occidentali prezenți la București îndată după armistițiu (vezi jurnalul lui Jean Mouton, *Journal de Roumanie**), atmosfera s-a schimbat dintr-odată... Străinii au fost rugați să-și facă bagajele și să părăsească România. Reforma învățământului și a culturii din 1948 a decretat, printre altele, închiderea numeroaselor școli franceze din România. Acesta a fost sfârșitul Liceului Ronsard și al Institutului Francez din București, al Centrelor Culturale din Iași și din Cluj (vezi mărturia profesorului Marcel Fontaine**). Cam pe atunci au început să se audă zvonuri despre oameni care se pregăteau

* Jean Mouton, *Journal de Roumanie (1935–1941)*, Lausanne, L'Âge d'homme, 1991.

** *La R.P.R. contre la culture française, 15 ans de guerre, 1948–1962*, Paris, Fondation culturelle Carol Ier, 1962.

să părăsească România. Câteva persoane din anturajul Regelui Mihai îl însoțiseră după abdicarea sa silită din 30 decembrie 1947. Au mai fost și oameni de afaceri importanți care, simțind dincotro bate vântul, s-au îndreptat spre America. Dar, în general, în perioada aceea, oamenii au rămas pe loc. Fenomenul exilului, care urma să-și lase amprenta asupra istoriei României din era comunistă, nu se născuse încă în mințile românilor.

Părinții mei nu se gândeau să plece, în ciuda întorsăturii luate de evenimente. În anul fatidic 1948, Ana Pauker – stalinista șefă, ajunsă ministru al Afacerilor Externe în primul guvern comunist – i-a dat afară pe toți membrii corpului diplomatic și pe funcționarii ministerului, care s-au trezit în stradă de azi pe mâine. În ciuda relațiilor sale din străinătate, tatăl meu, care se întorsese în țară în 1941, a refuzat să plece, ceea ce ar fi fost încă posibil pentru el în momentul acela; dar cred că ideea de a se afla în Occident în calitate de refugiat sau de apatrid i se părea de neconceput. O fi regretat-o oare, înainte de moartea sa, în 1968? N-aș putea să spun. De altfel, vreme foarte îndelungată, nimeni din familia noastră n-a plecat. Noi am fost primii, urmați mult mai târziu de câteva rude apropiate din ultima generație.

Deodată, când s-a dovedit că pașapoartele – care țineau de Ministerul de Interne – au fost definitiv suspendate, a început să bată un vânt de panică. Dar când? Cum de lucrurile au ajuns până acolo? O limită fusese depășită, limită de care nu ne dăduserăm seama imediat, un pas crucial spre căderea cortinei care avea să despartă Europa sub numele de *Cortină de Fier*. Abia atunci au început oamenii să se gândească, pentru prima dată, la o fugă clandestină. Auzeam vorbindu-se în surdină despre rețele, despre călăuze, despre filiere spre Ungaria sau spre Iugoslavia. Se spunea că era ultima clipă înainte de închiderea definitivă a frontierelor,

ceea ce s-a și întâmplat în 1950. Străinii aflați pe punct de plecare le spuneau prietenilor români: „Nu mai ezitați! E ultimul moment!" Cu puțină vreme în urmă, la o masă dată de părinții mei, generalul Schuyler, șeful misiunii militare americane din Comisia de Control, îi spusese mamei mele o frază profetică pe care nu aveam s-o uităm niciodată: „*You must learn to love the Russians, or you must leave this country!*"*

Abia atunci, duși de curent, am decis să ne alăturăm persoanelor care se pregăteau să plece clandestin. Mi se pare, gândindu-mă retrospectiv, că am plecat în urma unei hotărâri pripite, într-un spirit de aventură („Hai s-o facem și-om vedea după aia ce va fi!"), fără să calculăm riscurile unei asemenea aventuri; nu aveam nici o experiență și, de altfel, parcă puteai să calculezi asemenea riscuri? Am tras un bilet la loterie și n-a fost unul câștigător. Ar fi putut să fie, dacă am fi urmat călăuza recomandată de acea bătrână doamnă, mama lui Nicky S. Îl revăd pe acel om în umbra salonului nostru, un om cu chipul îngrijorat: trebuia să ne hotărâm pe loc, să alegem! Am tras lozul greșit. Călăuza ei era cea bună...

Ne văd acum, de la distanță, făcând această tentativă riscantă care avea să ducă la prima noastră închisoare. Era vorba să ajungem la Dunăre, în direcția Iugoslaviei, printr-un loc numit Vânju Mare, unde ne așteptau două călăuze localnice, oameni cunoscători ai potecilor din zonă. De acolo, aveau să ne conducă, pe timp de noapte, prin zona interzisă până la malul fluviului. Dar barca ce trebuia să ne ducă pe celălalt mal al Dunării n-a sosit niciodată în acea noapte de noiembrie... Oare pentru că momentul acela a coincis cu brusca schimbare a lui Tito, devenit de câteva

* Trebuie să învățați să-i iubiți pe ruși sau trebuie să părăsiți țara (*n.t.*).

zile inamicul numărul unu al lagărului stalinist, ceea ce a dus la o întărire a vigilenței la frontierele României, țară-satelit rămasă fidelă lui Stalin? Oricum, asta a fost versiunea călăuzelor. Să fi fost oare înșelați, încă de la bun început, de niște aventurieri sau de niște șarlatani? N-am putut să aflăm niciodată.

După o noapte înfiorătoare în care am stat culcați la pământ, în coliba de chirpici a grănicerului complice cu călăuzele, a trebuit să ne întoarcem din drum, în zori, ascunși în fundul unei căruțe pline cu paie, pentru a lua un tren local până la Turnu Severin și de acolo spre București. Am păstrat pe vecie amintirea sfâșietoare a clipocitului nocturn al fluviului, la doi metri de ascunzătoarea noastră. Dunărea n-a vrut să ne lase s-o trecem, iar toamna târzie, cu culorile ei somptuoase zărite prin gemuleţul căsuței necunoscute unde poposiserăm în drum spre zona interzisă, nu ne-a permis trecerea. Mă întreb uneori dacă n-am visat acea căsuță. N-am cunoscut niciodată identitatea persoanelor – complici ai călăuzei? – care locuiau acolo. Un acoperiș foarte jos, în mijlocul unui luminiș retras, un luminiș fermecat, luminos, tăcut, unde doar vântul șopotea lovind frunzele de geamuri. Toamna românească, frunzele și vântul din satele oltenești ne-au însoțit la întoarcere, ca un cortegiu familiar, funebru și consolator în același timp. Ajunși cu capul plecat în București, ne-am reluat viața, ascunzând aventura noastră ratată. Speram că șterseserăm până în adâncurile sufletelor noastre toate urmele misterioasei noastre călătorii la malurile Dunării.

Șase luni mai târziu, într-o frumoasă zi de iunie, o persoană binevoitoare dintre cunoștințele noastre, Tutu Georgescu, a sunat la ușă. Era una dintre femeile elegante ale lumii bucureștene pe cale de dispariţie, care putea intra în culisele noii puteri datorită soțului ei, un mare artist. Purta

o tocă de culoarea cerului și o voaletă primăvăratică. Venise să ne prevină că frații Popescu – călăuzele noastre – și filiera lor fuseseră prinși și că, după toate probabilitățile, aveam să fim arestați, noi și alte persoane prinse în această aventură.

Am avut câteva zile pentru a pune la punct un plan tactic: Vlad avea să meargă la spital și să se opereze de apendicita care-l sâcâia de câtăva vreme, în timp ce eu aveam să aștept urmarea evenimentelor. Dacă aveam să fiu arestată, urma să neg orice responsabilitate, știind (aveam exemple în jurul nostru) că în acest gen de delict nou soția cu un copil mic putea să scape, „greșeala" fiind imputată soțului. Astfel, gândeam noi, Vlad avea să aibă timpul să contacteze un avocat și să se pregătească să facă față la ce-i mai rău.

A fost o arestare în toată regula. Câteva zile mai târziu, un subofițer de miliție a venit să-l caute pe Vlad, cu ordin de arestare. În absența lui, m-au dus pe mine la Direcția Generală a Miliției pentru interogatoriu. Impresiei de irealitate și de straniu resimțite când eram așezată pe motocicleta milițianului i-au urmat trei zile și trei nopți nesfârșite și îngrozitoare chiar dacă – așa cum îmi dau astăzi seama – le țineam piept și luam lucrurile cu un spirit hai să-i zicem „sportiv", mai curând deplasat și de care aveam să mă descotorosesc foarte repede, având în vedere circumstanțele.

Celula în care am fost închisă era una din nenumăratele și minusculele încăperi de serviciu situate la etajul al 8-lea și ultimul al unui bloc de apartamente burgheze, ocupat acum de Direcția Generală a Miliției. Cunoșteam exteriorul imobilului situat în plin centru, la colțul Căii Victoriei cu Strada Regală. La parter, fusese până nu demult marea băcănie de lux cu degustări „Dragomir Niculescu", unde amatorii luau aperitivul sau cumpărau „delicatese", produse fine de origini diverse, caviar, nisetru afumat, *foie-gras* și șampanie... În 1949, regimul comunist instalase în acest imobil

centrala Miliției, de fapt brațul vizibil al Securității, cu birouri în care au avut loc primele anchete și celule unde cei arestați, mulți luați direct din stradă, erau aduși pentru un prim interogatoriu.

Am trecut mai întâi printr-un birou unde am lăsat geanta, ceasul și un lănțișor pe care-l purtam la gât. Nu luasem nimic altceva cu mine, căci ofițerul mă asigurase că până-n seară aveam să fiu acasă. Am semnat inventarul obiectelor, apoi am fost încredințată unui gardian în uniformă de milițian care m-a dus la ultimul etaj pe un culoar unde se aflau o mulțime de uși și a deschis una dintre ele. Era o cămăruță minusculă, de vreo doi metri pe trei, complet goală, cu scânduri pe jos și cu o mică fereastră cu gratii. Fereastra dădea spre o curte interioară dreptunghiulară – fosta curte a imobilului – înconjurată de ferestrele tuturor etajelor. Gardianul mi-a spus: „E interzis să privești pe fereastră", apoi a plecat încuind ușa. După-amiaza a trecut, afară era frumos, nimeni nu venea să mă caute. Am sfârșit prin a mă așeza pe jos, cu urechile ciulite. Aveam dreptul să bat la ușă ca să cer să mă duc la toaletă. Cred că mi-am petrecut prima seară tot cerând să ies la fiecare oră până la capătul celălalt al culoarului, cu speranța că gardianul o să-mi spună ceva. Îmi amintesc că am sfârșit prin a mă culca pe jos și că mi-am folosit chiloții drept pernă. În miez de noapte, m-au trezit niște urlete, căci somnul sfârșise prin a-mi învinge așteptarea. M-am sculat și am bătut îngrijorată la ușa care s-a deschis îndată. „Ce se-ntâmplă?" am întrebat. Nu mai era același gardian, ci un om mai în vârstă cu un surâs părintesc care inspira încredere. M-a privit o clipă și mi-a zis: „Nu-i nimic, sunt răufăcătorii, hoți de cai, știți… cărora li se aplică o mică corecție." Pot să jur că pe moment am crezut povestea cu caii ce-mi fusese oferită ca unui copil naiv, și – lucru ciudat – m-am calmat oarecum. Ani de zile mai târziu aveam

să aflu că fusesem arestată în același timp cu un „lot" (așa li se zicea) de tineri care făceau parte dintr-o mișcare de rezistență care fusese lichidată în primii ani ai regimului. Un băiat care mă cunoștea, Ionică Varlaam, mă zărise la ferestruica celulei mele. Fără îndoială că era unul dintre cei care erau torturați în noaptea aceea.

A doua zi, am avut prima întrevedere cu maiorul Ionescu, anchetatorul, care mi-a cerut să scriu o lungă declarație detaliată în care a trebuit să descriu excursia noastră pe malurile Dunării; căci așa am prezentat-o: ca o plimbare al cărei scop îmi era necunoscut! Maiorul era un individ palid, cu un aer bolnăvicios și plictisit. Bineînțeles, nu credea nici un cuvânt când îi spuneam că, în afară de o scurtă vacanță, habar n-avusesem de ce o luasem pe drumurile dinspre Dunăre... N-au încercat să-mi stoarcă cu forța adevărul despre jalnica noastră aventură, căci versiunea soției nevinovate era încă admisă în acea epocă, dar trebuia să joc comedia și să nu mă încurc când răspundeam de mai multe ori la aceleași întrebări, căci am fost convocată din nou, a doua zi.

M-au ținut trei zile la Direcția Generală a Miliției, probabil pentru ca frica să-și facă efectul asupra mea. Am fost interogată de mai multe ori de maior în biroul lui care dădea spre stradă, la unul din etajele inferioare. La fiecare întrevedere, trebuia să reîncep penibila mea povestire. Cu ocazia asta, am cunoscut-o pe Virginica, miliţianca prezentă în permanență la interogatorii. Era ea oare cu adevărat secretara maiorului Ionescu? O să-mi amintesc veșnic de ochii ei verzi de țigancă care mă priveau, în timpul interogatoriului, cu o nesfârșită mirare, măsurându-mă din cap până-n picioare, și de ceea ce simțeam în timp ce mă străduiam să fac față expresiei ironice și ușor scârbite a ofițerului din fața mea. Încă de la a doua convocare, trecând la un moment dat pe

lângă scaunul meu, Virginica îmi șoptise: „Plângi odată, nu sta așa!" Data următoare, am făcut tot ce-am putut ca să-mi pierd din *self-control*-ul învățat în familie. Am dramatizat situația și m-am pus pe plâns, ceea ce a fost destul de ușor datorită stării mele nervoase. M-am comportat în sfârșit așa cum se așteptau din partea unei soții naive, victimă a soțului, vinovat de a fi târât-o fără știrea ei în acea tentativă de trecere clandestină a frontierei și pentru care avea să răspundă.

În lunile ce urmară, această Virginica avea să devină una din persoanele stranii pe care le frecventam; îmi telefona din când în când și îmi dădea întâlnire în stradă pentru câteva minute, pentru a-mi aduce – cică – vești despre Vlad (care dispăruse în pușcărie, imediat după proces), căci pretindea că are relații la nivelurile superioare ale Miliției. Minciunile pe care mi le servea de fiecare dată („e bine, sănătos... e bine tratat... poți conta pe mine... a fost mutat undeva unde regimul e mai bun...") erau însoțite de aluzii la cadouri pe care mă grăbeam să i le ofer. Odată, mi-a cerut o pereche de pantofi cu talpă de crep „din Franța" și am cerut să-mi fie trimiși de la Paris, printr-o persoană care cunoștea familia mea franceză. N-am uitat-o niciodată pe Virginica, mincinoasă și venală, dar omenoasă în felul ei. Îi sunt recunoscătoare pentru că mi-a alimentat speranța, într-un moment crucial, când făceam cunoștință cu noua realitate a poliției și a închisorii care intraseră în viața noastră.

Celor trei zile petrecute la Direcția Miliției aveau să le urmeze, o lună mai târziu, arestarea lui Vlad la ieșirea din spital și – în paralel – șederea mea în închisoarea militară din București, întrucât aveam să fim judecați „în stare de arest". Am petrecut numai douăzeci de zile în închisoarea militară, destul totuși pentru a simți ceea ce altădată mi s-ar fi părut de neconceput: eu în închisoare! După trecerea

penibilă, dar scurtă pe la Miliție, am putut face cunoștință cu realitatea cea mai dură, cea mai tangibilă, a cărei amintire mi-a rămas în nări, în gură, în ochi – experiența cazărmii-închisoare, vechea clădire din strada Uranus. Într-o după-amiază înăbușitoare de iulie, am fost adusă în semiîntunericul unei săli cu beton pe jos, cu paturi cu saltele de paie și cu ferestre condamnate de scânduri bătute pe dinafară, dincolo de care se puteau ghici strada și trecătorii de pe trotuarul de peste drum. O jumătate de duzină de femei în așteptarea procesului se aflau acolo: o coafeză din Transilvania, grasă și blondă, care m-a întâmpinat în cămașă de noapte, din pricina caniculei, și care m-a consolat asigurându-mă că, oricum, nu se stătea mult în închisoarea din Uranus; o bătrână țărancă (o fi fost oare chiar așa bătrână cum mi se părea în vremea aceea?) ghemuită într-un colț și murmurând rugăciuni; o țigancă cu rochie înflorată; o profesoară între două vârste; tânăra Măriuca C., arestată pe stradă și adusă – Dumnezeu știe de ce! – direct la Uranus, în rochie de seară și pantofi roșii cu tocuri înalte… Eram toate vinovate de delicte „politice" sau asimilate, dar eram singura „frontieristă", conform unei noi expresii… Țăranca aparținea, cred, unei secte religioase, iar coafeza și profesoara erau vechi membre ale partidului lui Iuliu Maniu. În acea vreme, închisorile gemeau de oameni care aparținuseră partidelor politice desființate de regimul comunist. Cât despre țigancă, îmi amintesc că înșira cuvinte obscene noaptea, dar n-am știut niciodată de ce era acuzată.

Arestul meu „preventiv" nu a fost decât un aperitiv, o intrare în subiect. Vlad a fost cel care a încasat adevărata închisoare, la sfârșitul procesului. Am fost judecați și condamnați pentru acest delict nou, inventat de regim, delict care, vreme de patruzeci de ani, a populat pușcăriile cu toți

cei ce se aventurau în direcția frontierei spre Ungaria sau Iugoslavia și erau prinși: *intenția și pregătirea trecerii clandestine a frontierei*. Eu am primit un an de închisoare cu suspendarea pedepsei (Legea Bérenger despre care am auzit vorbindu-se pentru prima dată) ca mamă de copil mic; Vlad, un an de muncă silnică. Era în septembrie 1949.

La sfârșitul iernii, am primit autorizația de a-l vizita – ceea ce se numea *să obții un vorbitor* – și de a-i duce un pachet în lagărul de muncă de la Poarta Albă, aflat în câmpia Dobrogei. Era unul dintre lagărele în care deținuții săpau canalul Dunăre–Marea Neagră, acel șantier monstruos care a însemnat începutul erei staliniste în România. A existat în timpul regimului din acea vreme – regim ce a inaugurat și munca silnică, și realismul socialist – un scriitor numit Petru Dumitriu (emigrat mai târziu în Occident) care a consacrat un roman canalului Dunăre–Marea Neagră, botezat în mod poetic *Drum fără pulbere*; pe șantierele acestui drum sinistru, mii de *Zek** (dar Soljenițîn era încă departe!), hai să le zicem mai bine pușcăriași români, deținuți politici ai acelor ani, și-au lăsat sănătatea și, deseori, și oasele.

Acest gen de călătorie se petrecea noaptea, cu un tren ce ajungea pe la ora patru dimineața într-o gară micuță, pierdută în plin câmp; alte persoane, în majoritate femei, luau parte la această *călătorie la capătul nopții***. De la gară, trebuia să mergem cam un kilometru pentru a ajunge la lagăr. Trebuie să fi fost ora cinci când am ajuns acolo, în fața unui fel de poartă de lemn, în formă de arc, montată în mijlocul unui gard înalt din sârmă ghimpată. Cineva a ieșit și ne-a spus să așteptăm. Și atunci, în zorile acelei zile

* Deportați în lagărele de muncă – vezi *Arhipelagul Gulag* de Soljenițîn (*n.t.*).

** Aluzie la romanul lui Céline *Călătorie la capătul nopții* (*n.t.*).

de martie 1950, când o lumină cenușie se ridica peste deșertul sciților, în mijlocul căruia barăcile lagărului evocau nu știu ce fel de tabără barbară, atunci am văzut ceva, un spectacol de neuitat: ieșirea din lagăr a unui grup de prizonieri mânați la muncă, în haine vărgate, precedați și urmați de gărzi înarmate și de câini. Această imagine, neobișnuită pentru mine pe atunci – imagine ce a ajuns apoi clasică: cea a deținuților din lagărele de concentrare naziste și ale gulagurilor comuniste din secolul XX – aveam s-o văd sau s-o revăd în viitor în cărțile, în memoriile și în mărturiile despre lumea carcerală; dar *atunci* era ceva nou, ceva nemaivăzut pentru mine, ceva necunoscut, surprins *pe viu*. Noi, femeile, așezate pe jos lângă traistele noastre, priveam buimace la defilarea deținuților ce treceau la câțiva metri de noi. Descopeream astfel, fără să știm, realitatea de neînchipuit a universului concentrațional. Așa se face că, în ziua aceea, la capătul călătoriei cu trenul de la București la Poarta Albă, femeile acelea și cu mine am cunoscut un lucru nebănuit încă pe pământul României, țara pe care o cunoscusem până atunci. Mai târziu, aveam să aflu că un prieten, deținut la Poarta Albă, apoi emigrat după noi în Franța, mă recunoscuse în acea dimineață și mă strigase, fără ca eu să-l fi auzit. Până în ultima clipă n-am știut dac-am să-l văd pe Vlad. Paznicii veneau și ne spuneau „lăsați pachetele și căutați-vă!", dar eram înarmate cu autorizații scrise și hotărâte să dormim acolo, pe jos, până a doua sau a treia zi, dacă era nevoie. În sfârșit, seara târziu, am fost lăsate să intrăm la *vorbitor*, unde l-am putut vedea pe Vlad vreme de câteva minute, am putut să schimbăm câteva vorbe printr-un fel de ghișeu și să-i las pachetul. La înapoiere, am fost nevoite să parcurgem o mare distanță pe jos până în altă localitate, pentru a prinde ultimul tren care trecea cam pe la miezul nopții. N-am uitat niciodată acest marș forțat și oboseala

care ne-a dărâmat odată ajunse la Medgidia, mica așezare cu nume turcesc, în care n-am cunoscut decât gara unde am adormit cu capul pe o masă, așteptând trenul.

Deci tentativa noastră de evadare eșuase... Dacă mă gândesc bine, în această plecare ratată, cu consecințele ei, a existat mai mult decât o fatalitate sau o soartă: a fost un semn care corespundea, fără îndoială, unei ezitări mult mai profunde. S-ar putea să nu fi fost destul de convinși, în sufletul nostru, că vrem să părăsim totul, familie, țară, prieteni... Oricum, o *porniserăm cu stângul* în deplinul sens al cuvântului. Soarta, nevoia voiau ca noi să trăim urmarea, acei ani '50, pentru a cunoaște totul, pentru ca legăturile strânse și îndoielile să dispară. Pentru ca experiența să ne învețe că nu există altă ieșire pentru noi. Doisprezece ani aveau să se scurgă până la plecarea definitivă, doisprezece ani ce au cuprins *obsedantul deceniu*, atât de bine numit, rămas în memoria colectivă ca epocă a marii întorsături, când totul s-a prăbușit în era totalitară care a dus cu ea definitiv o anumită imagine a României.

Am reușit să depășim urmările nenorocitei noastre aventuri, arestarea, procesul și pușcăria. Sigur că am fost traumatizați, dar cred că am suportat evenimentele cu destulă filozofie. De îndată ce Vlad s-a întors de la Poarta Albă, am hotărât să întoarcem pagina și să nu ne mai gândim la dorințele noastre de plecare. Aveam să rămânem în România, la fel ca familia noastră, ca prietenii noștri, ca atâția oameni din jurul nostru. Aveam s-o luăm de la capăt; oricum, eram doar la începutul vieții. Aveam să căutăm de lucru, să ne adaptăm, să ne descurcăm. Un optimism ciudat, pe care îl atribui acum tinereții noastre, ne însuflețea. Ne gândeam că ne-am plătit datoria. Vlad își executase pedeapsa, aveam

să fim lăsați în pace, uitând, sau mai degrabă neștiind că, odată intrați în noua eră, marcați cu stigmatele închisorii, ne aflam definitiv în colimatorul autorităților.

Așa se face că, într-o zi – cu câteva luni înainte de întoarcerea lui Vlad –, chiriașul de la parter, pe care nu-l cunoșteam, un individ cu un facies foarte măsliniu, numit Vasile Dumitrescu, care avea legături cu ceea ce numim astăzi *nomenclatura* (pe atunci nici nu auzisem de acest cuvânt), a sunat la ușă. I-am deschis-o. Venise ca să mă prevină că avea nevoie de apartamentul nostru. Îmi cerea să mă mut în locul lui, sau să aleg o altă adresă dintr-o listă pe care mi-o adusese. Individul era, în mod evident, la curent cu situația mea, astfel că trebuie să recunosc că a fost cumsecade dându-mi voie să aleg. Cu un soț în închisoare, nu îndrăzneam să opun rezistență, așa că am ezitat și apoi am acceptat să mă mut în același imobil, mai curând decât să mă duc în altă parte: greșeală de care aveam să mă căiesc curând. Dar îmi era drag cartierul, parcul Filipescu, străzile înverzite, vilele elegante, vecinătatea spitalului Saint-Vincent de Paul și plimbările pe șoseaua Kiseleff, la doi pași de noi. Mă simțeam acasă și neglijam faptul că frumosul nostru cartier era pe cale să devină cartierul Comitetului Central și al serviciilor lui, situate la câteva sute de metri de casa noastră, neglijență pe care o atribui rapidității schimbărilor. Pe scurt, la întoarcerea lui, Vlad m-a găsit la aceeași adresă, dar la parter, în două cămăruțe. În lipsa lui, zugrăvisem pereții și începusem să dau lecții de engleză, ceea ce avea să fie pâinea mea în anii următori. Vlad a început să caute un post de inginer, pe care l-a găsit la un sovrom, despre care voi vorbi mai târziu. Aveam să ne descurcăm... Nici nu bănuiam șocul ce avea să urmeze în acea vară a anului 1950.

Într-o zi de iunie, către amiază, mă întorceam de la piața Filantropia. Tocmai traversasem Șoseaua Aviatorilor, devenită Bulevardul Stalin, cu plasa cu provizii în mână, când am rămas țintuită pe loc, la capătul străzii, de ceea ce vedeam: în fața casei în care locuiam, toate mobilele noastre stăteau grămadă pe trotuar! Eram pe cale de a fi dați afară! Cineva (bătrâna noastră bonă) deschisese cu imprudență ușa, lăsând să intre locotenentul-major de miliție însărcinat cu executarea *ordinului de evacuare*. Priveam această scenă de necrezut: lucrurile noastre încărcate de un soldat într-un camion militar. După o clipă de uluire, am intrat în panică. M-am repezit într-acolo, am protestat cu tărie în fața ofițerului, dar acesta mi-a arătat o foaie de hârtie pe care erau trecute numele nostru și noua adresă. Între timp, Vlad s-a întors și el acasă și degeaba am protestat amândoi; ofițerul ne-a poftit să ne urcăm în mașină cu el, pentru a însoți camionul până la noua noastră destinație. Noua adresă la care am fost transportați s-a dovedit a fi o măcelărie dezafectată. Era formată dintr-o încăpere – magazinul – la parter și o alta deasupra ei, la care se ajungea urcând o scară situată în fundul prăvăliei. Locotenentul-major Păun – așa-l chema – a dat ordin să ni se descarce lucrurile în magazin, ne-a dat cheia și ne-a spus că n-avem decât să facem o cerere scrisă către Biroul Spațiului Locativ, pentru a explica faptul că refuzăm această locuință și pentru a le cere o nouă *repartiție*.

De-a lungul celor trei luni ce au urmat, fiecare dintre noi s-a refugiat la câte un membru al familiei. Părinții mei au luat copilașul, eu m-am instalat la o mătușă și Vlad la tatăl lui, care urma să fie și el evacuat și mutat într-o magherniță de lângă Gara de Nord, unde avea să moară într-o neagră mizerie, după trei ani. Minunatul bloc în care ocupase un etaj întreg avea să fie distrus de Revoluția din 1989, fiind

situat alături de Radiodifuziunea Română, care urma să se construiască ulterior evacuării tatălui lui Vlad.

În urma căror demersuri am reușit oare să descopăr adresa locotenentului-major Păun, care ne evacuase? Poate că prin Virginica, miliția nca cu care păstrasem legătura! Da, cred că ea mi-a procurat-o. Și uite-așa, în fiecare zi, în zori, mă instalam în fața casei în care locuia, pândindu-l. Ieșea din casă la ora cinci fix și traversa strada pentru a se urca în mașina de serviciu care-l aștepta. Mă repezeam spre el și se făcea că nu mă vede, până-n ziua când am reușit să mă apropii de el și să-i strecor *plicul* scos din buzunar. L-a luat fără să mă privească. Puțin timp după aceea, Direcția Spațiului Locativ ne înștiința că, în urma cererii noastre, ni se atribuise o locuință.

Și iată cum, într-o zi de toamnă uscată, sub un vânt de Bărăgan ce ridica nori de praf deasupra mahalalei – care ulterior avea să se numească *1 Mai* –, am intrat prin ordin administrativ în cele două camere care ne fuseseră repartizate. Acestea aparținuseră unui oarecare Damian Marinescu, el însuși în închisoare, în acel moment, și a cărui nevastă ne pândea sosirea din spatele perdelelor ferestrei. Apartamentul era compus din trei camere și dependințe. Instalarea noastră îi lăsa lui Damian Marinescu o singură cameră; antreul, baia și bucătăria erau comune. Acest Marinescu, de profesie brutar, expropriat ca mic meseriaș și închis ca *exploatator capitalist*, urma să joace un rol neprevăzut în viața noastră, datorită conlocuirii și consecințelor ei.

Multă vreme după ce ne-am instalat în locuința comună din Piața 1 Mai, raionul Grivița Roșie, continuam să discutăm: poate c-ar fi trebuit să nu deschidem ușa; Cutărică, pe care-l cunoșteam, se baricadase refuzând să deschidă și neieșind din casă decât după ce se asigurase că nu mai riscă

nimic. Unii reuşiseră să evite astfel *evacuarea* (dar ce ştiam noi ce-ar fi fost mai bine?). Ziceam: „ar fi trebuit să facem aşa şi pe dincolo, să schimbăm adresa atunci când Dumitrescu ne-a propus să alegem una…" şi aşa mai departe. Tot discutam despre ce ar fi trebuit să facem, ca şi cum am fi putut să ne apărăm de valul care se revărsa peste întreaga ţară. Eram încă naivi, ca mulţi alţii de altfel, incapabili de a realiza adevăratele dimensiuni a ceea ce se petrecea împrejurul nostru. Odată cu mutarea în Grivița Roşie, intraserăm în noua eră. A fost semnalul unei schimbări cruciale, ne-am luat adio de la trecutul apropiat, care fusese începutul vieţii noastre bucureştene, viaţă atât de dorită în Bucureşti – oraşul visurilor mele –, intrat acum în noaptea ce ne purta spre un viitor necunoscut.

Am crezut la început că n-am să mă obişnuiesc niciodată cu acele încăperi îngrozitoare în care aveam să trăim, într-o promiscuitate totală, cu nişte necunoscuţi. La început una, apoi două şi apoi trei persoane aveau să locuiască în unica încăpere a proprietarului – el, soţia lui şi apoi fiica sa –, pe când noi eram patru în două camere: noi doi, copilul şi bătrâna bonă. Dacă cineva mi-ar fi spus că voi locui acolo vreme de doisprezece ani, mi s-ar fi părut ceva imposibil şi îngrozitor. Încă de la început, m-am refugiat într-o mângâiere imaginară: aveam să reuşesc să găsesc o altă locuinţă, am să fac un „schimb", singura formă de mutare în acele timpuri. Vreme de ani de zile, păstrând această iluzie, am căutat cu îndârjire, am vizitat camere la nesfârşit, unele mai ciudate ca altele, în poduri, subsoluri, funduri de curte, mansarde sau magherniţe, căci toţi cei ce voiau să se mute, pe atunci, erau mai prost instalaţi decât noi. Cei care aveau camere ca lumea se agăţau de ele. Povestea asta de schimb de locuinţă, iluzia asta, a fost una dintre obsesiile mele tainice ale

anilor '50, ca un fel de fabulă, o povestire cu happy-end pe care mi-o povesteam mie însămi și care mă făcea să rezist.

Apartamentul lui Damian dădea spre o piață la marginea mahalalei*. În spate, se întindea un cartier popular dinaintea războiului, cu căsuțe și curți mititele cât vedeai cu ochii, rămase de pe vremea burgheziei. O mahala păstrând pecetea caracterului independent al locuitorilor ei, mici proprietari, mici antreprenori, meseriași, negustori expropriați sau naționalizați unul după altul, la începutul anilor '50. Abia începând cu anii '60, regimul a început să se preocupe de problema locuințelor. Abia atunci a început construirea uriașelor cartiere de blocuri împrejurul centrului orașului, care reprezintă una din noile trăsături ale Bucureștiului de astăzi, acei kilometri de blocuri atât de diferite de cartierele populare ale vechii Filantropii. În anii '50, valul de *evacuări*, de mutări forțate, care a permis regimului să poată controla societatea și viața fiecărui cetățean, urmând acaparării proprietății imobiliare de către stat, a avut drept cadru locuințele vechi, unde oamenii locuiau în clipa naționalizării proprietății private. Cu cât locuințele erau mai burgheze și mai spațioase, cu atât mai mult au fost luate cu asalt de către Partidul Comunist și de acoliții săi, prin intermediul Spațiului Locativ, care le distribuia. Dar și căsuțele de mahala au avut surplusul lor de locuitori-chiriași vârâți de stat în *spațiul* proprietarilor lor.

Deci ne-am instalat. Am pregătit camera noastră, iar bona și copilul ocupau cealaltă încăpere; am început astfel să trăim în noul nostru mediu înconjurător. Cu încetul, avea să se întâmple ceva ce refuzam să accept în sinea mea. Am

* Așa era considerat cartierul 1 Mai pe vremea aceea, foarte departe de ceea ce avea să devină (*n.t.*).

reușit să trec peste rezistența mea interioară, destul în orice caz pentru a depăși greața ce mă cuprindea când, toată ziua bună ziua, o întâlneam pe vecină la bucătărie sau la WC, sau atunci când treceam prin pasajul sordid care ducea spre intrarea în imobil. Pasajul ăsta vopsit cu ulei de culoare cafenie, unde bețivii de la cârciuma de stat – care înlocuise fosta brutărie – se ușurau pe ziduri în timpul nopții, a fost una din grozăviile acelor timpuri din viața noastră.

Astăzi, datorită unui efect selectiv al memoriei, mi se întâmplă să mă gândesc cu o oarecare nostalgie la acea mahala, cu tramvaiul înlocuit în vremea șederii noastre printr-un troleibuz, cu camioanele și cu căruțele din zori, căci, în spatele acestor zgomote și mirosuri, fremăta o lume, murmurul mahalalei vechiului București, al locuitorilor ei încă vii pe atunci. Datorită acelei locuințe, am avut de-a face cu ființe pe care nu le-aș fi cunoscut altfel. Am cunoscut, cu această ocazie, *mahalaua de altădată*. A fost una din consecințele de neuitat ale acelei locuințe.

Mult mai târziu, aici, în Franța, un refugiat dintre ultimii sosiți (pe atunci eram toți refugiați), cu care discutam despre toate acestea, mi-a spus: „Desigur, aparțineați clasei burgheze, care a trebuit să fie prima distrusă; dar a venit, după aceea, rândul altor pături, pentru ca regimul să ajungă progresiv la uniformizarea societății, condiție indispensabilă funcționării sistemului totalitar." Și, ascultându-l, mă gândeam la toți acei oameni mărunți din mahalaua noastră bucureșteană... Meșterii, micii negustori au fost obligați să-și închidă dughenele, sau să le transforme, una după alta, în *cooperative de stat*. Așa i-am cunoscut pe ultimul plăpumar din colț, pe ultimul comerciant liber – armeanul care vindea cafea – și pe ultimul coafor-frizer din inima pieței. Coaforul și plăpumarul s-au transformat sub ochii noștri în cooperative de stat. Armeanul a dispărut fără urmă. Se sfârșise

cu micii patroni capitaliști locali, pe care-i vedeam acum în piață, proletari la coadă, cu plasele în mâini, în fața magazinelor de stat, dacă avuseseră șansa să nu fie hăituiți, ca Damian Marinescu, a cărui brutărie fusese transformată în *local de stat*, adică un fel de cârciumă de mahala, la parterul imobilului nostru.

În vreme ce ne instalam la Damian Marinescu, o parte dintre prietenii noștri sau dintre cunoștințe dispăreau la adrese necunoscute. Unii în alte cartiere ale orașului, alții, pe care reforma agrară din 1949 îi surprinsese la țară, au primit domiciliu obligatoriu în provincie. Până și cei care rămăseseră pe loc, la vechile lor adrese, parcă dispăruseră. Nu mai locuiau în casa sau în apartamentul lor, ci în *spațiul* lor. Noile dispoziții care prevedeau sosirea unor noi chiriași necunoscuți, instalați cu forța, înghesuiala de care nimeni nu scăpa au contat enorm în schimbarea atmosferei, în traumatismul care și-a pus pecetea pe începutul anilor '50. A fost începutul unui lung coșmar colectiv: coabitarea. Apariția camerelor separate de dulapuri și de perdele, culoarele înțesate de mobile și de valize, reșourile din camerele de baie, bucătăriile comune cu alaiul lor de certuri și de uri născute din promiscuitate...

La părinții mei din Strada Pietății, casa a fost împărțită între mai multe familii. La înapoierea lor din străinătate, de la începutul anilor '40, în așteptarea cumpărării unei case, închiriaseră una, de la o doamnă care tocmai o construise, în stilul așa-zis „florentin" foarte la modă în București în ajunul războiului. Nu bănuia, biata femeie, că orele vilelor în stil „calcio vecchio florentin" erau numărate. Casa era situată într-un cartier central și părinții mei au fost obligați să-și împartă *spațiul* cu niște chiriași privilegiați. Încă de la început, o cameră a fost rezervată unui ofițer de Securitate. Un critic de artă – unul din acei intelectuali colaboratori de la bun

început ai regimului – a obținut biroul și salonul. O familie de funcționari s-a instalat la etaj. Mama a reușit să-și păstreze camera. Tata s-a refugiat la parter, în sufrageria ale cărei dimensiuni i-au permis să-și pună toate cărțile și pianul cu coadă. La ușa de intrare a casei apărea un număr variabil de sonerii meșterite pe măsură ce noii chiriași se instalau. Soneriile astea legate la întâmplare cu tot felul de fire, de către chiriașii statului, au însemnat sfârșitul casei Zamfirescu* din Strada Pietății, așa cum o cunoscusem în vremea celor câțiva ani ai tinereții voioase, scurși între sfârșitul războiului și instaurarea regimului comunist. Faptul că părinții mei n-au apucat să cumpere casă la București, la întoarcerea lor în România, s-a dovedit, mai târziu, un mare noroc. Norocul de a nu aparține, după Revoluția din 1989, cohortelor de proprietari dezamăgiți de faptul că nu ajungeau să-și recupereze casele expropriate.

Impresia de îndepărtare, de sfâșiere, pe care o aveam instalându-ne la Damian Marinescu și care se explica, la prima vedere, prin propria noastră deplasare, corespundea, de fapt, unui lucru mai profund, unei schimbări mult mai grave pe care o trăiam atunci. Un alt fel de îndepărtare se instala destul de repede, o *distanță interioară, ceva nou, inedit*, ale cărei prime semne le simțeam atunci, un fenomen ce privea întreaga societate. Mai târziu, gândindu-ne la asta, aveam să ne dăm seama până la ce punct acest fenomen era inerent sistemului totalitar și că exista o expresie savantă pentru a explica ceea ce trăiam atunci: *explozia societății*. Am făcut această cotitură, am cunoscut acel moment în care, văzând ceea ce se prăbușea peste ei, oamenii au făcut față acestui fel de agresiune,

* Nu trebuie uitat că Sanda Stolojan era nepoata lui Duiliu Zamfirescu (*n.t.*).

izolându-se în ei înșiși, pentru a se apăra. Fiecare s-a închis în prudență, în neîncrederea față de ceilalți, reflexe întreținute de către regim și care, așa cum o va dovedi viitorul, aveau să se strecoare în sufletul românilor. Fiecare a trebuit să facă față schimbărilor din viața sa, adică la aproape tot ce-l înconjura. În viața cea de toate zilele: lipsurile, cozile, combinațiile, împrumuturile între vecini; acasă: coabitarea cu necunoscuți, înghesuiala, lipsa de spațiu; la locul de muncă (vestitul *câmp al muncii*): încadrarea ideologică, normele, controlul, ședințele politice. Totul se petrecea în așa fel încât fiecare trebuia să se păzească din toate părțile, să se îndoiască de toți, să se închidă în el însuși, pentru a se apăra și a trece neobservat. Bineînțeles că atunci nu gândeam în acest fel, ci o făceam în mod instinctiv.

Oare cum am trăit următorii opt ani care aveau să ducă la a doua arestare a lui Vlad, anii aceia care aveau să schimbe profund societatea românească? I-am trăit și i-am cunoscut din locșorul acela obscur pe care-l ocupam în marea răvășeală a erei staliniste. Întors din lagărul de muncă Dunăre–Marea Neagră, Vlad a găsit de lucru pe un șantier, la o „stație de utilaje" aparținând unui sovrom, una din acele societăți sovieto-române create la începutul regimului, prin care sovieticii care ocupau România îi pompau acesteia bogățiile, sub pretextul despăgubirilor de război; în realitate, conform vechii tradiții a ocupantului sovietic, acesta prăda teritoriile străine. Au existat sovromuri aproape în toate sectoarele: petrol, lemn, chimie, mine, pescuit, construcții, transporturi etc. În mod paradoxal, un fost condamnat politic era mai ușor angajat, pe atunci, de un director sub dominație sovietică. Dar paradoxul era doar aparent. Partidul Comunist Român, practic inexistent în ajunul instalării lui la putere de către sovietici, recruta masiv, în vremea aceea, din masele populare,

membri care erau în general indivizi primitivi și incompetenți. A trebuit să treacă ceva vreme pentru ca partidul, sub conducerea prim-secretarului Gheorghiu-Dej, să creeze și să-și întărească propriile cadre românești. În toată această perioadă, la începutul anilor '50, în sovromuri erau numiți de formă directori cu *origine sănătoasă* – adică dintre muncitori –, dar posturile de conducere care cereau o anumită competență erau încredințate de către autoritățile ruse unor membri de partid aparținând în general minorității maghiare sau evreiești. Este cunoscut faptul că regimul s-a sprijinit, la început, pe aceste minorități, pentru a le îndepărta mai târziu, încetul cu încetul, și a le înlocui cu cadre autohtone. La Sovromconstrucții, Vlad a găsit de lucru datorită directorului sovietic și unui șef de serviciu înțelegător, inginerul Rachstein, care trăiește astăzi în Israel. Directorul sovietic și inginerul Rachstein au trecut peste verificarea politică făcută de Serviciul de cadre, care-i trimitea, în general, la *munca de jos* – adică manuală – pe foștii deținuți politici. L-au angajat pe Vlad, dându-i însă de înțeles că era mai bine să uite de diploma lui de inginer chimist de la Politehnica din Zürich. Așa că diploma a fost îngropată în fundul unei valize.

Eram acum proletari amândoi, dar fiecare de un alt gen. Vlad a lucrat, până la a doua sa arestare, în 1958, ca salariat, cu tot ceea ce însemna aceasta ca organizare a muncii și supraveghere politică, conform modelului sovietic transplantat în România. A fost repartizat în domeniul materialelor de construcție folosite pe diverse șantiere, unde se ducea în fiecare zi, plecând de acasă în zori. Programul în întreprindere mai cuprindea, în afară de orele de muncă, nesfârșitele *ședințe* politice, hotărâte în orice moment de organizația de bază a întreprinderii, *munca de lămurire*, citirea în comun a *Scânteii*, întrecerile socialiste, defilările obligatorii

sub conducerea agitatorilor politici, manifestațiile în masă în urma portretelor lui Marx, Engels, Lenin și Stalin, ale căror chipuri de neșters domnesc încă în memoria acelor timpuri. Controlul politic era exercitat la Sovromconstrucții, ca în orice întreprindere, birou sau uzină, prin Serviciul de cadre însărcinat cu supravegherea fiecărui salariat și care deținea *dosarele* de care depindea nu numai viața profesională, dar și viața intimă și, de fapt, întreaga viață a fiecăruia. Dosarul omului conținea informațiile personale, *autobiografia* la zi, precum și declarațiile și informațiile secrete parvenite la Direcția de Cadre. Descopeream, încetul cu încetul, faptul că o birocrație monstruoasă ne supraveghea în permanență. Fiecare om trebuia să se obișnuiască a trăi sub teroarea *dosarului* care-l urmărea peste tot.

Cât despre mine, am cunoscut sistemul prin alt capăt al firului. Având un soț *încadrat* într-un post salariat (garanție necesară supraviețuirii unei familii), am putut să rămân în afara *câmpului muncii*. Găsisem o sursă de venituri în limbile străine, în lecții de engleză și de franceză și în *colaborări externe* – altă expresie din acea epocă a vieții mele –, altfel spus, lucrări distribuite de editurile de stat, care înlocuiau editurile și pe editorii liberi de altădată. De-a lungul acelor ani, datorită cunoștințelor mele de limbi străine, am reușit să rămân în afara obligațiilor și corvezilor la care erau supuși salariații. În schimb, îmi revenea sectorul aprovizionării, cu atât mai mult cu cât era nevoie de timpul și de libertatea de a-l organiza cât mai bine, pentru a putea sta la coadă. Locuiam în fața pieței 1 Mai, ceea ce reprezenta un adevărat avantaj față de cartierul rezidențial de unde venisem.

În mijlocul pieței se afla o hală ocupată altădată – adică cu doi sau trei ani mai înainte, dar nouă ni se părea o veșnicie – de către negustorii din cartier, înlocuiți cu un magazin de stat. De la fereastra camerei noastre pândeam sosirea

diverselor produse distribuite pe cartelă (carne, făină, zahăr, ulei, îmbrăcăminte, încălțăminte). Era vremea marilor lipsuri ce urmaseră naționalizării industriei și comerțului, ca și colectivizării pământurilor, în curs de realizare. Cum vedeam că se forma o coadă, părăseam traducerile sau fișele mele (lucram pe atunci la fișe pentru un dicționar englez-român al Academiei Române, muncă obținută datorită profesorului Leon Levițki) și fugeam să ocup un loc la coadă. Alteori, țăranii din împrejurimi soseau în zori cu căruțele lor și se instalau în piață într-un vuiet de voci românești a căror sonoritate puternică și veselă mi-a rămas în urechi. Mă sculam cu noaptea-n cap și mă precipitam la cumpărături. Găseam la țărani, după cum era anotimpul, varză, ceapă, usturoi, uneori fructe și – cu un pic de noroc – brânză de vaci sau unt țărănesc. Totul începuse în același timp: lipsurile, cozile, vânzările produselor țărănești în zilele de piață. Locuința lui Damian avea un avantaj din acest punct de vedere, ceea ce nu era de neglijat. Alături de piață se afla și un fel de baracă, biroul de distribuție a combustibilului și depozitul propriu-zis, alimentat de un vechi tren cu aburi care servea la transportul până la fața locului al lemnului și al cărbunelui, tot raționalizate și ele. *Coada la lemne* mi-a ocupat mult din timpul meu pe vremea cât am locuit în Grivița Roșie, căci noua noastră locuință avea sobe cu lemne și cărbuni. Nu fusese niciodată instalat acolo vestitul gaz metan atât de căutat de locuitorii Bucureștiului.

Încetul cu încetul, destul de repede totuși, am schimbat criteriile și valorile. A trăi și a avea un post la București ni se părea un mare avantaj, un fel de favoare, în comparație cu existența și munca în provincie sau pe șantiere îndepărtate, așa cum li se întâmplase altora. La aceasta, se adăuga și un alt sentiment ce se strecurase în sufletul nostru: sentimentul, sau mai curând conștiința de a fi trecut prin

închisoare și de a fi reușit să ieșim. Or, trăiam în plină epocă de teroare stalinistă, instituită de regimul comunist român pentru a lichida vechea ordine socială. Împrejurul nostru, nu se auzea vorbindu-se decât de arestări, de dispariții și de condamnări. Fiecare dintre noi cunoștea pe cineva care știa ceva... Orice persoană de mai mult de șaisprezece ani, în acea vreme, risca să cunoască pușcăria, direct (ca liceenii întemnițați și condamnați la mulți ani de pușcărie pentru că au împărțit manifeste regaliste) sau indirect, prin rude sau prieteni. Știam, datorită lui Vlad, că mii de deținuți munceau la canalul Dunăre–Marea Neagră și în alte lagăre. Numărul de persoane închise între anii 1948 și 1962 este estimat astăzi la mai mult de o jumătate de milion. În acea vreme, nu se putea cifra teroarea. Oamenii dispăreau în locuri de detenție al căror nume era auzit pentru prima dată. Dar nu exista o vedere de ansamblu, nici repere pentru a decoda prezentul. Istoria avea să facă lumină asupra terorii instituite de comunism în țările unde acesta a ajuns la putere. Cu mult mai târziu, aici, în Franța, ne-au fost dezvăluite amploarea gulagului românesc și dimensiunile pe care le-a avut în acele vremuri.

Pentru moment, trebuia să ne supunem vieții. Reacționam ca toată lumea. Eram în curs de a trăi, la scara noastră, experiența răsturnării ordinii sociale și morale a societății românești. Habar n-aveam de marxism-leninism, ne aflam doar la început. A trebuit să începem prin a asimila noul limbaj ideologic; să învățăm, în viața de toate zilele, la lucru, din ziare, în contactul cu autoritățile, ceea ce oamenii au învățat pe propria lor piele: că în dosul noului jargon (acea *novlimbă* a lui Orwell) se ascundea stăpânirea totală pe care *dictatura proletariatului* o avea asupra noastră, acea dictatură care pretindea că vorbește *în numele poporului*. Cu ocazia

procesului nostru, judecat la Curtea Marțială, adunați în boxa acuzaților alături de alți „frontieriști", victime ale acelorași călăuze dubioase, am ascultat rechizitoriul politic care cerea condamnarea noastră. A fost pentru prima dată în viața noastră când am auzit că eram numiți – spre marea noastră stupefacție – *dușmani ai poporului, trădători burghezi, cosmopoliți, bestii burghezo-moșierești*, numai pentru faptul de a fi vrut să traversăm Dunărea în mod clandestin. Impresia că toată regia asta era absurdă și ridicolă ar fi ținut până la sfârșit dacă procesul nu s-ar fi terminat ca o lovitură de pumn ce trebuia să ne readucă la realitate. Eram judecați de o nouă formă de legalitate, în virtutea căreia o putere arbitrară își oferea dreptul de a dicta ce voia justiției. *Dreptatea este justiția poporului!* Așa am făcut cunoștință cu această nouă concepție despre justiție, afișată pe o pânză roșie, deasupra capului procurorului general Petrescu, care ne judeca. Aveam să recitesc această formulă în circumstanțe asemănătoare, în 1959, la al doilea proces al lui Vlad; dar, cu zece ani înaintea acestuia, ne era încă greu să ne dăm seama de enormitatea schimbării și de consecințele ei profunde asupra vieților noastre, care aveau să depindă în viitor – printre altele – de această samavolnicie ce se ascundea îndărătul *justiției poporului.*

La începutul anilor '50, sentimentul difuz că anumite lucruri erau imposibile sau de neînchipuit în România mergea mână-n mână cu ignoranța noastră. Ce știam noi despre comunism? Habar n-aveam de ideologia marxist-leninistă. Am impresia că eram asemenea țării noastre, așa cum era ea în ajunul lui 23 august 1944. Plasez familiile noastre în categoria reprezentativă a României conservatoare, dar cu idei liberale, luminată din punct de vedere intelectual (studii, călătorii, limbi străine), având legături tradiționale cu

pământul, dar atașată, de mai multe generații, unui tip de societate deschisă către Occident. Aparțineam unei societăți în care, de fapt, sentimentul de clasă, așa cum este el înțeles în Occident, nu exista. O societate în care raporturile umane erau urmarea unui trecut patriarhal și legat de pământ, dar în care democrația și modernizarea făcuseră progrese importante între cele două războaie. Libertatea fundamentală care domnea în România rezistase frământărilor politice din anii '30 și mai apoi ocupației germane și celor mai cumplite momente ale războiului, când aproape un milion de oameni luptau pe frontul sovietic. Pentru noi, comunismul însemna, înainte de toate, frica viscerală de ruși (acest *visceral* avea să ne fie atribuit mai târziu, în Franța, când refugiații care denunțau sistemul pe care-l cunoscuseră din interior se trezeau taxați de *anticomuniști viscerali*). Comunismul însemna agenții sovietici și politrucii aduși de la Moscova în furgoanele armatei sovietice, care instalaseră la putere un partid inexistent până ieri și instauraseră un regim de teroare; era frica pe care o inspira o putere fără chip propriu, era necunoscutul ce plutea deasupra noastră... Un întreg mister înconjura sferele noii puteri, de unde ieșeau ucazuri numite reforme, exproprieri, naționalizări, colectivizări. După plecarea Regelui Mihai, oamenii politici ai vechiului regim au dispărut de pe scenă, în lunile ce au urmat. Îi cunoșteam după nume (Iuliu Maniu etc.), căci, de fapt, politica nu ne prea interesa. Cei mai mulți au murit foarte repede în închisoare. Astăzi, Memorialul ridicat la închisoarea de la Sighet este mărturia cumplitei sălbăticii cu care au fost lichidați. Habar n-aveam în acea vreme și nu ne puteam imagina detaliile ororii. Noii noștri stăpâni, ieșiți din umbră, aveau chipuri necunoscute, nume ciudate – în general nume false care ascundeau identitatea și trecutul lor. Cu ocazia manifestațiilor care intraseră în viața noastră (1 mai, 23 august, 7 noiembrie) puteau fi

zăriți, înșirați în tribuna oficială îmbrăcată în roșu, sub portretele lui Marx, Engels, Lenin și Stalin, membrii Comitetului Central din acea vreme: Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Teohari Georgescu, Emil Bodnăraș, Vasile Luca etc. Numele lor puteau fi citite în ziarul partidului, *Scânteia*, purtător de cuvânt al liniei politice a vremii, scris într-un limbaj nou (care avea să devină *limba de lemn*) și a cărui lectură obligatorie, în comun, era în programul fiecărei dimineți a *oamenilor muncii*. Ne obișnuiserăm, de asemenea, cu lozincile sortite să ne bage în cap cuvintele părinților fondatori ai comunismului și ale *tătucului popoarelor*, Iosif Visarionovici Stalin. Bucureștiul se acoperise cu pânze roșii întinse pe fațade și în interiorul instituțiilor, întreprinderilor, școlilor, fabricilor, birourilor și magazinelor. Uneori, îi puteam zări pe noii stăpâni, când traversau orașul cu mare viteză, în mașinile lor de fabricație sovietică, Zil sau Moskvici, negre, cu perdeluțe. Mi s-a întâmplat să zăresc unele din acele siluete cenușii ale comuniștilor de primă oră, coborând dintr-o mașină în fața vreunui minister sau a unei clădiri neidentificate, păzite de milițieni înarmați, în timp ce ne grăbeam să circulăm de teama ochilor ce ar fi putut să vadă că văzuserăm. Omul de pe stradă, cum eram eu, privea pe furiș la acele personaje, întrezărite ca într-o secvență de film polițist. Păstrez încă impresia fugitivă a siluetelor greoaie și îndesate, purtând pălării sau șepci. Aspectul lor de conspiratori avea ceva grotesc și înspăimântător. Cine erau, oare, acești oameni cu mutre de lume interlopă? O nouă „rasă" de șefi conducea România devenită Republică Populară: indivizi de care nimeni din jurul nostru nu auzise până atunci.

Părinții mei cunoșteau câteva persoane dintre intelectualii burghezi raliați noului regim (Mihail Sadoveanu, de exemplu) care aveau legături cu stăpânii la putere. Tatăl meu avea câțiva prieteni evrei (Mișu Șternn, între alții), care puteau,

prin relațiile lor, să ajungă la sferele conducătoare ale partidului. Dar vremea „relațiilor", în înțelesul lor de altădată, luase sfârșit. Sfârșită era și România părinților noștri, Bucureștiul, oraș deschis, unde cunoșteai întotdeauna pe cineva la un anumit nivel politic sau – ceea ce înseamnă același lucru – unde toată lumea cunoștea pe toată lumea.

Regimul comunist făcuse *tabula rasa* din societatea civilă. Instaurase, în același timp, între populație și putere o distanță amenințătoare, învăluită în negură și frică. Lipsa de claritate a primelor timpuri avea să se cristalizeze pe măsură ce partidul își întărea structurile, în anii '50. Trebuia să ne obișnuim cu senzația necunoscutului amenințător care ne apăsa. Păstrez, din era stalinistă, sentimentul de a fi fost undeva, foarte jos, în umbră, la picioarele unui colos invizibil. Sunt, fără îndoială, influențată de viziunea edificiilor ridicate în acea epocă, în stil stalinist-moscovit, cum ar fi Casa Scânteii, sediul propagandei ideologice, răspândită de presa controlată de partid. De fapt, colosul care se instala în acei ani era un formidabil aparat polițienesc, prin care mai-marii partidului, casta conducătoare, *nomenclatura*, aveau să guverneze România vreme de peste patruzeci de ani. Pentru a înțelege importanța a ceea ce se petrecea împrejurul nostru, pentru a măsura amploarea și violența evenimentelor care au dus cu ele și au măturat acea Românie de oameni liberi, am avut nevoie de sfâșiere, de plecare, de distanțare. Ceea ce se întâmpla cu noi, în universul de acolo, nu a căpătat chip adevărat decât mult mai târziu, atunci când conspirația tăcerii și a fricii care, la fața locului, ne împiedica să vedem și să știm a ieșit la lumină. De fapt, ceea ce trăiam, la nivelul vieții de zi cu zi, nu era decât o infimă piesă dintr-un uriaș *puzzle*, al cărui întreg s-a înfăptuit printr-o stăpânire totalitară de tip asiatic asupra vieții bieților oameni dintr-o țară de Est, în care URSS-ul și-a impus sistemul.

Pe vremea aceea, priveam lucrurile prin gemuleţul vieţii noastre zilnice, din cartierul Griviţa Roşie. Aventura ratată a fugii noastre fusese zvârlită în străfundurile memoriei... Ne gândeam cât mai puţin posibil la ceea ce fusese înainte, la proiectele noastre de tineri căsătoriţi, la viaţa pe care ne-o închipuiserăm şi mai ales la ceea ce îndrăgiserăm atât de mult în ţara noastră: satul. Astăzi, această ştergere a satului din orizontul nostru interior mi se pare tare ciudată şi de asemenea foarte semnificativă pentru starea noastră de spirit de atunci. Dacă mă gândesc bine, îmi dau seama că trăiam anii '50 refuzând (în mod inconştient) să ne mai gândim la viile de la Faraoane, la casa de la Pietroasa, la dealuri şi la păduri. Timpul petrecut la ţară, care făcea dintotdeauna farmecul vieţii româneşti, dispăruse, pur şi simplu, din existenţa noastră. Bunica mea după mamă, Eliza Gărdescu, îi lăsase mamei, la moartea sa, în 1942, *cula* şi proprietatea ei din Pietroasa, de pe dealurile Drăgăşanilor. Tatăl meu, A. Duiliu Zamfirescu, moştenise de la tatăl lui, Duiliu Zamfirescu, via de pe colinele Odobeştilor. Tatăl lui Vlad poseda la Hereşti, lângă Bucureşti, *Casa de piatră*, palatul istoric al familiei Herescu, dobândit de bunicul lui, precum şi pământurile ce ţineau de el, unde crease o minunată pepinieră, cunoscută pentru calitatea produselor. Mai avea şi un pământ la Stolojani, în Oltenia, de unde se trăgea familia. Dau aceste detalii pentru informare, dar atunci când vorbesc despre ataşamentul nostru faţă de sat acesta nu are nimic de-a face cu vreun sentiment de proprietate sau de bogăţie, cu atât mai mult cu cât proprietăţile aparţineau părinţilor noştri, în viaţă şi tineri pe atunci. Nu. Era vorba de o atracţie atavică profundă, de obişnuinţă şi de dragoste de sat, peste care se suprapuneau amintirile vacanţelor mele, când reveneam, vara, în România, la Pietroasa, scăldatul în Cerna, culesul viilor la Faraoane, clipe încă foarte apropiate în timp,

dar azvârlite acum într-un trecut îndepărtat, aproape mitic. În anii ce au urmat exproprierii (1949), cred că nu l-am auzit niciodată pe tatăl meu evocând via cu regret și nici pe mama mea suspinând după bătrâna casă de la Pietroasa. Părinții mei se detașaseră de proprietățile lor și nu vorbeau niciodată despre ele pe un ton melancolic sau revendicativ. Așa cum nu i-am auzit niciodată evocând cu nostalgie modul lor de viață dinainte de război sau plângându-se că au fost spoliați. Curajul față de traumatismul general a fost, fără nici o îndoială, o trăsătură a acestei generații decimate; dar văd de asemenea, în ținuta părinților mei, o formă de rezistență față de adversitate, în care intra o mare parte din obișnuința ancestrală a românilor de a face față încercărilor și distrugerilor ce urmau invaziilor și războaielor din această parte a Europei.

Dispariția satului din viața noastră a contribuit la divizarea societății, la împrăștierea voită a oamenilor, la distrugerea legăturilor dintre grupurile umane, urmărite fără încetare de către un regim totalitar. Colectivizarea țăranilor a urmat naționalizării proprietăților de peste 50 hectare. Colectivizarea a durat ani de zile, s-a făcut în condiții groaznice, în umbră și înăbușind țipetele țărănimii, dar zvonurile ajungeau până la oraș. Ecouri din lumea satelor, dispărută din viața noastră, se transmiteau din gură-n gură. Se auzea vorbindu-se de execuții printre țăranii care refuzau să se lase colectivizați, de arestări și de torturi, dar deveniserăm surzi în noi înșine, ocupați să ne descurcăm și să ne adaptăm. Aveam să aflăm, mult mai târziu, rolul personal al principalului om însărcinat cu această înfiorătoare treabă: Nicolae Ceaușescu.

Noi eram proletari citadini, cu două săptămâni de vacanță pe an. Întrucât, într-o primă vreme, *casele de odihnă* și cantinele de la Sovromconstrucții au fost rezervate doar salariaților,

eu mă aranjam să stau pe ascuns la vreun locuitor de la munte sau de la malul mării, după ce litoralul a încetat să mai fie zonă interzisă populației. Astfel că ne puteam regăsi în familie, pe plajă, în timpul zilei. Mai târziu, pe la mijlocul anilor '50, s-a dat dreptul să fie închiriate camere în satele Costinești, Mamaia sau 2 Mai, la malul Mării Negre, ceea ce a însemnat un mare progres. Duminica, la București, mergeam câteodată în excursie prin împrejurimile orașului. Descoperiserăm satele Pasărea și Țigănești, unde călugărițele trăiau în umbra mânăstirilor. La început, regimul închisese bisericile, dar schimbase iute tactica. Pentru a-și asigura susținerea Bisericii Ortodoxe, care era apropiată de popor, puterea comunistă a mai eliberat din preoți, făcând din ei salariați în funcție, sub supraveghere; a acordat de asemenea și un oarecare drept de funcționare mânăstirilor, obligate, în schimb, să aibă un program de producție de artizanat și de agricultură. La Țigănești, o vizitam pe Maica Epraxia, o bătrână călugăriță care ne primea cu ouă fierte din belșug și-mi dăruia plante frumos mirositoare pe care le cultiva în micuța ei grădină. Primăvara, sătucul din preajma mânăstirii mirosea frumos a mușețel, care creștea în tufe dese prin șanțuri. Mușețelul se combina cu tămâia din biserică și cu mirosul de mâl din lac, căci – ca orice mânăstire ortodoxă – avea și aceasta un lac, vestigiu al timpului când se pescuia pește pentru zilele de post. Îmi plăceau praful drumurilor, căsuțele văruite, satul micuț cu uliţele lui, mirosul de lână de oaie care plutea în aer, fumul de seară, din curțile țărănești. În alte dăți, mergeam să ne plimbăm de-a lungul lacurilor, în Parcul de Cultură și Odihnă care s-a numit vreme destul de îndelungată Parcul Stalin. Într-o bună zi, statuia gigantică a *Tătucului popoarelor*, ridicată la intrarea în parc, a dispărut, desprinsă fără prea mult zgomot, pe ascuns, ca la români. Venise era Hrușciov, care avea să aducă în curând

prima mare trezire a popoarelor din Est, adică insurecția din Budapesta, în 1956.

În camera noastră din Grivița Roșie invitam prieteni și primeam vizite. Conversațiile noastre animate și vesele se prelungeau până târziu, în noapte. A te aduna cu prietenii însemna, în acele vremi, să te afli, de cele mai multe ori, într-o cameră supraîncărcată, cu vecini în camera de alături. Ne obișnuiserăm cu această atmosferă și cu acest decor atât de diferit de spiritul Bucureștiului, care fusese altădată un oraș cu case spațioase, deschise oaspeților, unde plăcerea specific românească de a primi la orice oră făcea parte din felul nostru de viață. Acele timpuri ni se păreau deja tare îndepărtate. Câteodată, ne soseau prieteni veniți pe ascuns din provincie, unde aveau domiciliu obligatoriu. Dormeau la noi, pe jos, pe vreo saltea sau pe fotoliu, și plecau a doua zi. Așa a venit și Dinu Noica de la Câmpulung, pe vremea când scria *Povestiri din Hegel*, pe care ni le citea nouă și altor persoane. Aceste călătorii clandestine aveau să figureze printre capetele de acuzare în procesul său din 1959. Fiecare din gesturile noastre avea să aibă, într-o bună zi, consecințe pe care nici nu le bănuiam.

De îndată ce ajungeam la cineva, eram în mod instinctiv atenți ca – trecând prin antreu sau prin culoarul comun – să nu vorbim prea tare. Plecând, aveam grijă să nu plecăm toți deodată, pentru nu a trezi bănuieli în cazul în care s-ar fi aflat vreun turnător pe stradă, căci orice adunare de persoane risca să pară suspectă. Această frază, „să nu plecăm toți odată", mi-a rămas până azi în urechi. Atât fraza, cât și reflexul ne-au urmărit vreme de ani întregi, până aici, în Franța. Reflex de prudență, cum ar fi acela de a nu vorbi o limbă străină cu voce tare, pe stradă; sau cel de a fi atent la scrisori, pentru

ca cele ce soseau din străinătate, mai ales din Franța, să scape vigilenței vecinilor, ceea ce era, desigur, imposibil, având în vedere condițiile de promiscuitate în care trăiam. A trece neobservați, a nu stârni curiozitatea vecinilor era grija de zi cu zi a oamenilor. Pe de altă parte, cum ziua de lucru începea la șase sau șapte dimineața în uzine sau birouri, și cum se prelungea deseori cu faimoasele *ședințe* politice sau prin munci așa-zis *voluntare*, viața personală nu începea decât seara. Nu mai rămânea decât noaptea ca să ne întâlnim cu prietenii. Ne obișnuiserăm cu distanțele, cu acea cameră unică unde ne așezam câte patru sau cinci pe canapeaua-pat. Reușeam să păstrăm, în ciuda dificultăților, rețeaua legăturilor umane, într-un fel de clandestinitate, ca tot ce se referea la viața privată.

O prietenă pictoriță care trăiește astăzi la Paris reușise să-și păstreze atelierul într-una din bătrânele case bucureștene cu parter, aflate în fundul unei curți. Acolo ne adunam uneori ca să dansăm. Băuturile înfiorător de proaste, cumpărate în magazinele de stat, acele renumite băuturi botezate de populație *te-am văzut printre morminte*, nu ne prea deranjau. De altfel, se găsea întotdeauna cineva care să aducă o sticlă de țuică sau de rachiu adevărat, procurate la negru sau de la țăranii de pe dealurile de sub munte, care nu fuseseră colectivizate și unde oamenii își distilau pe ascuns propria țuică de prune.

Prieteniile legate în acei ani au fost ca un colac de salvare pentru cei ca noi. Faptul că ne simțeam purtați de același val ne apropia și mai mult. Simțeam aceeași nevoie de a rezista disperării, întunericului și mizeriei care se abătuseră asupra societății românești. Instinctul de conservare și bucuria de a trăi, pe care o atribui acum tinereții, ne susțineau. Astfel că, deși trăiam în prezent, înhămați la munci sau la sarcini

imediate și obscure de supraviețuire, reușeam să evadăm în momentele în care ne regăseam la unul sau altul dintre noi. Ne păstraserăm un fel de libertate restrânsă la limitele camerelor noastre, dar era o libertate reală, ca o respirație în poziție verticală. Când mă gândesc acum, ne revăd râzând și glumind: era bine că eram în viață și că eram sănătoși, nu prea dădeam atenție părții îngrijorătoare a realității. Vorbeam deseori, între noi, de lecturile noastre, despre Rimbaud și Shakespeare, despre baladele românești pe care marele poet Ion Barbu ni le dezvăluia, despre poeții greci comentați de Dan Botta (cred că n-am citit în viața mea atâta poezie câtă am citit în acei ani) și chiar despre romanele contemporane din care reușeam să ne procurăm câteva exemplare care circulau pe ascuns.

Despre cărți și despre rolul pe care l-au jucat în viața noastră din acea epocă, ar trebui să vorbesc mai pe larg. La început, a fost un regim de veritabilă „revoluție culturală", de care nimeni nu-și amintește îndestul astăzi. Aplicarea regimului socialist fusese însoțită de un asalt împotriva culturii burgheze, de confiscarea, de punerea la index și de epurarea scriitorilor români și străini. Sute de mii de cărți au fost adunate din bibliotecile personale și publice, din librării și din anticariate, trimise la topit sau închise sub cheie în depozite speciale, la începutul anilor '50. Cei care reușiseră să-și salveze cărțile le împrumutau prietenilor. Cred că niciodată lectura nu a fost atât de esențială ca în acea vreme când adevărata cultură îndura asaltul noului obscurantism. Salvarea minții noastre, rezistența prin orice mijloace la intoxicarea ideologică au reprezentat o preocupare constantă, una din obsesiile noastre, de-a lungul acelor ani. Situația s-a schimbat în mod sensibil, începând din 1965, dar în vremea cumplitului deceniu șase realismul socialist și marxism-leninismul umpleau vitrinele cu tonele lor de literatură

de propagandă, cu poveștile și poeziile scriitorilor *pe linie*, din care citeam fragmente în manualele școlare ale fiului nostru. Alături de prietenii noștri (Ion Negoițescu, Dan Botta, Micaela Slăvescu, Dinu Noica, Ion Barbu, Mihai Berza), cărțile și plimbările de duminică făceau parte din spațiul nostru personal de respirație.

Ne acomodam cu mijloacele ce ne fuseseră lăsate și – lucru ciudat – aveam impresia că o anumită formă de libertate ne fusese dată: libertatea de a ne strecura, în ciuda a tot ce se întâmpla, și de a trăi ca niște oameni *lăsați în pace*. Mai târziu, punându-mi întrebarea *„cum am putut traversa acele vremi?"*, mi-am dat seama cât de mult ne *normalizaserăm* deja – expresie ce avea să vadă lumina zilei după zdrobirea Primăverii de la Praga –, normalizați înainte de vreme, din moment ce admiteam faptul că eram *lăsați în pace*. După închisoarea sortită să ne servească de lecție, conform principiului stalinist *închisoarea este o lecție de viață*, pe care judecătorii îl spuneau condamnaților, aveam senzația că ne fusese dată un fel de libertate limitată. Această senzație sfârșise prin a șterge conștiința difuză de a fi comis, în ochii *lor*, o infracțiune care făcea din noi niște *tolerați*. De fapt, a fi la cheremul puterii unui partid unic făcea, oricum, din fiecare dintre noi un prizonier, un condamnat cu suspendare de pedeapsă, un tolerat, în cel mai bun caz. Sistemul instaurase o stăpânire asupra conștiințelor, prin sentimentul difuz al fricii strecurate în populația românească, pentru a nu se mai șterge niciodată... Dictatura proletariatului trebuia să niveleze, să reducă diferențele dintre oameni, să egalizeze ființele umane, să șteargă orice diferență dintre ele, în afară de una singură: apartenența politică, adică raportul fiecăruia cu partidul, stăpânul tuturor. Vreme de patruzeci de ani, au existat în România pe de o parte masa, pe de alta deținătorii

puterii: cetățenii și Partidul-Stat – poporul și conducătorii. Nu aparțineam partidului, ceea ce ne arunca, în mod paradoxal, de partea mulțimii, în tabăra majorității românilor, ne plasa cot la cot cu masa, în ciuda apartenenței noastre la clasa *burghezo-moșierească*. Văd în asta una din contradicțiile sistemului comunist: aplicând principiul luptei de clasă, îi respingea pe toți nemembrii de partid; îi făcea egali în excludere și în negura exterioară organului puterii. Ura fusese instituționalizată.

În ciuda locuinței noastre îngrozitoare, ne consideram norocoși pentru că dețineam un *buletin de București*, adică un act echivalent pașaportului intern rusesc, care ne permitea să locuim în capitală. Ne socoteam avantajați în raport cu un „mai rău" întotdeauna posibil, acel „mai rău" care depindea de arbitrarul totalitar ce plutea deasupra capetelor oamenilor. În ce mă privește, puteam să-mi folosesc capacitățile lingvistice. După o primă vreme, când doar limba rusă era predată (și a însemnat pâinea cea de toate zilele pentru refugiații din Basarabia), regimul a dat înapoi. Persoanele care cunoșteau limbi străine occidentale au găsit de lucru. Dădeam lecții, primeam lucrări de *colaborator extern*, aveam o activitate intelectuală stând la mine, în camera mea. În timpul celui de-al doilea „Congres și Festival al Tineretului" care s-a ținut în București, în 1953 (intraserăm în era marilor manifestații orchestrate de mișcarea comunistă internațională) am fost angajată ca traducătoare de texte (comunicate, rapoarte, documente ale congresului), în echipa de noapte. Angajarea asta, pe care am considerat-o o distincție, mi-a adus, printre alte avantaje, câteva mese bune și bilete gratuite la spectacolele de balet ale unei trupe caucaziene, în Parcul de Cultură și de Odihnă. Îmi mai amintesc și de sendvișurile cu brânză furate de la bufetul delegaților străini, pe

care le-am putut duce acasă, adevărat banchet după șase luni de restricții alimentare cumplite, impuse populației de pregătirile și aprovizionarea datorate primirii a două mii de participanți la Festival.

Mai târziu, mi s-a întâmplat să fiu angajată ca traducătoare-interpretă la conferințele internaționale care începeau să se țină la București. Atunci am descoperit meseria de interpret simultan pe care aveam s-o practic aici, în Franța, într-un viitor necunoscut pe vremea aceea. Aceste contracte de *translatoare*, foarte apreciate, căci erau bine plătite, erau însoțite de deosebita favoare de a-i zări, de departe, pe străinii cărora nu aveam voie să le vorbim. A-i vedea, chiar și de departe, pe occidentali, fie ei și delegați ai partidelor comuniste, era pentru noi un lucru foarte rar. Ca și legăturile cu satul, contactul cu străinii dispăruse pe nesimțite din viața noastră. Aparținea trecutului, adică zilei de ieri. Parcă uitasem tot ceea ce se referea la Occidentul în care trăiserm; de altfel, occidentalii deveniseră foarte rari în București, la începutul anilor '50. Astfel că a pătrunde într-o sală de conferințe unde, în afară de rusă, puteai auzi vorbindu-se franceză, engleză sau germană căpăta aspectul unui privilegiu. Te simțeai, în ciuda controlului și a supravegherii politice omniprezente, promovat la un fel de distincție și încercai un fel de recunoștință față de *tovarășii* ce reprezentau autoritatea nevăzută. Îmi amintesc de Congresul Docherilor, a căror organizație era afiliată la Confederația Generală a Muncii. Congresul a fost încununat cu un bal și un banchet la Casa Armatei (fostul Cerc Militar), la care am fost invitați și noi, „aparatul tehnic". Seara aceea în care am băut și am dansat mi-a rămas în memorie. Fiecare persoană dispunea de propria sticlă de vin alb, dulce și spumos, probabil un vin falsificat, căci efectul asupra mesenilor a fost imediat. Am băut vin și apoi am dansat cu vecinul

meu de masă, un docher gras din Hamburg, care – strângându-mă în brațe cu multă căldură – m-a asigurat că vedea în mine o adevărată tovarășă: „*Sie sind eine echte Genossin.*" Când semnalul sfârșitului a fost dat de responsabilul nostru, abia reușeam să mă țin pe picioare și mai ales să cobor scara de onoare a Casei Armatei. Am fost condusă acasă de colegul meu, dragul de Alfred Margul Sperber, poet și traducător de germană, angajat și el ca translator și care își dăduse seama de starea în care mă aflam. Pentru vremea aceea, a fost o seară de neuitat.

La drept vorbind, în afară de membrii *partidelor frățești* întâlniți la congrese, mi se întâmpla să mai zăresc ceva străini, pe culoarele unor instituții. De exemplu, la Institutul de Relații Culturale cu Străinătatea și la Editura în Limbi Străine – ambele copiate după modelul sovietic – unde făceam anticameră așteptând o „colaborare externă": traduceri, colaționări, verificări, lectura corecturilor etc. Păstrez în minte amintirea unei convorbiri cu un înalt responsabil de la Institutul de Relații Culturale cu Străinătatea, din bulevardul Dacia, pe când căuta traducători și când eu mă gândisem o clipă să mă angajez, căci lucrările externe erau precare. Acest director, un intelectual comunist de origine cehă, cred, mă fixa cu ochii lui negri, opaci, prin ochelarii cu ramă groasă de baga, în timp ce eu îi explicam că voiam să mă angajez la ei, că aveam studii lingvistice solide, datorate copilăriei mele în străinătate etc. Nu pot uita privirea acelui om, neîncrederea lui. Or, eram în clipa aceea, cu toată sinceritatea, cineva care voia să lucreze, să se *încadreze*. Făceam tot ce puteam pentru a-l convinge că eram persoana pe care o căutau, dar de fapt... nu eram eu aceea. Eram ideologic indezirabilă, ceea ce privirea lui sceptică exprima din plin. Pentru a lucra într-o instituție ca aceea nu era de

ajuns să ai competențele necesare și voința de a lucra. Calitățile astea nu foloseau fără cealaltă: educația politică, care-mi lipsea. Trebuia să rămân în poziția mea de *outsider* și să mă consider fericită că eram *lăsată în pace*. Trebuie să spun, acum, când privesc în urmă, că nimeni n-a încercat să ne „câștige", că asupra noastră nu s-a făcut nici o presiune în acea vreme (cum ar fi vreun șantaj de genul „lucrați pentru noi", sortit să ne intimideze), așa cum avea să se întâmple mai târziu. În anii '50, regimul aplica metode brutale pentru a-și întări autoritatea, neîncercând să-i atragă pe cei nedoriți și folosind pușcăriile pentru a lichida diferitele categorii de *dușmani ai poporului*. Sub Ceaușescu, Securitatea avea să infiltreze societatea, distilând teroarea într-o formă mult mai subtilă, conform mărturiilor ultimelor valuri de exilați români, dinainte de 1989. A fi cedat o clipă ispitei de a mă angaja la Institutul de Relații Culturale cu Străinătatea, ispită în care intra și o parte inconștientă de curiozitate (să văd dacă merge!), a fost o amăgire, un efect al imaginației mele. Existau astfel de momente de amnezie, când voiam să credem în așa ceva, când ne lăsam atrași de ideea că era poate un mijloc – rămânând totuși noi înșine – pentru a ne *încadra* într-o instituție culturală, știind bine ce reprezenta acest gen de citadelă chezașă a ideologiei. Ceea ce m-a făcut, de altfel, să înțeleg de ce unii intelectuali au putut ceda acestei iluzii.

Printre diverșii ștabi străini zăriți la Institutul de Relații Culturale și la Editura în Limbi Străine, cei mai mulți erau comuniștii francezi. PCF-ul îi trimitea cu titlul de ajutor frățesc, ca jurnaliști sau prezentatori de limbă franceză la Radiodifuziunea Română, sau ca redactori și „stilizatori" de texte. Acești emisari de la Paris, chemați în ajutor de către „partidul-frate" din București, au jucat un rol important în instanțele culturale din acei ani. Au dat un ajutor considerabil la punerea în operă a aparatului ideologic, dând o mână

serioasă de ajutor noii *inteligheții* realist-socialiste, instalată de reformele jdanoviste. Fără ei, tabloul erei staliniste în România ar fi incomplet. Comuniștii veniți din Franța au fost, alături de consilierii sovietici, eminențele cenușii din spatele mutrelor primitive ale organelor românești, improvizate din nimic.

Cu mulți ani mai târziu, în metroul parizian, am dat nas în nas cu una din acele franțuzoaice, soție de șțab din Partidul Comunist Român, devenit ministru prin anii '50. Păstrasem o amintire precisă a chipului acelei femei, căci o zărisem la Institutul de Relații Culturale cu Străinătatea. Mă mai întâlnisem cu ea și la talcioc, uriașul târg de vechituri din apropierea Capitalei, unde oamenii se duceau să-și vândă obiectele personale. În timpul anilor '50, talciocul a funcționat fără întrerupere într-o *groapă*, adică pe un uriaș teren viran înconjurat de cocioabe. Oameni de toate originile, reduși la mizerie de proletarizarea generală, se duceau duminica cu tramvaiul, ca să vândă de toate și orice, sub privirea nepăsătoare a autorităților. Prin intermediul talciocului și al *Consignației*, care se afla în centrul Bucureștiului, România a fost jefuită încetul cu încetul de resturile averilor particulare: tablouri, veselă, haine, covoare, s-a dus totul... O văzusem de aproape pe femeia aceea, o dată, când încercam să vând la talcioc un metraj „urson" cafeniu, trimis de la Paris de familia lui Vlad, într-unul din acele *pachete* care ne ajutau să supraviețuim. Pipăia țesătura pe care o țineam pe umăr. M-am întors și am privit-o. Ochii ei i-au evitat pe ai mei în timp ce cumpăra, făcându-se că nu știe ce însemna piața aceea și vânzătorii ei. Ca atâția alți comuniști francezi veniți să-și caute norocul la tovarășii români, la începutul regimului, preferase să se întoarcă în Franța când situația nu i-a mai surâs. Profitând de o invitație a unei asociații a

foștilor combatanți ai Brigăzilor Internaționale din Spania, din care soțul ei făcuse parte, au șters-o ușurel din România și nu s-au mai întors niciodată. O priveam în față, în metroul parizian, curioasă de a vedea chipul descoperit al cuiva care purtase acolo masca nomenclaturii. Fără siguranța pe care i-o oferea în România apartenența la o castă privilegiată, mi-a apărut ca o mic-burgheză pariziană, foarte comună. Mi-am dat din nou seama de adevărul sentimentului meu, care îmi confirma, o dată în plus, această realitate a vieții noastre: ne aflam acum la egalitate, datorită prezenței noastre în Franța. Primindu-te, oricine ai fi, Parisul are darul de a te face să devii un cetățean asemenea celorlalți, într-un anumit fel. Aventura exilului comportă și această constatare tulburătoare: cea de a-ți spune că ești refugiat, cu același titlu – de exemplu – ca și copiii Anei Pauker, Passionaria română, fostă privilegiată a regimului din era stalinistă. Cutare sau Cutărică pot să fi fost membri de partid, profitori ai regimului, turnători zeloși, informatori ai Securității, toți s-au instalat să trăiască în Franța cu același titlu ca foștii deținuți politici, ca victimele regimului, ca disidenții, ca militanții pentru drepturile omului, ca românii de altădată, burghezi, artiști sau prinți. Toți se regăsesc, cot la cot, la Paris, ca și cum ar fi fost iertați de trecutul lor social, politic și cultural. Situație resimțită ca un verdict căruia i se supun cu toții, prin forța lucrurilor, în această bătrână țară, Franța.

Tot tovarășilor din Partidul Comunist Francez li se datorează retușările aduse imaginii Franței în România, pe vremea erei staliniste. Influența considerabilă a culturii franceze s-a prăbușit în același timp cu cultura română, în hecatomba inaugurată de reformele dictate de Jdanov, sosit în persoană la București pentru aceasta. Între închiderea școlilor franceze și sfârșitul libertății culturale în România (1947–1948) a

fost mai mult decât o paralelă: a fost un uriaș și veritabil simbol al rupturii cu Occidentul, care datează din acel moment. Un alt fel de prezență franceză s-a instalat, prezența tovarășilor din Partidul Comunist Francez, așezați în posturi culturale. Acestor agenți ai PCF-ului li se datorează, între altele, noua imagine a Franței, transmisă prin manualele de franceză și prin presa românească a anilor '50: imaginea Franței prezentată ca o țară de mizerie, de corupție burgheză și de împilare a poporului muncitor.

Elevii anilor '50 își amintesc de sovietizarea manualelor de franceză. Lista autorilor din *Manualul Unic de Franceză* din 1954 spune totul despre ajutorul frățesc al tovarășilor intelectuali din PCF. Pe lângă Stalin, Jdanov, Ehrenburg, Marx și Engels, se aflau la loc de cinste bucăți de lectură din Maurice Thorez, Aragon, Gabriel Péri, Romain Rolland și Jean-Richard Bloch. Pe de altă parte, *Manualul Unic de Istorie* din 1957, al lui Mihai Roller, istoricul de serviciu de sinistră memorie din acea vreme, șterse rolul Franței în istoria română a secolului al XIX-lea, îi șterse pe Edgar Quinet, pe Michelet, pe Napoleon III și, mai târziu, numele generalului Berthelot, fără de care istoria română nu se poate înțelege. Istoriografia, devenită domeniu rezervat al ideologiei marxist-leniniste, alungase Franța „burgheză" din istoria României.

După 1965, atitudinea antioccidentală avea să ia forme mai puțin agresive, mai ascunse. Noul viraj spre comunismul național, început de Gheorghiu-Dej și exploatat din plin de Ceaușescu, din momentul instalării sale la putere în 1965, avea să se reflecte, desigur, în acea oglindă modestă, dar uimitor de fidelă: *Manualul Unic de Franceză*, care avea să vorbească tot mai puțin despre realizările sovietice și din ce în ce mai mult despre gloriosul Partid Comunist Român.

Dar adevărata stare de spirit a românilor, după douăzeci de ani de îndoctrinare antioccidentală, prin școală, cărți, presă, a fost revelată de un eveniment: vizita generalului de Gaulle în România, în 1968. Faptul că am fost interpreta Generalului cu această ocazie m-a făcut să trăiesc acea epopee pe care publicul francez nu o cunoaște și pe care umbra lui Ceaușescu a deformat-o. Cu zece ani înainte, în 1958, pe vremea când mai locuiam încă în țară, ziarele scriseseră că generalul de Gaulle preluase puterea „prin forță și teroare". În mai 1968, linia politică a Partidului Comunist Român schimbându-se, regimul s-a prefăcut că uită faptul că, sub Stalin, interzisese scrierile lui Charles de Gaulle, pe aceeași listă cu cele ale lui Adolf Hitler și Leon Troțki. În 1968, conducătorii români – majoritatea fiind aceiași ca în 1958 – îl primeau pe general cu toate onorurile. Dar omul de pe stradă a fost cel care a făcut din această călătorie un triumf de care Charles de Gaulle, deși obișnuit cu entuziasmul mulțimilor, s-a arătat sincer emoționat. Omul simplu al României a manifestat spontan pentru o Franță pe care nimeni nu i-o predase la școală. Îndoctrinarea nu i-a împiedicat pe români să simtă și să vadă altceva decât ceea ce li se inoculase vreme de douăzeci de ani. Am văzut de aproape, în mai 1968, privirile și expresiile de pe chipurile oamenilor. În timpul lungii deplasări în provincie, prin orașele și târgurile din Oltenia și Muntenia, le-am auzit remarcile, am atins cu degetul – dacă pot spune astfel – gândurile lor. Era o populație înviată pentru o clipă, care a ieșit din străfundurile satelor până la marginea drumurilor, pentru a-l saluta pe marele șef occidental, pe când trecea cortegiul Mercedesurilor negre care străbăteau câmpia arsă deja de soarele climei continentale. Îmi amintesc de un grup de țărani de prin părțile Slatinei, îmbrăcați în alb, după vechiul port, care, scoțându-și pălăriile pentru a-l saluta pe general,

redescoperiseră gesturi de o antică noblețe. Astăzi, acești oameni nu mai există, au murit probabil, ducând cu ei satul tradițional pe care încă îl personificau în 1968. În același timp cu uralele și omagiile, se ridica din mulțime privirea ce implora Occidentul, chemarea unui popor altădată liber, condamnat de istorie să rămână în orbita sovietică. Călătoria generalului de Gaulle s-a situat într-o epocă de schimbare. De neînchipuit cu câțiva ani înainte, a simbolizat cotitura anilor '60, în care anul 1968 a însemnat apogeul speranței de schimbare, marcată de Primăvara de la Praga și de discursul lui Ceaușescu care a refuzat să se alăture cotropitorilor Cehoslovaciei. Că, în anii ce au urmat, speranțele s-au dovedit a fi o amăgire e o altă treabă. Intraserăm în noua fază a comunismului. Ceaușescu avea să impună comunismul național care, la rândul lui, avea să aibă consecințe dezastruoase. Dar ieșiserăm din cumplitul deceniu '50, care a lăsat în subconștientul românesc un traumatism de neșters.

În anii '50, adevărata viață a oamenilor din țările Estului nu-i interesa deloc pe emisarii partidelor comuniste occidentale. Care dintre ei ar fi putut avea ideea de a se opri, de exemplu, în mahalaua noastră din Grivița Roșie, ca să vadă cum trăiesc oamenii? Care tovarăș occidental s-a interesat vreodată de experiența comunismului în România, din spatele fațadei oficiale? Tovarășii străini locuiau în cartierele elegante din jurul lacurilor, în vilele naționalizate, rezervate acum înalților membri de partid. Îi frecventau pe responsabilii relațiilor cu străinătatea, domeniu cât se poate de politic, se întâlneau cu scriitorii realist-socialiști, cu poeții lăudători ai regimului. În 1955, Louis Aragon și Elsa Triolet au făcut o călătorie triumfală la București. Mă aflam în mulțimea adunată în jurul estradei ridicate în fața Universității. Dacă mă gândesc bine, îmi amintesc că-mi plăcuseră poemele

lui Aragon, citite în *Cahiers du Rhône* („Ochii Elsei" și altele) și că mă dusesem la miting cu entuziasm, ca să-i zăresc, pe el și pe Elsa, ovaționați de popor, sub controlul surâzător al polițailor de la Cultură. Sentimentele mele, sau mai curând judecata mea în privința acestor mari scriitori francezi simpatizanți ai comunismului, avea să se limpezească mai târziu. Pe moment, mă lăsam sedusă, aplaudam apariția cuplului pe estradă. Trăiam, după moda venită de la Moscova, *zile* sau *săptămâni* consacrate unei culturi străine, în cadrul politicii culturale oficiale. Un an înainte, în 1954, cu ocazia *Zilei Cărții Franceze*, fuseseră sărbătoriți André Stil, Pierre Gamarra, André Wurmser, Pierre Daix și alți câțiva intelectuali din PCF – purtători de cuvânt ai noii imagini a Franței. Acești intelectuali și, în general, comuniștii francezi veniți în România în acei ani n-au văzut nimic, n-au vrut să vadă nimic din realitate, așa cum nu s-au îndoit niciodată de fațada ce le era prezentată de autoritățile sovietice de la Moscova.

Dar noi? Eu, de exemplu, aș fi avut oare ideea de a mă duce să vorbesc vreunui străin, să-i povestesc tot ce știam despre cei arestați, despre deportații din Bărăgan, despre lagărele de muncă, despre dispariția oamenilor din jurul nostru? Ei, bine, nu! O asemenea idee nici nu-mi trecea prin cap. Dacă cineva mi-ar fi sugerat să mă duc și să vorbesc cu un străin întâlnit, să zicem, pe stradă aș fi zis că-i nebun. Eram condiționați de frică, deja *normalizați*, acționam în funcție de ceea ce ne dicta sistemul, adică *tăceam*. Trăiam adânciți în preocupările noastre imediate: munca și aprovizionarea. În momentele libere, făceam abstracție de realitate, evadam. Învățaserăm să ne lăsăm încadrați într-o anumită formă de viață, sub un călcâi invizibil. Ne petreceam o grămadă de timp la cozi, la ghișee, în stații de tramvai sau de

autobuz, la casele din magazine, la ușile birourilor. Intraserăm într-un univers de așteptare, de răbdare, de îndepărtare. Timpul își schimbase valoarea. Spațiul de asemenea. Evenimentele din restul lumii ajungeau ca amortizate în apartamentul nostru din Grivița Roșie. Ceea ce se petrecea dincolo de granițele ferecate era departe, de neatins. Nu părăseam Bucureștiul decât o dată pe an, pentru a pleca în vacanță. O călătorie în provincie – mă duceam să-l văd pe Dinu Noica la Câmpulung – era o adevărată expediție. Orice deplasare era suspectă din principiu. Ne temeam să fim întrebați: „De ce vă duceți în cutare loc?" Acționam cu prudență, mai ales când era vorba să vizităm cunoscuți cu *domiciliu obligatoriu*, pentru a nu le crea neplăceri, căci aceștia erau sub supraveghere, astfel încât vizitele din exterior puteau atrage atenția asupra lor. Trebuia să fim atenți și la corespondență. Scrisorile provenind din Franța – îmi amintesc de plicuri ștampilate cu numele magic al unui oraș numit Alençon –, trimise de familia lui Vlad, mi se păreau venite dintr-o lume devenită imaginară. La începutul anilor '50, România se îndepărtase cu adevărat în spațiu. Era complet tăiată de continentul exterior, cu excepția laturii larg deschise spre imperiul sovietic, cu care împărțea cea mai lungă și cea mai amenințătoare frontieră.

Odată cu instalarea, de către Moscova, a comuniștilor la putere, vecinătatea Rusiei, resimțită ca un pericol permanent în timpul războiului, a luat o altă înfățișare. Intrați în orbita sovietică, eram acum aliații lor, frații lor, eram copiii lui Stalin. În paralel cu entuziasmul revoluționar de comandă, fusese impusă românilor învinși o intimitate contra naturii cu dușmanul învingător. A fost epoca marii prietenii româno-sovietice, proclamată și întreținută de organele de propagandă și prin legătura cu organizațiile de masă.

ARLUS-ul* lucra din plin. În amintirile sale, Jean Mouton, ultimul director al Institutului Francez, înainte ca acesta să fie închis în 1948, povestește o ședință faimoasă ținută la ARLUS în prezența lui Vîșinski. Autorii sovietici au năpădit librăriile cu *literatură* tezistă, eroii *Tinerei Gărzi*, romanul lui Fadeev, și micul Pavel Morozov, care-și denunțase părinții trebuiau să fie un exemplu pentru pionierii români. Pentru o vreme, realismul socialist importat din URSS a șters până și amintirea marilor autori ruși ai secolului al XIX-lea, a căror faimă rezistase în mințile noastre, în ciuda războiului cu URSS. După reformele din 1948, rusa a devenit obligatorie în școli, ca primă limbă străină. Se predau cursuri de limbă rusă la orice colț de stradă, ca să zic așa, în fiecare întreprindere și în organizațiile de cartier. Predarea acestei limbi a salvat din mizerie mii de refugiați din Basarabia și Rusia, care reușiseră să scape „repatrierii" forțate în Uniunea Sovietică, la sfârșitul războiului. Astăzi, de la distanță, regret faptul că n-am profitat de ocazia de a învăța rusa, făcând și eu ca toată lumea, inclusiv elevii, care, din pricina ocupației militare a țării, boicotau învățarea acestei limbi de mare cultură. Epoca stalinistă este însoțită, în memoria mea, de imagini stereotipe, aceleași în toate țările satelite: cele ale steagurilor și ale lozincilor de pe banderole roșii, glorificând *prietenia veșnică* dintre poporul român și marele popor sovietic. Amintiri în spatele cărora se profilează imaginea prizonierilor fantomatici întrezăriți în zori în lagărul de la Poarta Albă, în deșertul sciților, unde întinderile au văzut trecând atâtea ființe prin istorie, de la popoare nomade și armate înfruntându-se în stepele sud-estului european până la acești deținuți ai secolului XX, condamnați la muncă silnică, într-o Europă

* Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică (*n.t.*).

ce refuza să știe și care a lăsat ca aceste grozăvii să se petreacă, așa cum a făcut-o și cu lagărele naziste...

În ziua ce a urmat morții lui Stalin, în martie 1953, Vlad a plecat la ora cinci dimineața la uriașa manifestație de doliu, la care toți oamenii muncii au fost duși de către activiștii întreprinderilor, birourilor, fabricilor, școlilor, organizațiilor, instituțiilor etc. Clopotele au bătut în toată țara, confirmând astfel știrea pe care nu îndrăzneram încă s-o credem: Stalin murise! Presa și radioul (televiziune nu exista pe vremea aceea) transmiteau discursurile oficiale care ne îndemnau să medităm asupra dispariției, a pierderii de neînlocuit a părintelui popoarelor. Megafoanele de pe străzi difuzau marșuri funebre. A fost unul din acele momente în care noua religie s-a manifestat cel mai intens, cu cultul său, cu idolii săi, cu liturghiile sale roșii, care contrastau atât de cumplit cu ființa stoarsă de sânge a României. Cu excepția staliniștilor din Partidul Comunist Român și a celor apropiați lor, este foarte probabil că nimeni în România nu a vărsat o lacrimă sinceră la dispariția Marelui Tiran. Ani de zile mai târziu, la Paris, aveam să citesc cu stupefacție afirmațiile *specialistei în istorie* Lilly Marcou, care – orbită de ignoranța ei, de reaua sa credință și de dragostea ei pentru Stalin – îndrăznește să scrie în amintirile ei că întreaga Românie a plâns la moartea monstrului! În zilele ce au urmat acestui eveniment, autoritățile române au păstrat o tăcere tulbure, un fel de ezitare, o nehotărâre ce se putea citi în atitudinea lor. Fără îndoială că Gheorghiu-Dej și partidul său fuseseră preveniți că doliul de la Moscova lua, în culise, aspectul unei feroce rivalități între Beria și Malenkov.

A doua zi după marea manifestație de doliu, oamenii au fost anunțați că orele pierdute aveau să fie recuperate în

duminica următoare. Cu moartea lui Stalin, lua sfârșit o epocă; oare ne-am dat seama? Oare ne-am gândit că aceasta va schimba ceva în cadrul regimului instalat la putere, în țara noastră, de către Moscova? Nu puteam ști ce se întâmpla în înaltele sfere ale puterii, evenimentele erau înconjurate de taină. Eram reduși la speculații. BBC-ul, pe care-l ascultam cu urechea lipită de Blaupunkt-ul nostru, vorbea de un misterios complot al *halatelor albe*. Ce se întâmplase oare, cu adevărat? În jurul nostru, mitul unei schimbări posibile trecea în mod obligatoriu prin americani. Acești ani au fost marcați de arestări de persoane vinovate de a fi rostit fraze de genul „bârfelor de cafenea", despre sosirea iminentă a americanilor, speculând pe imposibilitatea ca America să abandoneze țările Europei de Est. Dacă procesele din acea epocă și arhivele vor fi dezvăluite, se vor descoperi mulțimea și absurditatea trâncănelilor și a pronosticurilor asupra sosirii americanilor, care au însemnat ani de închisoare pentru autorii lor. Această formă de speranță populară era strâns legată, la românii de atunci, de un trecut liber, încă apropiat de subconștientul persoanelor adulte. Oameni simpli, dar și mulți intelectuali au crezut multă vreme că americanii vor interveni pentru a limita confiscarea Europei de Est de către sovietici. Alegerea lui Eisenhower, în 1953, a însemnat unul din acele momente de speranță nebună, care a ținut destul de mult, transformând în naivi spiritele cele mai sceptice (o amintire despre Șerban Cioculescu: „De data asta, copii, e sigur! Americanii vor interveni!"). *Europa de Est sau patetica speranță*: acesta ar putea fi rezumatul poveștii a mii de oameni închiși în spatele Cortinei de Fier, în secolul XX.

Prima, adevărata cotitură a avut loc odată cu revolta din Budapesta, pe care am întâmpinat-o, ca toți românii, cu un sentiment nou, cu o uitată respirație de libertate. Cu

ocazia evenimentelor din Budapesta, în toamna lui 1956, ceva s-a mișcat, o adevărată speranță a străbătut, pentru o clipă, destinul românilor. La frontierele noastre, alături de noi, într-o țară vecină, se întâmplau lucruri de neînchipuit. Pentru prima dată, am avut senzația că ceva *se putea schimba*, că adevărul avea, poate, să dovedească minciuna în care trăiam.

Urmăream, ca toată lumea, desfășurarea dramaticelor zile din Budapesta, cu urechea lipită de BBC, post ascultat în surdină la aparatul nostru de radio. Bineînțeles, ziarele românești nu suflau o vorbă despre ceea ce se petrecea cu adevărat, ci doar pentru a anunța cum *contrarevoluția* era pe cale să fie înăbușită. Dar oamenii vorbeau, știrile circulau pe șoptite. Ca întotdeauna într-o țară zăvorâtă de supravegherea politică, cel mai mic zvon lua proporții. Într-o zi de octombrie, cineva care avea relații la Ambasada Statelor Unite ne-a adus pe ascuns un număr din revista *Life*, consacrată în întregime revoltei maghiare. Fotografia arăta, în sfârșit, adevăratul chip al evenimentului extraordinar pe care noi încercam doar să ni-l închipuim: populația maghiară trăgând asupra Armatei Roșii, pe străzile Budapestei, dărâmând statuia lui Stalin, dând foc sediului Partidului Comunist, arzând pancartele și lozincile. Îmi amintesc de fotografia unui om care escalada un felinar pentru a smulge o pancartă cu secera și ciocanul de pe fațada unui imobil. Acest număr din *Life* a jucat un rol neașteptat în viața noastră. Doi ani mai târziu avea să folosească drept probă în procesul lui Vlad, pentru a dovedi vinovăția lui ca *huligan* și *agitator*.

Vreme de mai multe zile, regimul din România a fost foarte înspăimântat în fața mișcărilor ce luau ființă în sânul populației, mai ales printre studenții Universității din Cluj. Atât de tare, încât unii înalți demnitari ai regimului au căutat ascunzători, pentru cazul în care ar fi urmat tulburări serioase la București. O cunoștință a noastră, care avea legături cu

nomenclatura, a fost contactată de soția președintelui Consiliului Popular al Bucureștiului (adică Primăria), implorând-o s-o adăpostească la ea, împreună cu cei doi copii ai ei, în cazul unei revolte populare. Dar Gheorghiu-Dej a acționat repede și energic, punând să defileze pe străzi detașamente ale miliției populare și operând arestări masive printre studenți. Ion Iliescu, viitor președinte al României, însărcinat cu represiunea, s-a distins prin brutalitatea și cruzimea metodelor sale. Îmi amintesc că de la primul etaj al blocului nostru a fost luat un student, tânărul Rădulescu, ce avea să fie închis doi ani, fără nici o judecată. Băiatul acesta, devenit inginer și trăind în România, avea să-mi scrie în Franța, mulți ani mai târziu, în amintirea acelei epoci.

În noiembrie 1956, am asistat la oprimarea sălbatică a ungurilor, printr-o revenire în forță a tancurilor sovietice în Budapesta. Au fost zece mii de morți în timpul Revoluției din Ungaria. Circa trei sute de mii de unguri au luat calea exilului. Gheorghiu-Dej a închis ochii în fața lichidării lui Imre Nagy, după ce, într-o primă vreme, l-a primit în România, cu acordul rușilor. Ordinea a fost restabilită la Budapesta de către Kádár și au urmat recuperarea frâielor de către regimul comunist și reinstalarea tăcerii în Ungaria și România. Atunci a profitat Gheorghiu-Dej de situație, negociind cu dibăcie și obținând din partea sovieticilor – ca preț al fidelității lui față de Moscova și al capacității sale de a menține ordinea în România – retragerea trupelor sovietice ce staționau încă de la sfârșitul războiului pe teritoriul României.

Revoluția din Ungaria din 1956, precum și povestea coabitării noastre cu vecinii de apartament, în cartierul Grivița Roșie – două evenimente: unul extraordinar și răsunător ca un sunet de trâmbiță anunțând prima deșteptare a popoarelor împilate, celălalt mediocru și obscur ca imaginea vieții

oamenilor supuși regimului totalitar – au avut asupra existenței noastre o influență hotărâtoare. Gândindu-mă la ele mult mai târziu, am fost surprinsă de evidența lucrărilor destinului, de acea înlănțuire neprevăzută care poate să se ivească din combinarea lucrurilor foarte banale cu istoria în mers, ca și cum o putere necunoscută s-ar amesteca, încâlcind și descâlcind firele într-un mod neașteptat.

Coabitarea cu foștii proprietari, fostul brutar și nevasta lui, se desfășurase fără ciocniri, la început, în absența lui Damian. În momentul mutării noastre forțate la ei, Damian ispășea o condamnare la închisoare, denunțat – se zicea – ca patron și exploatator mic-burghez. Damian era prototipul micului întreprinzător care prosperase sub regimul capitalist. Într-o bună zi, Damian Marinescu a apărut acasă. Era acolo, îl auzeam vorbind cu nevastă-sa. A fost politicos cu noi, ba chiar slugarnic, uneori insinuant, sugerând un fel de complicitate secretă și ezoterică între noi și el. Vorbeam în timp ce găteam, noi pe aragazul nostru și ei pe reșoul lor, în mica bucătărie comună la care aveam cu toții acces. Bătrânul Marinescu – mi se părea bătrân pe atunci: să tot fi avut cincizeci de ani – dădea impresia că nu-i este prea la îndemână. Iarna, își duceau reșoul în camera lor, ca să se încălzească. Uneori, Damian ne oferea plăcinte pe care le prăjea în ulei de floarea-soarelui prost rafinat, umplând apartamentul cu un miros pe care nu l-am uitat până în ziua de astăzi. Alteori făcea prăjituri inventate de el, cu ce se găsea – făină luată pe cartelă, marmeladă (acea pastă dulceagă vândută în lădițe și a cărei amintire este legată pentru totdeauna de acele vremi), fasole prăjită, pe post de ciocolată – și pe care le oferea copilului nostru.

Damian avea mâini mari de brutar și o voce de bas, precum și pretenții intelectuale, care l-au împins, fără îndoială, să

facă imprudențe. O fi profetizat el cu adevărat, în plină piață, moartea comunismului și sosirea americanilor? Oricum, adevărul este că, puțină vreme după sosirea din închisoare, a fost arestat a doua oară. Cea de a doua arestare s-a petrecut astfel. Eram singură la București, Vlad era plecat pe un șantier de la Sovromconstrucții, undeva în provincie, când, în plină noapte, Securitatea a dat buzna peste noi. Trezită brusc de loviturile puternice în ușa bucătăriei, am așteptat câteva clipe înainte de a deschide. Între timp, ușa veșnic șubredă cedase și m-am trezit orbită de lanterna unui necunoscut în uniformă și cu șapcă militară. Tot mergând de-a-ndăratelea până la patul meu, în cămașă de noapte și sub lumina lanternei ofițerului, răspundeam la întrebări: cine eram? unde mi-era bărbatul? cine locuia alături? unde era cetățeanul Marinescu? Mă băgasem sub pătură și cu o voce răgușită i-am cerut să-mi arate documentul care-i dădea voie să dea buzna peste noi. Mi-a răspuns că nu trebuia să mă preocup de treaba asta, a traversat camera noastră, apoi pe cea a copilului și a bonei și a intrat în antreul comun. A bătut la ușa lui Damian, care s-a deschis și s-a închis în urma lui. Ascultam înmărmurită zgomotul arestării, care s-a produs foarte repede, conform scenariului acelor vremi. Nevasta lui Damian plângea cu suspine înăbușite. „Fă-ți valiza!" era formula fatală, apoi i-am auzit ieșind. Am recunoscut pașii târșâiți ai lui Damian în urma polițistului. Au coborât scara și, odată ajunși în stradă, s-au urcat într-o mașină care a demarat și s-a depărtat în noapte. Și uite-așa a dispărut Damian Marinescu pentru a doua oară...

Douăzeci de ani mai târziu, un tânăr rus din generația disidenților, Vladimir Bukovski, avea să scrie una dintre primele mărturii din pușcărie, recomandând exemplul său victimelor arestărilor: „Refuzați să vă lăsați ridicați! Protestați!

Faceți zgomot, nu vă lăsați!" Relua astfel cuvintele lui Soljenițîn: „Dacă oamenii arestați în miez de noapte, pe vremea lui Stalin, ar fi strigat măcar! Ar fi făcut zgomot! Ar fi strigat după ajutor! Dar nu, oamenii au plecat în tăcere, în urma polițiștilor ce-i ridicau, dispărând pentru ani întregi, fără să protesteze!" Dar în anii '50 Soljenițîn era încă în Gulag și Bukovski abia ieșise din copilărie. Nu puteam prevedea un lucru de necrezut, și anume că, într-o bună zi, se vor ridica, din Rusia însăși, voci care vor denunța, în fața lumii neîncrezătoare, ideologia care acoperise un continent întreg cu lagăre și închisori și că vom auzi acest mesaj departe de acolo, sub alte ceruri...

A doua zi, toți locatarii blocului nostru bănuiau ce i se întâmplase lui Damian, dar nimeni nu scotea o vorbă. Orice om știa că așa se petreceau lucrurile pentru că nu departe de el, în vecinătate, sau printre cei cunoscuți, cineva fusese ridicat în toiul nopții, ducând cu el vestita valijoară pe care fiecare o păstra la îndemână, în acea vreme.

Bătrânul Damian dispăruse pentru a doua oară și am continuat să locuim cu nevasta lui, singură, ca mai-nainte. Șocul arestării o adusese la o mutenie aproape totală. Se închidea în camera ei, aproape n-o mai vedeam, în afară de momentele când ne încrucișam la toaletă sau când trecea prin antreul comun pentru a se duce la cumpărături. Dar iată că, într-o bună zi, s-au auzit iar două voci dincolo de perete, în camera lui Damian: cea a bătrânei, pe care o cunoșteam, și o voce de femeie tânără, cu izbucniri sonore și râsete stridente. Era fiica Marineștilor, de a cărei existență habar n-aveam, care sosise din provincie, în vizită la mama ei. Fata lui Damian, o blondă înaltă cu trăsăturile subliniate de un machiaj violent, avea un fel de a se purta și o ținută care contrastau cu cele ale părinților. N-a așteptat prea mult

ca să bată la ușa noastră, să se prezinte și să ne vorbească despre situația ei. Divorțase și acum era în căutarea unei situații în orașul ei, așa că ne-a asigurat că va pleca în curând. Ne-a povestit vreme îndelungată despre viața ei, așa cum se trăncănește între vecini. Toate poveștile pe care ni le-a înșirat ar fi trebuit să ne facă să fim mai atenți, dar noi n-am fost. Doar urma să plece, căci nu avea *buletin de București*, adică dreptul de a locui în capitală. Dar zilele treceau și ea tot acolo era... Ba am avut ocazia s-o vedem din ce în ce mai des, circulând în capot prin camerele comune și venind la noi, fără nici o jenă, ca să trăncănească și să se plângă de soarta ei. Era evident că maică-sa era în serviciul ei, că o însoțea, o urma peste tot, îi încălzea apa la baie, o ajuta să se spele și să se îmbrace. Auzeam acum, toată ziua bună ziua, vocea fiicei, când era acasă. Era, fără îndoială, idolul mamei sale și se instalase în locul gol lăsat de Damian.

Îmi amintesc cu precizie că am întârziat să anunțăm prezența ei responsabilului de bloc. Or, în calitate de „locatari principali" ai apartamentului, eram obligați să semnalăm sosirea oricărui „rezident temporar" responsabilului care, la rândul său, trebuia să informeze Spațiul Locativ. Acesta supraveghea cu multă atenție situația locatarilor *flotanți* (cum se numeau cei aflați doar în trecere printr-o localitate), obligându-i să se întoarcă în provincie într-un anumit termen. Am tot amânat acest lucru de pe o zi pe alta, atât din indulgență pentru fata lui Damian, cât și dintr-un fel de neglijență și din silă față de asemenea formalități. Până să mergem noi la responsabilul de bloc ca să cerem registrul, să completăm fișa respectivă și să i-o dăm, apoi să așteptăm ca formalitățile să-și urmeze cursul, fata lui Damian s-a descurcat pentru a obține un drept de locuire provizoriu, pe care ni l-a arătat triumfătoare, într-o seară. Aveam să aflăm mai târziu că reușise să seducă un șef de la Sfatul

Popular Grivița Roșie, care-i procurase permisul. Noutatea ne-a surprins în mod neplăcut, dar nu puteam face nimic, așa că a continuat să locuiască cu noi, în spațiul mamei ei.

Când Damian s-a întors de la închisoare (puțin înainte de evenimentele din Budapesta, în vara anului 1956) și când au ajuns să fie trei într-o cameră foarte mică, am crezut că fata va părăsi casa. Nici vorbă! Timpul trecea și ea tot acolo era. Pe scurt, inevitabilul s-a produs. Într-o seară, venind acasă, am găsit sub ușă o scrisoare adresată „tovarășului V.S.", prin care Damian ne cerea să renunțăm la vestibul, adică trecerea pe ușa din față, pentru a-și putea instala fata în antreu. Aveam – zicea el – o intrare prin bucătărie și, oricum, ocupam prea mult spațiu. I-am amintit dreptul nostru de a circula prin antreul din față, conform contractului locativ, dar Damian a schimbat tonul, încurajat probabil de fiică-sa. În fața refuzului nostru, a devenit amenințător, căutând mijloace pentru a ne intimida. Și-ntr-o zi mare ne-a fost uluirea când l-am descoperit, venind acasă, pe Damian întins în vestibul, pe un fel de pat de scânduri adunate probabil din piață. Degeaba i-am amintit că tolerasem prezența fiicei lui cât fusese absent, dar că acum aceasta trebuia să părăsească apartamentul. Damian a refuzat să se ducă în camera lui, petrecându-și toată ziua întins în vestibul, cu un ciocan alături, menit probabil să ne înfricoșeze. Situația devenea de nesuportat, dar am refuzat să ne lăsăm intimidați de manevrele lui Damian, devenit, ca și soția lui, sclavul fiicei sale. În fond, avuseserăm relații bune cu el până atunci. Am încercat să-i explicăm că nu suntem răspunzători de situația creată de o persoană în plus în spațiul lui. Am sfârșit prin a-l preveni că vom depune plângere la Spațiul Locativ. De fapt, tot ținându-i piept, încercam să-i ascundem cât eram de descumpăniți, fiind conștienți de faptul că nu exista ieșire, căci acest gen de conflicte nu interesa deloc Spațiul Locativ.

Ar fi trebuit oare să cedăm dreptul nostru de trecere prin nenorocitul acela de vestibul? Ar fi schimbat oare aceasta ceva din *fondul* evenimentelor care aveau să urmeze? Sigur că denunțurile lui Damian n-ar fi avut același efect dacă situația politică nu ar fi fost ce era, dacă evenimentele din Ungaria și plecarea trupelor sovietice, care s-a prelungit de-a lungul anului 1957, n-ar fi făcut să se dubleze măsurile luate de *organe*. Fapt este că, la un moment dat, în acea vreme, telefonul nostru a fost pus sub ascultare, ceea ce aveam să aflăm mai târziu, cu ocazia procesului lui Vlad. Într-o zi, am fost mirați să vedem apărând un instalator de la PTT, care a lucrat un timp la stâlpul din fața blocului. Credeam că era vorba de megafoane, căci Sfatul Popular hotărâse să instaleze în piețe și la intersecțiile de mare circulație difuzoare care făceau să se reverse, ziua întreagă, valuri asurzitoare de muzică populară. Am încercat, de altfel, să adunăm semnături pe o cerere, pentru a reduce zgomotul infernal al difuzorului, dar nimeni n-a vrut să semneze. Apoi, instalatorul a venit în apartament, ca să „verifice" instalația telefonică. Ideea că aparatul era acum sub ascultare nici nu ne-a trecut prin cap. Tot așa cum, înainte de arestarea ce avea să urmeze câteva luni mai târziu, prezența unui individ cu șapcă, la colțul străzii, în fața blocului – era ușor de recunoscut: era de fapt ceea ce voiau, ca să întrețină frica în populație –, prezența polițistului deci nu ne-a mirat decât foarte puțin: pe cine să supravegheze pe-aici? Fără îndoială pe cineva care se ascunde; existau pe atunci oameni care încercau să scape de poliția politică ascunzându-se. Nu aveam noi, chiar în familia noastră, o rudă care trăise mai mulți ani într-un fost chioșc de ziare dărăpănat, hrănit pe ascuns de minunata lui soție, care a fost ruptă în bătăi de Securitate, fără să trădeze vreodată ascunzătoarea bărbatului ei? Parcă puteai să știi pe cine pândesc? Ideea că am putea fi noi nici

nu ne trecea prin cap. De ce să ne fi pus sub urmărire? Știau totul despre viața noastră: un inginer, o traducătoare, un copil, o bonă bătrână, oameni *încadrați*, adaptați, *normalizați*. Oameni liniștiți. Gândurile noastre tainice, speranța trezită de Revoluția din Ungaria erau ascunse în adâncurile ființei noastre. Nu vorbeam decât între noi sau cu câțiva prieteni intimi. În două cuvine, faptele și gesturile noastre ni se păreau ireproșabile. Am fost oare prea încrezători? Nu destul de *vigilenți*? Slăbiseră oare autosupravegherea și prudența de care dăduserăm dovadă până atunci?

Arestarea lui Vlad, în august 1958, ne-a lovit ca o bombă. Tocmai ne întorseserăm din concediul pe care-l făceam, în fiecare an, la mare; eu venisem cu trenul, Vlad și Nicolae pe șosea, călare pe o motocicletă micuță, cumpărată de curând. Eram bronzați, binedispuși, ascultând distrați zvonurile despre retragerea trupelor sovietice staționate în România încă de la sfârșitul războiului. Noutățile aduse de persoanele sosite din București circulau pe plaja de la Mangalia, menționând oameni arestați sau duși la interogatoriu. De când cu evenimentele din Budapesta, trăiam oricum într-o atmosferă de îngrijorare crescândă. Se spunea că urmăririle ce aveau loc pregăteau un nou val de arestări; dar noi preferam să ne bucurăm de vacanța de la Mangalia. În fond, era cel mai frumos moment al anului, când trăiam liniștiți sub soarele Mării Negre, așa că nici măcar n-am dat importanță faptului că gazda noastră – țăranca la care închiriaserăm o cameră – fusese chemată la Miliția satului și luată la întrebări despre noi. Am fost mirați o clipă, apoi am dat din umeri și nu ne-am mai gândit la asta. Nici nu bănuiam ce avea să ne aștepte la întoarcerea în București.

Aveam ochii încă orbiți de soarele Mării Negre și purtam încă pe tălpi praful plimbărilor noastre prin lanurile de

porumb care mărginesc marea în spatele cimitirului turcesc din Mangalia, când, deschizând ușa, a doua zi, am văzut doi agenți de Securitate în civil. Era ora patru după-amiază, 21 august 1958. Ignorând protestele noastre, au scos ordinul de percheziție și un mandat de arestare pentru „numitul V.S.". Eram ca niște oameni care încă nu se treziseră, surprinși în somn: somnul inconștienței noastre de oameni incorigibil de liberi, și deci naivi. La început ne-am gândit: e sigur o greșeală! S-au înșelat! Percheziția a durat trei ore, în timpul cărora am fost siliți să stăm pe scaune și să ne abținem de la orice întrebare, în timp ce răscoleau toată camera. Au luat hârtii, scrisori și diverse caiete cu note, apoi au trecut la inventarul mobilelor, lăsându-ne pe masă o copie a acestuia. Totul s-a desfășurat fără ridicări de ton: cei doi agenți executau un ordin și atât. Știam, de altfel, că acest gen de arestări nu se mai petrecea în miez de noapte, ci la orice oră a zilei. Această inovație a regimului a însoțit, în materie de progres, sfârșitul anilor '50. Odată percheziția terminată, am avut dreptul să mă ridic de pe scaun. Vlad a întrebat dacă poate lua o valijoară și polițiștii au zis că da. Atunci am știut că e rău de tot. Și totuși, nu bănuiam – în clipa când Vlad a ieșit pe ușă, încadrat de cei doi polițiști – că nu va fi eliberat decât patru ani mai târziu. M-am apropiat de fereastră și am văzut depărtându-se mașina Securității. Am privit apoi în sus și am văzut că cerul era de un albastru intens. Era o vreme splendidă, în acea zi de august 1958, o vreme de vară fără sfârșit deasupra câmpiei Dunării. Ce se întâmplase? Mi se părea că ieșisem din realitate. Eram în altă parte, într-un vis urât de care încercam să mă descotorosesc, când m-am auzit strigată de fiul meu. Auzise totul, voia să știe unde plecase tatăl lui. Am înțeles că nu era un coșmar, ci viața însăși, care o luase deodată

pe-o cale necunoscută, pe care aveam s-o urmez și care avea să mă ducă spre o destinație nebănuită.

În lunile ce au urmat, n-am avut nici o veste de la Vlad. La cărțile poștale recomandate trimise Ministerului de Interne primeam ori răspunsul: *nu figurează în registrele noastre*, ori nici un răspuns... Spre sfârșitul anului, mi-a sosit, în sfârșit, o confirmare directă a arestării sale. După un apel telefonic, am primit vizita unui polițist care s-a prezentat cu o listă de lucruri cerute de Vlad. I le-am dat și am semnat un proces-verbal – a cărui copie am păstrat-o – datat din 28 decembrie 1958. Citind lista, am înțeles că detenția lui avea să dureze vreme îndelungată. A trebuit să aștept procesul pentru a afla de ce era acuzat. Procesul a avut loc în fața Curții Marțiale, în martie 1959. În dimineața zilei afișate pe lista proceselor, m-am prezentat la intrarea tribunalului, la timp pentru a vedea faimoasa dubă blindată, bine cunoscută și de tristă amintire, în care erau transportați deținuții. L-am văzut pe Vlad coborând, cu capul acoperit de basca pe care i-o trimisesem, și intrând apoi, alături de alți deținuți, pe o intrare specială, fără să fi întors capul spre mine. Am putut schimba câteva priviri în sala tribunalului, unde mi s-a permis să asist la desfășurarea procesului, care nu a durat mult. Interogatoriul a invocat drept dovezi menite să arate personalitatea acuzatului scrisori și alte documente găsite la percheziție, printre care figura faimosul număr din *Life* despre Revoluția din Ungaria, care era, prin el însuși, de ajuns ca să susțină acuzația principală de *legături cu străinătatea*. De unde venea această revistă? Cine i-o procurase? Avea el preocupări speciale pentru a se fi interesat de această publicație mincinoasă și reacționară? Judecătorul a prezentat de asemenea și caietul în care Vlad (cu obiceiul lui de a lua notițe) însemnase cifrele comparative dintre

aceleași mărfuri raportate la salariile din Franța – copiate din *L'Humanité* (singurul ziar străin care circula liber în București) – și cele din România. De ce-și notase detaliile astea? Fără îndoială că a făcut-o ca să discute cu alte persoane criticând regimul, și deci cu intenții de denigrare și de agitație subversivă! Acuzatul V.S. a fost de asemenea interogat asupra motivului pentru care lipsise la ultimele alegeri locale, când fusese ales Sfatul Popular al raionului Grivița Roșie, dovadă suplimentară a atitudinii sale ostile regimului. Interogatoriul a căutat să scoată în evidență faptul că toate acțiunile inculpatului aveau un substrat politic. Damian, convocat ca martor al acuzării, a susținut cu vocea lui de bas că la noi era foială mare, că se vorbea franceza și alte limbi străine și că primeam mesaje și scrisori din străinătate. Un prieten apropiat, pe care Securitatea îl terorizase ca să depună mărturie (și care a fost arestat și el, după aceea), a recunoscut faptul că văzuse la noi faimosul număr din *Life* (ceea ce era adevărat) și că discutaserăm despre el împreună. De fapt, Vlad avea să-mi confirme, la ieșirea lui din închisoare, că *organele* care pregătiseră regia procesului îi tot repetaseră, la anchetă, fraze pe care le pronunțaserăm între noi sau față de prieteni apropiați, ceea ce dovedea că ne înregistraseră conversațiile. Depozițiile celor doi martori au subliniat și mai mult chipul de huligan burghez – agitator al unor idei subversive, dușman al regimului popular și, în plus, vechi *frontierist* – al acuzatului descris de procuror. După deliberarea asesorilor populari, s-a pronunțat verdictul: în virtutea noului paragraf recent adăugat la articolul 216 din Codul penal, Vlad a fost recunoscut vinovat de *huliganism*, de *agitație* și de *cosmopolitism* și condamnat la opt ani de închisoare. Am uitat să menționez, referitor la această comedie judiciară, că avocatul numit din oficiu de către tribunal – întrucât era vorba de un proces politic – a invocat

zadarnic circumstanțe atenuante, în baza bolii de plămâni de care acuzatul suferise când era student. Sentința era definitivă și irevocabilă, conform formulei invocate, după aceea, cu ocazia tuturor demersurilor mele pentru a obține o reducere a pedepsei.

Cum am trăit oare epoca ce a urmat dispariției lui Vlad îndărătul gratiilor? Iată o întrebare pe care mi-am pus-o de multe ori. În primul rând, în viața mea de zi cu zi, în lupta cu diferitele autorități, la școala fiului meu, la Editura de Stat, care îmi încredința lucrările, sau în fața celor din jur? Mai ales în bătălia mea cu birourile oficiale, în timpul formalităților, al cererilor, în corespondența mea cu administrația penitenciarelor, în discuțiile cu avocatul pentru un simulacru de divorț, recomandat în acest gen de situație, pentru a-mi putea păstra munca? Cum am reacționat de-a lungul episoadelor acestei aventuri existențiale, unde se amestecau, în mod inextricabil, derizoriul și teroarea?

Ceea ce mă intrigă astăzi, ce mi se pare uluitor este să mă *văd* așa cum eram în diversele momente în care frica mă făcea să acționez, să descopăr supunerea mea, umilința mea în fața agenților Securității. Am fost oare într-adevăr eu? Încercând să mă identific cu cea care eram în acele momente, îmi dau seama mult mai bine de încercările psihice prin care au trecut oamenii care au îndurat vreme de patruzeci de ani această grozăvie: prezența poliției în viața lor, întâlnirea obligatorie cu *organele*, vecinătatea asta atroce impusă unui întreg popor. Cum să nu fi lăsat acestea urme de neșters asupra lumii românești de astăzi: această lume traumatizată de frica transformată în neîncredere instinctivă, la limita unei duplicități ascunse? Încerc să-mi amintesc de comportarea mea în fața polițiștilor, atunci când prezența

lor mă cufunda în adâncuri de frică, precum și descumpănirea mea, pe care mă străduiam să le-o ascund. Retrăiesc o scenă printre altele. Era în 1959, câtăva vreme după proces. Pedeapsa lui Vlad cuprindea și „confiscarea averii". Această avere cuprindea: hainele lui, un dulap (ne împărțiserăm mobilele și eu păstrasem biroul), o canapea și conținutul ultimului „pachet" trimis din Franța de familia lui. Cred că am vorbit deja despre rolul „pachetelor" din acea vreme. Aveam norocul de a avea rude în străinătate și de a beneficia de acest ajutor autorizat, trimis oficial prin poșta de la Paris, unde unele persoane se specializaseră în alegerea lucrurilor ușor de vândut în România, cum ar fi: faimoasele fuste plisate din tergal, cei trei metri de stofă pentru un costum bărbătesc, lame de ras și alte articole pe care le vindeam la talcioc. Averea lui Vlad conținea mai ales o motocicletă ușoară, cea cu care făcuserăm ultimul concediu la mare. Motocicleta, care figura bineînțeles pe lista întocmită la percheziție, fusese încredințată cuiva, sub răspunderea mea. Mă angajasem față de ofițerul de Securitate care procedase la arestare că voi veghea asupra motocicletei. Aveam să fiu trasă la răspundere, în cazul în care i s-ar fi întâmplat ceva. Cât despre celelalte obiecte aparținând lui Vlad, ele erau în paza mea, în așteptarea a ceea ce avea să urmeze, adică a procesului în care sentința avea să prevadă confiscarea lor.

De fapt, încă de la început, polițistul pusese ochii pe motocicletă. Un asemenea obiect era foarte râvnit în acele timpuri, când existau foarte puține mașini în România, în afară de Moskviciurile și de Zilurile oficiale – fabricate în Uniunea Sovietică –, și foarte puține motociclete, al căror preț însemna mai multe luni de salariu și o lungă așteptare. Între arestare și proces, aveam parte uneori de apeluri telefonice neidentificate... O dată sau de două ori, vocea s-a interesat de soarta motocicletei: era la locul ei? Aveam

nevoie de ea? Trăiam cu teama acestor apeluri neașteptate, făcute special ca să mă intimideze. Răspundeam cu voce neutră, atentă tot timpul, ca hipnotizată în fața unui singur punct sensibil dinăuntrul meu, o pată de spaimă, asemănătoare cu ceea ce poate simți, în mod instinctiv, un animal micuț în fața primejdiei.

A doua zi după proces, am și fost informată că cineva va veni, fără întârziere, să ia faimoasa motocicletă – ceea ce se și întâmplă. L-am însoțit pe responsabil la locul unde o pusesem, am semnat o hârtie și i-am predat obiectul. Am dedus că, în curând, vor veni să ia și „averea" lui Vlad. Într-adevăr, cu puțin timp după aceea, un executor judecătoresc s-a prezentat să ia obiectele confiscate. Am semnat tot felul de hârtii, apoi, când a sosit momentul, agentul a declarat că-i lipsea un mijloc de transport. Am discutat vreme îndelungată problema, și ce credeți că s-a întâmplat? Ei bine, eu am fost aceea care i-a propus să se ducă și să găsească o căruță la piață, ca să transporte averea lui Vlad! Tot eu am fost aceea care a coborât în piață și care a găsit un țigan, tocmit ca să transporte obiectele cu căruța lui. Am aflat apoi, de la agent, că tot eu trebuia să plătesc transportul; am scos banii și i-am plătit. De ce oare n-am refuzat să mișc un deget, în loc să-l ajut pe delegatul tribunalului să mă jefuiască în urma unei parodii de judecată? Dacă mă gândesc bine, îmi dau seama că m-am comportat exact așa cum calculaseră ei, știind că eram la cheremul lor, prinsă în capcană, și că voi fi grăbită să mă descotorosesc de îngrozitoarea formalitate. Mă revăd și acum urmărind cu privirea, pe geam, căruța țiganului, în care se îndepărtau dulapul, canapeaua și salteaua, peste care era cocoțată vaza chinezească – supraviețuitoare a casei familiale – care fusese adăugată, în ultima clipă, obiectelor confiscate.

După condamnarea lui Vlad, am trăit ca o soție de „dispărut": așa mă prezentam. Pe formularele ce trebuiau completate tot timpul, la rubrica „ocupația soțului", declaram că acesta mă părăsise. Dacă mi se punea vreo întrebare, răspundeam că nu știu nimic și că eram o femeie părăsită. Voi păstra pentru totdeauna o amintire recunoscătoare celor care s-au prefăcut că mă cred. În primul rând, la școala fiului meu, directoarei, tovarășa Ionescu, cea care a avut bunătatea să-mi dea o mână de ajutor în toamnă. Într-adevăr, la fiecare reînscriere în clasa următoare, trebuia să completez temutul formular, în care se aflau întrebările asupra „originii sociale" și „locului unde lucrează tatăl copilului". În ziua înscrierii, m-am dus s-o văd pe directoare. „Biată tovarășă Stolojan! Asta-i viața! Bărbații ne părăsesc, toți sunt la fel! Știu că ești o femeie muncitoare, se vede după mâinile tale. Hai, completează hârtia asta!" Am semnat aruncând pe furiș o privire asupra mâinilor mele și am părăsit-o recunoscătoare și ușurată. N-am s-o uit nici pe acea redactoare a Editurii de Stat care a continuat să-mi dea lucrări pe care le semnam cu numele meu de domnișoară, explicând că sunt în proces de divorț. Fusesem sfătuită să nu mai ezit – trebuia să divorțez, ca să pot continua să lucrez –, dar amânam, făceam să dureze formalitățile. N-am s-o uit niciodată pe acea redactoare pe care o și revăd, monosilabică, cu un aer sever, la care intram întotdeauna tremurând în sufletul meu, întrebându-mă dacă va continua să-mi dea de lucru... Într-o zi însă, am simțit că situația s-a schimbat. Cred că era pe la sfârșitul anului 1959, în momentul când mă pregăteam să mă duc la Sinaia, unde se ținea un colocviu, pentru care fusesem angajată ca „translatoare". Tocmai când mă urcam în autobuzul care transporta „aparatul tehnic" de la București – cred că abia pusesem piciorul pe scara mașinii –, o mână m-a bătut pe umăr: „Tovarășa Stolojan, vă rog să coborâți! Nu mai plecați!"

M-am prefăcut foarte mirată față de necunoscutul în civil care îmi vorbise. „Tovarășă, cred că nu e nevoie să vă explic! Coborâți și întoarceți-vă acasă!" Așa că mi-am luat valiza și m-am întors acasă. Știam că s-a terminat cu angajările mele ca interpretă. Doar nu era să se acorde un asemenea privilegiu cuiva în situația mea, cu un bărbat în pușcărie! Și, mai ales, nu era să fiu lăsată să am contacte cu străinii, că doar ăsta era primul lucru interzis în acea epocă de întărire a puterii politice. Nu am fost surprinsă, dar nu știu de ce această sancțiune mi-a lăsat un gust amar, ca o pedeapsă nedreaptă față de un copil. Oare îmi închipuisem cu adevărat că aveam să scap vigilenței lor? Era limpede că Big Brother avea ochii ațintiți asupra mea, că totul nu fusese decât o amânare și că neprevăzutul era tot timpul posibil în raporturile mele cu *ei*. De fapt, toți trăiam *cu ei*. Uneori se manifestau; în restul timpului vegheau, trimițând, din când în când, semnale, ca să ne intre în cap că nevăzuta autoritate ne supraveghea...

Mult mai târziu, la Paris, aveam să aflu că avusesem noroc, căci, în anii următori, adică 1970–1980, sub domnia lui Ceaușescu, Securitatea avea să aplice metode mult mai perverse. Avea să inventeze, de exemplu, faimoasele *vizite*, cărora puțini oameni au avut curajul să le trântească ușa în nas. O persoană amabilă telefona, se invita acasă pentru o anumită zi, ca să *stea de vorbă*, o zi pe lună, să zicem. Persoana trebuia să fie primită și să primească răspunsuri la întrebările din timpul *conversației amicale*, de genul: „Ieșiți des? Pe cine ați mai văzut, în ultima vreme? Despre ce ați vorbit?" Sau, mai rău: se întâmpla ca oamenii să fie rugați să-și împrumute apartamentul pentru o anumită zi, fără să știe cui sau pentru ce întâlnire secretă: urmărire? întâlnire amoroasă? interogatoriu? tortură? Mulți au acceptat îngrozitoarea propunere, de frica represaliilor (amenințări, șantaje

sau alte mijloace de presiune) și s-au îmbolnăvit psihic. Alții s-au acomodat. Am cunoscut la Paris o femeie care se felicita pentru faptul că „al ei" fusese un „băiat cu ochi albaștri" de treabă, politicos și care îi săruta mâna... Când am întrebat-o, revoltată, cum de-a putut suporta așa ceva, a suspinat și a spus mirându-se de indignarea mea: „Asta a fost; nu era nimic de făcut!"

Trebuia deci să trăiesc ca și când totul era normal pe lume. Era foarte important „să nu arăți ca și când..." Ca și când... ce? Ca și când ai avea pe cineva în închisoare, ca și când ai ascunde ceva, ca și când ai fi *împotriva lor*, la ușa tribunalului militar, apoi la administrația penitenciarelor, unde făceai coadă cu un pachet sau cu vreo cerere scrisă în care cereai vești despre deținutul X... Peste tot întâlneam și alte femei care treceau prin aceleași încercări, care învățaseră să tacă, să se strecoare, să aștepte, să aibă răbdare, pentru a trimite un pachet sau o scrisoare către locuri necunoscute. Peste ani de zile, aici, în Franța, aveam să aflu că rusoaicele deschiseseră calea asta, cu mulți ani înaintea noastră, prin anii '20, '30, '40. Nadejda Mandelștam, Anna Ahmatova și milioane de necunoscute inauguraseră așteptarea în fața acelorași ghișee, a acelorași porți, din cauza aceluiași regim polițienesc, pe care URSS îl impusese, după război, cu aprobarea tacită a Occidentului, vecinilor săi europeni. Odată scăpată de acolo, am simțit o mare uimire când mă gândeam că și eu am trecut prin așa ceva!

În timpul obsedanților ani '50, pe vremea închisorilor, nici nu ne bănuiam viitorul. Orizontul părea ferecat pe vecie. Nimic nu lăsa să se bănuiască faptul că, într-o bună zi, va sosi din Rusia Sovietică un Soljenițîn care va descoperi întregii lumi neîncrezătoare existența Gulagului, provocând primul

șoc ale cărui unde aveau să ducă la căderea sistemului comunist din Est. A fost nevoie de timp și de tributul omenesc în vieți sacrificate – prizonieri, ocnași, morți, Budapesta, Varșovia, Praga și o nouă generație de disidenți, de intelectuali, de purtători de cuvânt – pentru ca, încetișor, în deceniile '70–'80, soarta oamenilor din Est, de sub regimul comunist, să înceapă să fie înțeleasă în Occident. În 1959 eram încă departe de așa ceva.

În ziua arestării lui Vlad, după plecarea lui între polițiștii ce-l duceau, întrezărisem – într-un anumit fel – chipul unui *sfârșit*, ca un semn dincolo de care mi-era interzis să avansez. După proces, odată sentința dată, m-am întors acasă, m-am închis în cameră și am încercat să fac ordine în mintea mea. M-am hotărât ca, în nopțile ce aveau să urmeze, să dorm pe jos sau, mai curând, să veghez și să mă rog în felul meu. Apoi, am încercat ceea ce mi se părea o ultimă speranță, cu toate riscurile pe care le putea avea: să trimit un mesaj în Franța, unde locuia mama lui Vlad. O persoană care avea contacte la o ambasadă a acceptat să dea unui străin scrisoarea în care descriam situația. Acea persoană nu mai este pe lume; îi adresez, din când în când, un gând de recunoștință. Oare SOS-ul meu o fi ajuns la destinație? Habar n-am avut. Vreme îndelungată, n-a fost decât tăcere.

În așteptare, urmam directiva lui „vezi-ți de treabă!", care voia să însemne: stai frumos deoparte, fă-ți munca cea de toate zilele! De altfel, ce altceva aș fi putut face? Cu atât mai mult cu cât, în același moment, diverși prieteni erau condamnați pentru același delict: Constantin Noica și Nicu Steinhardt, printre alții, implicați în ultimul proces intentat intelectualilor din epoca Gheorghiu-Dej. Făceau parte din același val de arestări ale anilor '58–'59, care erau destinate să semene teroarea, după plecarea trupelor rusești.

Au primit cu toții aceiași opt ani, fiind acuzați de agitație și cosmopolitism. Oare regimul considerase că arestarea lui Vlad fusese de ajuns? Mult mai târziu, după 1989, un jurnalist și scriitor specializat în reconstituirea proceselor mi-a confirmat faptul că scăpasem ca prin minune de arestare.

Am început deci să trăiesc normal, să-mi văd de treburile de zi cu zi. În urmă cu zece ani, când rămăsesem singură, trecusem prin clipe asemănătoare, așa că aveam ceva experiență. M-am apucat să-mi caut noi elevi. O persoană la care mă gândesc cu recunoștință mi-a semnalat faptul că se căuta un profesor de engleză pentru a da cursuri colective la salariați, având în vedere că predarea altor limbi în afara rusei era acum autorizată. Unele instituții angajau profesori plătiți de salariații lor. Și astfel am devenit tovarășa profesoară de engleză de la Institutul Pasteur, de pe Calea Giulești, și de la Institutul de Cercetări Hidraulice de la celălalt capăt al orașului, pe cheiul Dâmboviței. Lecțiile în grup, cu laboranți, tehnicieni și funcționari, aveau loc dimineața, la ora 6, înainte de începerea lucrului. În ciuda deplasărilor din zori, în tramvaie și troleibuze murdare și aglomerate – de care, până atunci, scăpasem, nefiind *în câmpul muncii* –, păstrez o ciudat de frumoasă amintire acestor călătorii matinale de-a lungul orașului.

Troleibuzul care mă ducea spre Institutul de Cercetări Hidraulice traversa un cartier despre care nu știam atunci că avea să dispară pe vremea demolărilor lui Ceaușescu. Îmi făcea plăcere să văd răsăritul soarelui deasupra caselor micuțe din vechiul București de altădată, care se iveau din întuneric; căsuțele acelea numai cu parter, mai mult sau mai puțin dărăpănate, cu verande și peristiluri cu ornamente baroce, în care visam să locuiesc, dacă aș fi putut scăpa din locuința lui Damian. Apoi, autobuzul mergea de-a lungul zidurilor

înalte ale cazărmii și închisorii Malmaison. După colț, încetinea. Mă aplecam pentru a încerca să văd ceva mai mult decât acoperișul închisorii și vârfurile plopilor. Mă gândeam la cei ce se aflau acolo, în celulele rezervate perioadei de anchetă, perioada cea mai grea. (Când Vlad avea să iasă din pușcărie, aveam s-o aflu de la el.) Calculam instinctiv înălțimea zidurilor, controlându-mi, în același timp, expresia feței, care rămânea impasibilă. La stația următoare, coboram și luam tramvaiul 14, care luneca de-a lungul cursului Dâmboviței. Aproape de podul Cotroceni, se afla un platan uriaș, ale cărui ramuri se întindeau departe, peste râu. Priveam de fiecare dată, ca pe o enigmă, acest arbore cu viață puternică, fantastică, la răsăritul soarelui, în timp ce, la picioarele lui, curgeau apele întunecate care aveau să dispară sub pământ, înfrățindu-se cu canalele de scurgere ale Bucureștiului.

Distanțele pe care le parcurgeam traversând orașul și deplasările mele prin Cartierul Grivița Roșie îmi dădeau, pe vremea aceea, o senzație de libertate comparabilă, bănuiesc, cu umila libertate a vagabonzilor. Căci era o parte de vagabondaj în viața mea de atunci, și nu numai în a mea. Toată lumea trăia astfel, mult timp îl petrecea afară, la cozi, la aprovizionare, la diferite demersuri. Lumea căuta de lucru, se întorcea acasă, ieșea la cea mai mică ocazie de a găsi ceva de cumpărat, se așeza la coadă în fața prăvăliilor... Salariații din câmpul muncii ieșeau și ei din birouri sau din ateliere, la orice oră, cu cea mai mică ocazie. Acest du-te-vino zilnic mă susținea, într-un anumit fel. Liberă să ies afară, îmi petreceam mult timp în stradă și îmi ofeream mie însămi iluzia inconștientă de a scăpa de încercuire, de situația de așteptare în care mă aflam pentru anii ce aveau să urmeze.

De fapt, trăiam pe două planuri, ținând, în taină, urechea ciulită și scrutând ceața care mă înconjura. N-aveam nici

o veste de la Vlad. Cererile mele, adresate Ministerului de Interne, procurorului general, Direcției Generale a Penitenciarelor, președintelui Marii Adunări Naționale, prin care ceream o reducere a pedepsei pentru deținutul V.S., rămâneau literă moartă. Nu aveam nici o siguranță că scrisoarea mea ar fi ajuns la destinație. Și nici o veste din Franța. A fost o negură totală până când, în 1961, am primit o vizită ciudată.

Nu mai știu cu ce mă ocupam în ziua aceea, dar îmi amintesc de clipa în care am zărit deodată două siluete necunoscute, în fața geamului de la ușa bucătăriei. M-am dus să deschid. În fața mea, se aflau doi tineri străini, care mi-au rostit numele. I-am invitat să intre. Erau doi francezi, o actriță și un actor, făcând parte dintr-o trupă de teatru în turneu în România. Actrița, care se numea Geneviève Brunet, era blondă și încântătoare, îmbrăcată cu o eleganță care avea un efect straniu în încăperea noastră. Din pricina rochiei sale negre dintr-un material transparent, părea o apariție spectrală, venită din altă lume ca să-mi aducă noutăți. Eram înmărmurită și înspăimântată de prezența lor. Mi-era rușine de locuința noastră mizerabilă și, în același timp, eram purtată de o speranță în care nu îndrăzneam să cred. Geneviève Brunet fusese rugată de către ruda noastră pariziană, Jean L. M. – el însuși autor de teatru –, să-mi spună prin viu grai că nu înceta să facă demersuri pentru plecarea noastră în Franța. Aceste eforturi nu dăduseră încă nici un rezultat, dar era plin de speranța reușitei, ceea ce însemna că Vlad avea să fie eliberat. Geneviève Brunet a uitat, desigur, de mult că mi-a făcut această vizită ce-mi anunța viitorul și că a fost, fără să știe, o mesageră a destinului meu. În ce mă privește, n-am căutat să o revăd, când am ajuns la Paris,

pentru a-i mulțumi. Trebuie să-mi asum această omisiune, care corespunde, desigur, unei fugi din fața realității unui trecut pe care voiam să-l șterg din minte, la începutul sejurului meu în Franța; un reflex de refugiat pentru care mă simt vinovată. Vreme îndelungată, am stat deoparte de tot ce trăisem în România în vremea dinaintea plecării, evitând să deschid acest capitol îngrozitor. Gândindu-mă acum, mă încearcă sentimentul și regretul de a fi încălcat o obligație de recunoștință.

Între această vizită ce anunța întorsătura de neprevăzut a sorții și deznodământ s-au scurs câteva luni, fără ca nimic să confirme vreo schimbare oarecare. Tatăl meu, căruia îi încredințasem secretul noutăților aduse de actriță din partea lui Jean L. M., era sceptic. Să obții punerea în libertate a unui deținut politic condamnat la opt ani părea absolut imposibil în vremea aceea. Era mai bine să nu crezi. Încetasem să mă mai gândesc la asta, când, într-o bună zi, a reapărut Securitatea. Într-o după-masă, pe când predam o lecție unui student, a apărut la ușa cu geam a bucătăriei un om în civil, cu haină de piele și șapcă. Voia să-mi vorbească. Am recunoscut îndată ținuta și tonul individului. Am încercat să rămân calmă. Am expediat studentul și m-am așezat în locul lui, la pupitrul fiului meu, care era la școală, la ora aceea. Polițistul s-a așezat pe un scaun, în fața mea. Mi-a dat de înțeles că voia să-mi pună niște întrebări: unde mi-era bărbatul? I-am înșirat povestea mea: habar n-aveam, mă părăsise... A trecut peste asta. Unde mi-era fiul? La ce lucram? Apoi, deodată, m-a întrebat dacă aveam familie în străinătate. Întrebare ce m-a făcut să tremur. Am ezitat, dar el a adăugat îndată: Cine era Jean L. M., de la Paris? Care era profesia lui? Ce adresă avea? Ezitam, răspundeam cu

grijă, încercând să *nu par* că bănuiesc ceva, dar nici că nu știu nimic și, mai ales, să *nu par* că sper ceva. Plecând, individul m-a sfătuit să *stau în banca mea*, ceea ce m-a umplut de groază. Ce voia să insinueze? Era o încurajare, sau o amenințare? Oricum ar fi fost, vizita polițistului m-a făcut să bănuiesc că ceva se pregătea la Paris. În săptămânile ce au urmat, am primit telefoane neidentificate, prin care o voce amabilă mă încredința că Vlad era bine, sănătos, și că aveam să-l văd în curând. Am aflat mai târziu că, în acel moment, fusese scos din celula de la Gherla și trimis la spital, la Văcărești, pentru a fi pus pe picioare, înainte de eliberare. Într-o zi de iarnă – eram în noiembrie 1961 – întorcându-mă acasă, am găsit pe pragul bucătăriei, așteptând să i se deschidă (copilul fiind la școală), un necunoscut cu un rucsac în spate, care mi-a spus: „Nu mă recunoști?" Odată ajunși în Franța, aveam să aflăm că Vlad fusese eliberat în schimbul unei răscumpărări, plătită în dolari. Făcuserăm parte dintr-un târg încheiat între un importator de cereale cu sediul la Londra și statul comunist exportator. Două luni mai târziu, plecam spre Franța.

La început, am fost în aceeași stare de spirit ca toți cei ce aveau să ne urmeze, de-a lungul anilor următori: voiam să uit, să întorc pagina, să nu mă mai gândesc la toate astea. De fapt, mi-au trebuit timpul și distanța pentru ca să mă dumiresc mai bine, să înțeleg sensul experienței noastre și să pot măsura tot ceea ce regimul comunist a făcut, vreme de patruzeci de ani, din oamenii supuși puterii sale. Mi-am dat seama că știam ce înseamnă umilirea omului, decăderea, supunerea obținută printr-o frică înjositoare. Trăisem toate astea, agresarea vicleană și permanentă a celor mărunți, reducerea permanentă la zero, această reîncepere kafkiană,

faptul de neîndurat că tot timpul „vântul… iarăși se întoarce și începe din nou aceleași rotituri"*, ca să citez, ca și Vladimir Bukovski, acest verset din Ecleziast, despre supravegherea nevăzută și teama luată veșnic de la început. Trăisem asta și – în fundul sufletului meu – n-o uitasem. Din toată această experiență, mi-a rămas impresia că am trecut pe lângă o prăpastie; mi-a mai rămas și sentimentul fragilității acelor condiții care fac ca lumea să fie civilizată: libertatea de gândire, respectul și încrederea reciproce, toate aceste lucruri la care nu ne gândiserăm până atunci, într-atât ni se părea că erau normale. Faptul de a le fi măsurat precaritatea mi-a oferit întotdeauna o prețioasă știință, o cunoaștere în direct a ceea ce are preț și o recunoștință nesfârșită, repetată în fiecare dimineață, pentru faptul de a trăi în libertate, departe de umbrele anilor '50. Datorită distanței și timpului, trăirea de atunci s-a decantat în noi, experiența s-a unit cu *realitatea ireală* despre care vorbesc romancierii. Depărtându-se, imaginile acelei epoci au câștigat în semnificație și s-au fixat ca niște stele întunecate pe cerul nostru personal numit memorie.

Anii '50 au fost cât pe ce să ne nimicească, între *în* și *afară din* închisoare, între problemele existenței de zi cu zi, pe vremea când locuiam pe bulevardul 1 Mai, în raionul Grivița Roșie. Și totuși, acea perioadă – trăită în umilință, frică și așteptare – apare, pentru mine, într-un peisaj ciudat de luminos. Epoca stalinistă, care avea să distrugă elitele românești, cultura, satul tradițional, a fost pentru mine o vreme de întâlniri și de prietenii care m-au făcut să-mi cunosc țara și tot ce însemnase ea între cele două războaie mondiale, până la cotitura anului '44. Aveam să descopăr, în acele ore târzii, care pentru mine au însemnat un început, ființe

* Ecleziastul 1-6 (*n.t.*).

omenești datorită cărora mă apropiam, în ultimul moment, de țara mea de origine, ca de cineva care urma să dispară la o cotitură și care îmi făcea un ultim semn de despărțire. Văd aici unul dintre paradoxurile care au făcut, pentru mine, din România, o țară apropiată și îndepărtată, în același timp; o lume al cărei suflet nu mi-a fost accesibil decât sub semnul depărtării. M-am familiarizat cu cultura ei și cu poezia ei, într-o epocă ce însemna sfârșitul lor. În faptul că m-am legat, prin prietenie, de poeți ca Ion Barbu și Dan Botta, într-un moment în care România intra în priveghiul de adio al trecutului său, văd un destin straniu. Un destin și o ironie, ca atunci când mori într-o frumoasă zi de vară. Anii aceia întunecați, vremea aceea de moarte culturală și spirituală se detașează pe fundalul unui peisaj învăluit de lumină. În cele mai cumplite momente, în timp ce noul regim instalat de Moscova (cu asentimentul tacit al Occidentului, care-i lăsase toată libertatea de acțiune lui Stalin) lichida instituțiile democratice, partidele politice, elitele intelectuale, chiaburimea și burghezia, în viața noastră apăreau prieteni care-și întindeau mâna. În acea vreme, când fiecare om devenise un ciob dintr-o lume spartă, reușeam, în ciuda tuturor, să ne întâlnim. Prietenii aceștia au fost pentru mine purtătorii mesajului unei elite umane ale cărei lumini aveau să se stingă de-a lungul anilor care au precedat sfârșitul comunismului în România.

Aceste întâlniri, precum și exuberanța naturii îmi luminează deceniul '50. În vremea în care mii de *dușmani ai poporului*, de *dușmani de clasă* și de *criminali de război* dispăreau în închisori sau lagăre, mi se pare că, afară, timpul a fost în permanență frumos. Toamnele românești și culorile lor strălucitoare se lungeau la nesfârșit, primăverile se succedau repede și îmbătătoare. Păstrez amintirea de neuitat a prafului românesc, care era, de fapt, țărână adusă în oraș

odată cu mirosul satelor apropiate; acești nori de praf transformați astăzi, prin jocul memoriei, în perdele de spumă și în picături veșnic răcoritoare! Tristețea cartierului nostru era compensată de vecinătatea naturii. Existau mereu câteva grădinițe, pe jumătate sălbatice, pe care le puteai descoperi prin vecini; erau coșurile cu flori ale țigăncilor din piață, erau copacii și mai ales lumina de deasupra orașului. Anii aceia de moarte și de mizerie din București se scaldă în reflectarea cerului, în parfumul florilor și al plantelor, în gustul fructelor amestecate cu pământ reavăn. Dacă stau să mă gândesc bine, exista, fără îndoială, în această voluptate a naturii – resimțită în același timp cu frica și cu mizeria – ceva asemănător opulenței unui sicriu strivit de coroanele mortuare.

Contrastul dintre ceea ce trăiam și prezența vie a naturii din România supraviețuiește cu o forță extraordinară în străfundul memoriei mele, ca un semn palpabil al țării mele de origine. Am redescoperit impactul naturii din România cu ocazia primei mele reîntoarceri la București, ca interpretă a generalului de Gaulle, în mai 1968. De îndată ce ușa avionului s-a deschis, în clipa în care generalul avea să coboare în mijlocul mulțimii ce se îmbulzea pe aeroportul Băneasa, mirosul și lumina României au năvălit prin deschizătură. Am recunoscut aerul, căldura blândă, efluviile pământului. Era clima în care se scăldau amintirile mele din anii ce aveau să se sfârșească, pentru noi, în exil.

Un parfum de trandafiri îmbălsăma aerul, în vreme ce cortegiul s-a pus în mișcare, cu generalul în frunte, în picioare, într-o mașină deschisă, lângă Ceaușescu. Însoțiți de acest parfum, am părăsit aeroportul și am parcurs, în mare pompă, încet, Șoseaua Kiseleff, până la Arcul de Triumf și apoi spre Piața Jianu, în direcția lacurilor, unde aveau să locuiască președintele Franței și suita sa. Parfumul

trandafirilor ne-a însoțit apoi, în toate zilele ce au urmat, de-a lungul peregrinărilor noastre motorizate prin oraș, pe Calea Victoriei, până la Palatul Republicii – fostul Palat Regal –, parcurgând aleile Cișmigiului, ca să mergem la statuia generalului Berthelot – scoasă în perioada stalinistă, apoi repusă pe piedestalul ei, după cotitura naționalistă –, apoi în timpul vizitei la mausoleul eroilor, ridicat în fostul Parc Carol I – devenit Parcul Libertății – și până la cocktailul oferit în saloanele Ambasadei Franței. Trandafiri de București, sădiți de mâinile arse de soare ale țărăncilor pe care le vedeam și le auzeam în zori, în fața ferestrei mele, trăncănind între ele, nepăsătoare în fața evenimentelor și marilor personaje ce clădeau Istoria lumii.

Pe o vreme asemănătoare acesteia, în căldura începutului de vară românească, parcursesem aceeași Șosea Kiseleff, pe motocicleta ofițerului de Securitate care mă ducea la interogatoriu, după tentativa noastră eșuată de trecere clandestină a Dunării. Traversasem atunci orașul învăluit în același parfum de mici trandafiri roșii, care avea să mă însoțească – precum un omagiu îmbătător – spre un viitor pe care nimic, absolut nimic, nu-l prevestea: călătoria primului șef de stat francez ce avea să pășească pe pământul acestei țări. Cu ocazia drumului de neuitat, alături de polițist, prin orașul familiar, am venit prima dată în contact cu o realitate pe care nu mi-o închipuisem niciodată, o realitate de negândit altădată, în România: eu, în drum spre pușcărie! Faptul că percepeam latura de necrezut și, la limită, burlescă a arestării mele a precedat ceea ce avea să urmeze. Încă liberă în mine însămi, refuzam să admit că intrasem cu adevărat în altă realitate, în închisoarea ce devenise România pentru români.

Și tot într-o vară luminoasă, îmbălsămată de trandafirii bucureșteni, Securitatea dăduse buzna peste noi pentru a

doua oară, în august 1958. Prin ce ciudat fenomen de memorie păstrat-am oare verile și cerul albastru ca fundal al vieții noastre, de parcă iernile n-ar fi existat, în acele vremuri sinistre?

Revin cu insistență la acești ani '50, pentru că ei marchează o ruptură, o cotitură a destinului, care a schimbat direcția în care societatea românească se angajase cu succes; și cu eșecuri, e drept, dar modelul european se impusese și calea spre viitor era deschisă. Au urmat războiul și sosirea comunismului. Destin, cuvântul-refugiu al românilor, dac-ar fi să-l credem pe Cioran, care a vorbit despre nenorocirea românilor cu violența și furia unei iubiri trădate. Dar cine ar putea nega faptul că popoarele din Europa de Est au avut un „destin" fatidic în secolul XX?

Deceniul '50 a inaugurat sfârșitul principiilor pe care se clădise România modernă, în ultima sută de ani, adică de când ieșise din orbita otomană. Sfârșitul principiilor politice și al elitelor care le susțineau. Ceva a străpuns atunci viața oamenilor, pielea noastră, a fiecăruia; ne-a fost impus să cunoaștem ce nu ne închipuisem niciodată. La început, nu știam nimic despre ideologia urii instituționalizate, despre epoca bănuielilor, a suspiciunii și a violenței, care se instala. Ceea ce ne-a căzut pe cap a fost datul tuturor celor care au trăit dezarmați această epocă de răsturnări și de teroare, în Europa de Est. Mai târziu, aveam să înțeleg că țările noastre erau pedepsite, căci soarta lor – cea de a fi lăsate în sfera de influență a lui Stalin – a fost o pedeapsă sângeroasă și nedreaptă a Istoriei în vârtejul căreia fuseseră antrenate fără voia lor. Când am încercat să-mi amintesc acea epocă de ruptură, am revăzut, în adâncul meu, atmosfera care a învăluit anii de trecere de la libertate la înrobire. Guverne primitive, ghidate de ideologi fanatici, fuseseră instalate la

putere de către Moscova. Intrarea în orbita sovietică s-a făcut prin violență. A fost însoțită de o senzație necunoscută, de o neliniște perfidă, de o impresie de irealitate pe care o atribui minciunii în care intrasem. Din acel moment, o suprarealitate rostită răspicat de discursul ideologic stalinist se suprapunea peste adevărata realitate, trăită de toată lumea, adică frica și mizeria. Am trăit această tranziție brutală și inocularea acestei boli funeste: minciuna. Boală morală, din care societatea română nu avea să se mai ridice vreme de patruzeci de ani. Cred că gustul amar, senzația și amintirea lăsate de anii '50 de acolo se trag, din trecerea violentă de la starea de normalitate la morbiditate și la minciună.

Minciună a fost rolul Partidului Comunist Român în schimbarea de alianță din 23 august 1944, care a fost, în realitate, o lovitură de stat, pregătită de diplomația românească, susținută de Aliați și realizată de Regele Mihai, lovitură de stat devenită necesară în urma dezastrului armatei germane. Minciună, marele entuziasm revoluționar – în realitate, așa cum știe toată lumea, Partidul Comunist Român era practic inexistent, în 1944; majoritatea membrilor săi s-au refugiat la Moscova, de unde s-au întors cu trupele sovietice; propagandiști formați la școlile sovietice au știut să organizeze o mare punere în scenă populară, pentru a crea legenda rolului jucat de partid. Minciună, primirea entuziastă a armatei ruse de către poporul român; în realitate, trupele rusești au semănat teroarea din clipa în care au ajuns pe teritoriul românesc, comițând mârșăvii de tot felul, violuri și crime; dar e de mirare? Minciună, ajutorul frățesc al URSS, care a fost, în realitate, un jaf organizat al României: rezervele de aur, petrolul, pădurile, minele, recoltele (să ne amintim de foametea din Moldova, din 1947, cauzată de rechiziționarea produselor agricole), totul fusese cedat sovieticilor de către comuniștii români pe care-i puseseră

la conducere; ca să nu mai vorbim de întreținerea armatei sovietice staționate pe teritoriul românesc, până în 1958. Minciună, justiția adusă poporului de un regim instalat pe un sistem concentraționar – încă necunoscut în România – care a trimis în lagăre și închisori o jumătate de milion de persoane, din toate straturile populației și în care mii de țărani au pierit în vremea colectivizării. Patruzeci și cinci de ani de minciună au menținut la putere, prin frică, o dictatură primitivă; patruzeci și cinci de ani cărora abia acum li se pot măsura consecințele morale și materiale.

Iată de ce experiența acestui traumatism este de neuitat pentru toți cei care au trăit-o: pentru că minciuna, în țările în care dictatura totalitară a fost instaurată, a atins omul în străfundurile lui; pentru că nici un domeniu nu a scăpat acestei stăpâniri! S-a petrecut atunci un lucru monstruos: am avut, împotriva voinței noastre, strânse legături cu minciuna, din moment ce puterea ei era peste tot. Am fost, în chip tainic, aliații ei, până și în viața noastră intimă. Pactul acesta atroce m-a urmărit până în ziua în care am părăsit România. Până în ultima clipă, am fost supusă sau aliată cu cei care ne oprimau. Le vorbeam normal, le zâmbeam, făceam ce trebuia făcut pentru a mă încadra în schema destinată să ne insufle disimularea ca o a doua natură. Și, făcând toate acestea, nu mă mai priveam, nu mă mai vedeam, mă ștergeam în mod instinctiv din propriii mei ochi. Toți cei care au trăit pe viu, în propria lor ființă, efectele dictaturii totalitare, în versiunea ei comunistă (rămasă până astăzi nepedepsită, spre deosebire de fascism) își vor aminti pe veci această experiență.

În mod straniu, memoria șterge, dar și consolidează lucrurile. Czesław Miłosz, eseist și poet polonez, a cărui poezie s-a inspirat din marele exil al Europei de Est, este

obsedat de peisajele copilăriei sale poloneze. Și totuși face parte dintre cei care au rupt, o dată pentru totdeauna, cu trecutul; dar imaginea vaselor arse nu încetează să-l bântuie.

Habar n-aveam, pe vremea vacanțelor de vară în satul părinților noștri dinainte de război, că lumina colinelor Moldovei mă va însoți până în acel depărtat și tardiv Occident. Că ea va fi celălalt pol luminos al acestei experiențe fatidice și întunecate a anilor '50, care trebuia să ducă la exil. Că, de aici, din Franța, tot ea, lumina asta, va face o legătură ca un curcubeu cu lumea de acolo. Lumina climei continentale, caldă și uscată vara, uscată și rece iarna, suspendată deasupra marii câmpii a Dunării și a văilor carpatice. Lumină ca un ambalaj transparent în care se păstrează, pentru mine, imaginile puternice ale României sătești. Cu atât mai puternice cu cât ele coincid cu copilăria la vie, în casa joasă, rezemată de dealurile Odobeștiului, rezemate la rândul lor de munte, Vrancea mea misterioasă, cu vechea ei lume trăind încă, în anii '30, în mod arhaic, neschimbată încă din adâncul vremilor neolitice.

Mult mai târziu, la Paris, am citit studiul consacrat regiunii Vrancea de către sociologul Henri Stahl. În ajunul războiului care trebuia să ducă la catastrofa împărțirii Europei, Vrancea era încă o lume unde existau sate, tradiții și obiceiuri milenare, un adevărat muzeu viu. Într-un anumit fel mitic, mă simt legată de aceste comunități, de acel sat de munte, Nerej, care este „stupul" roiului său numit Spulber, derivat din frumosul verb românesc „a spulbera", ceea ce înseamnă „a semăna în cele patru vânturi". Mă simt și eu devenită roi al acestui stup, avatar îndepărtat al acestor oameni zdraveni, bărboși, pletoși, care acopereau muntele cu turmele lor, înainte ca industria să fi venit cu exploatarea pădurilor, pentru a desfigura această regiune bucolică în ajunul războiului. Și acesta a fost semnalul a ceea ce avea să urmeze,

izbucnirea războiului și a violentelor sale urmări. Dar mitul a supraviețuit și, odată cu el, lumina ce strălucește peste peisajul primordial.

Cred că m-am descotorosit, datorită distanței în timp, de un sentiment care nu m-a părăsit vreme de ani întregi. Îmi dau seama acum că, vreme îndelungată, am avut, în privința trecutului, o reacție „explicativă" în ceea ce privea România. Ca pentru a preveni necunoașterea sau vidul evocat cel mai adesea de referința la țara mea. De exemplu: pentru a răspunde privirii întrebătoare sau doar curioase a vreunui prieten francez, asupra unui portret, a unei fotografii, a unei amintiri, orice, nu ziceam numai „este generalul Cutare" sau „este boierul Cutare, în costum oriental", sau „e un cioban din Maramureș, cu cojoc", ci începeam: „știți, trebuie să vă explic că, în secolul al XIX-lea, erau boieri patrioți" sau: „România a fost o țară cu veche țărănime", sau: „romanul românesc s-a născut în secolul al XIX-lea" etc. Întotdeauna a existat, până la un anumit punct, o justificare inconștientă, în comentariile noastre, ca pentru a spune francezilor (sau altor occidentali): „să știți că, în spatele problemelor politice dinainte de război, era o țară liberă și tolerantă, oameni de valoare, tradiții, un folclor, poezie, case de țară minunate..." Eu văd în această atitudine efectele unei educații. Efectele au durat mult la cei dintre cele două războaie mondiale, cei cărora aceste valori morale le-au fost insuflate.

Tinerii născuți sub regimul comunist nu mai cred în aceste valori. Crescuți în ideologia minciunii și în istoria falsificată, adică în ignoranță, aruncă trecutul în bloc și privesc spre străinătate. Plecarea tineretului, care este o adevărată problemă, se explică atât prin consecințele a patruzeci și cinci de ani de minciună, cât și prin considerații de ordin economic.

Exilul are un efect salutar de decapare. Memoria filtrează, epurează și separă. Rămâne întinsul domeniu al mitului, România memoriei, inseparabilă de deschiderea marilor spații – câmpia, dealurile, munții, pământul, miresmele, vocile sonore din natură. Se știe că industrializarea practicată de regim a șters totul, dar imaginația este mai puternică. Închipuirea este legată de memorie. La un capăt vedem mitul, la celălalt se află amintirea realității dure și adevărate, experiența comunismului, plecarea obligată, desprinderea, libertatea, prezentul căruia întrebările i se pun în alți termeni...

Când i-am cerut lui Vlad să-mi vorbească despre închisori, a trebuit să insist mult pentru a-l convinge s-o facă...

Sfârșitul însemnărilor Sandei Stolojan

Însemnările lui Vlad Stolojan

În 1958, ne mergea ceva mai bine. Probabil că ne obișnuiserăm oarecum cu casa aceea groaznică în care locuiam, în bulevardul 1 Mai 201. Grație pachetelor pe care le primeam din Franța, pe lângă leafa mea și banii câștigați de Sanda din lecții și traduceri, ne descurcam. În general, eram destul de optimiști, cu atât mai mult cu cât anul '58 începuse destul de bine, prin două deplasări la Constanța-Năvodari, unde lucram la fabrica de superfosfați.

Prima dată, am fost în luna mai și-mi amintesc și acum ce frumoasă era marea la sfârșitul acestei luni. Luasem motocicleta cu mine și, de-a lungul șoselei, între Eforie și Mamaia, tot câmpul era un mozaic de grâu și de maci roșii, pe fundalul mării albastre. De atunci, de câte ori văd ceva frumos, îmi amintesc de acel decor.

A doua oară, m-am dus în luna iunie, pe mai multă vreme, pentru o asistență tehnică din partea laboratorului. Locuiam în Constanța, într-un hotel destul de bun și reușisem să-i aduc pe Sanda și pe Niculae în camera mea, rezervată de laborator. Ei plecau de dimineața, cu autobuzul, la Mamaia, iar eu plecam cu motocicleta la Năvodari, pe șantier, de unde, fiind în delegație, puteam pleca mai devreme decât ceilalți și ajungeam la Mamaia trecând peste câmp și pe plajă. Era foarte frumos. Sezonul nu începuse încă și nu era multă lume. Beneficiam și de avantajele hotelului Rex. De acolo, ne întorceam la Constanța, unde prânzeam într-un

restaurant nou care, ca și altele din acele timpuri, era unul fără băuturi alcoolice și unde eram bine serviți. Seara, ne plimbam pe malul mării. Ne reaminteam atunci de vechiul nostru prieten, Dan Botta, care, pe vremea când fusesem pentru ultima oară la mare împreună, închiriase o vilă din lemn, chiar pe faleză – vila Mircescu – care fusese distrusă.

Apoi, a început concediul de vară. Mergeam, ca în fiecare an, la Costinești, cu motocicleta, căci la Mamaia se ridicau deja noile construcții. Locuiam în case țărănești și eram foarte mulțumiți. Mai târziu, în aceeași casă cu noi, au venit Marluca și Irina. Mai erau și Richie Hillard, și toți frații Pappia. Făceam plajă, apoi siesta, jucam bridge, mai făceam câte o plimbare; de câteva ori, am fost și la Eforie. Într-o seară, l-am întâlnit pe doctorul Plăcințeanu, om cu un farmec deosebit. Îi plăcea să bea și să povestească lucruri pe jumătate imaginare. Ne-a povestit că înotase odată în larg, unde văzuse un fel de nălucă... Mai era și Moldoveanu care făcea o curte nebună unor turiste cehe.

Plănuiserăm să stăm la Costinești doar o parte din concediu. Acesta avea o durată de douăzeci și una de zile, așa că ultima săptămână voiam s-o petrecem la Cheia.

Drept este că nu ne declaraserăm la Miliția din Costinești, ca să nu plătim taxele de rigoare. Doar că fuseserăm urmăriți și țăranca a venit să se plângă, zicând că ea avea să aibă neplăceri, în cazul în care nu ne declaram. Apoi, într-o bună zi, a apărut un individ care a întrebat-o pe Sanda când avem de gând să ne întoarcem la București. Așa că, a doua zi, am plecat cu motocicleta până la Constanța, de unde am luat trenul, la clasa a 3-a, într-un compartiment în care s-a urcat și un ofițer de Securitate cu prietena lui care puțea îngrozitor. Eram grăbit să ajung acasă, unde trebuia să-mi schimb cauciucurile de la motocicletă și de unde Niculae trebuia să plece într-o tabără de copii aparținând întreprinderii unde lucram.

Odată ajunși la București, am aflat prima veste îngrijorătoare: ne căutase Securitatea care întrebase de mine. Nu era o știre prea plăcută, dar aveam conștiința foarte liniștită, așa că m-am dus prin oraș. De câtva timp, nu prea fuseseră arestări, deși tot mai aflasem de câteva cazuri, cum ar fi arestarea lui Mircea Slăvescu. De asemenea, cu vreo două săptămâni înainte, cei care urmăreau presa vorbeau despre *un nou cod penal* care ar introduce pedeapsa cu moartea pentru delicte grave, precum și introducerea a noi delicte, printre care unul numit *agitație* și altul *discuții dușmănoase*. Dar ceea ce crea mai multă panică era faptul că armata sovietică părăsea România și că avusese loc un mare banchet la care Gheorghiu-Dej ținuse un discurs, după care îi decorase pe ofițerii sovietici. La sfârșitul discursului, spusese: „Să nu creadă unii că, dacă voi plecați, vor putea să-și facă de cap, căci noi vom lua măsuri…"

Cam asta era atmosfera… Îmi aduc bine aminte că, în dimineața de 20 august, lucram la motocicletă. Deodată, pe la ora 11, a apărut în fața mea un tânăr destul de antipatic care a întrebat de mine. Asta, după ce, mai de dimineață, cineva sunase la telefon, întrebase dacă eram acasă și închisese. Tânărul a plecat.

Mai târziu, imediat după masa de prânz, au sunat la ușă doi indivizi care, de îndată ce le-am deschis, au dat buzna în casă. La început, ne-au luat pe ocolite, dar apoi au scos un ordin de percheziție. Ce era să facem? Era foarte neplăcut, dar aveam conștiința împăcată.

Au început percheziția, dând atenție mai ales unor diverse hârțoage. Apoi, au scos și un mandat de arestare și au încărcat tot: scrisori, caiete, tot felul de hârtii, dar nu s-au legat de teancul de reviste străine și nici de cartea lui Orwell *Ferma animalelor* pe care ne-o împrumutase cineva. Apoi, au făcut un inventar al tuturor lucrurilor din încăpere și au luat din

dulap ultimul pachet primit din Franța, cu o stofă englezească la care țineam foarte mult. Sanda a încercat să protesteze, dar cei doi i-au ordonat să stea liniștită pe pat și să nu se amestece.

Le-am cerut voie să iau o mică valiză. Cunoșteam procedura. Pe vremea aceea, erau persoane care aveau în permanență pregătită o valijoară, în eventualitatea unei arestări. Era practic să poți avea strictul necesar la tine. Așa că m-am grăbit să iau câteva lucruri și, evident, n-am luat tocmai ce ar fi trebuit. Apoi am plecat. Totul se petrecuse pe tăcute, ca să nu fim văzuți și auziți. Una din marile *realizări* ale regimului era faptul că arestările nu se mai petreceau la ora două noaptea, ci în mod foarte discret, în timpul zilei, după ce – în urma unor apeluri telefonice sau a unor vizite inopinate – se asigurau că persoanele căutate erau acasă.

Așa că am coborât scările blocului, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, și ne-am urcat într-un jeep închis. De îndată, mi-au pus pe ochi ochelarii de tablă care îi împiedicau pe cei arestați să vadă unde sunt duși.

Acasă avuseseră un ton mieros, politicos („știți ce înseamnă o percheziție… etc."), dar în mașină tonul a devenit agresiv. Având în vedere spălarea creierelor lor și școala pe care o urmaseră, eram pentru ei un dușman care le voia răul. Eram la mâna lor, așa că au întors foaia.

La un moment dat, am simțit că intram într-o curte cu poartă de fier. Mașina s-a oprit, m-au lăsat înăuntru și ei au coborât. În foarte scurt timp, cineva a venit să mă ia. Evident, nu vedeam absolut nimic. Eram dus de mână, mi se zicea să cobor niște trepte, apoi am fost împins undeva unde mi-am dat seama că era lume împrejur și o voce mi-a dat ordin să scot ochelarii…

Mă aflam într-o încăpere cu perdelele trase și cu lumina aprinsă. M-a surprins mutra ofițerului din fața mea: avea

un craniu de om primitiv, de formă ovoidală, părea un individ de ultima speță, fără nici un fel de școală, nici măcar de muncitor necalificat. Doi soldați care se aflau în fața lui au început să facă inventarul lucrurilor pe care le aveam la mine. Unul dintre ei s-a apropiat de mine cu un cleşte uriaş. Mă întrebam dacă aveau de gând să mă tortureze, ceea ce era, desigur, efectul scontat. Dar s-a mulțumit să mă descalțe și să smulgă tălpile pantofilor, ca să vadă dacă nu ascund ceva. Toate astea au durat vreme îndelungată, după care mi-au lăsat foarte puține lucruri: cămașa de pe mine, una de rezervă, două perechi de șosete și două perechi de izmene. Apoi, mi-au pus iar ochelarii. Unul dintre ei m-a luat de braț și m-a condus pe un coridor. Deodată s-a oprit și am auzit un zăngănit de chei; a deschis o ușă și a urmat „Scoate-ți ochelarii!" După care ușa s-a închis brusc și am văzut că mă aflu într-o celulă. Habar n-aveam în ce cartier al orașului eram. Era o celulă destul de modernă. Avea două așa-zise „paturi" din beton și două saltele de paie. În ușă, era un mic vizor prin care se putea privi înăuntru. Un paznic se afla în permanență pe culoar și privea înăuntru prin vizor. I se vedea doar ochiul și mă tot întrebam ce-o fi vrând.

Celula avea și un duș deasupra unui WC turcesc din smoală neagră, sinistru. Eram în august și era cumplit de cald. Apa nu curgea tot timpul, ci doar când binevoiau să-i dea drumul. În partea de sus a ușii grele de stejar se deschidea un gemuleț ce dădea spre coridor. Când închideau ușa, nu mai aveam nici un pic de aer. Ferestruica se deschidea, uneori, doar pe jumătate. Gardianul circula pe culoar încălțat cu un fel de papuci, iar pe jos se afla un covor, așa că nu puteam auzi nimic dinăuntrul celulei. Era o tăcere desăvârșită. Rar se putea auzi ceva, dar odată am auzit un urlet de femeie. Erau trei ture de gardieni, unul la fiecare opt ore. Era și unul mai de treabă, care mă lăsa uneori să fac duș.

Am aflat mai târziu că mă aflam la Malmaison. După o scurtă perioadă de destindere, făcusem parte dintre primii arestați. Mircea Slăvescu mi-o luase înainte.

În celulă, se afla și o sonerie. Puteai suna și gardianul deschidea ușor vizorul ca să te întrebe în șoaptă ce vrei. Nu era voie să vorbești cu voce tare.

Pe seară, un individ mi-a adus un castron cu un fel de supă, după care am primit permisiunea să mă culc. Mă așteptam la interogatorii de noapte. Eram destul de calm, căci știam că nu făcusem nimic. Mă întrebam dacă nu era vorba de vreo eroare, căci zvonurile spuneau că, atunci când te arestau, aveau totuși ceva să-ți reproșeze. Cu toate că trăiam în acea țară și-mi dădeam seama de grozăvia caracterelor acelor oameni și de lipsa oricăror principii, a oricărei morale, de tot ce erau în stare, eu tot nu ajungeam să înțeleg anumite lucruri. Astfel se făcea că eram relativ optimist. Îmi spuneam: nu pot să mă aresteze pentru nimic, trebuie să fie o eroare! Și mă așteptam – așa cum citisem în *Zero și Infinitul* și altele – să fiu chemat în miez de noapte. Dar noaptea a trecut fără să se întâmple ceva, dimineața am fost trezit, obligat să mă îmbrac și să stau așezat. Mi s-a adus un fel de zeamă de înlocuitor de cafea și vreo 80 grame de pâine neagră. Dimineața trecu și la prânz am primit iar ceva de mâncare.

De îndată după masă, un gardian roșcovan m-a dus la anchetă. Același sistem: ușa se deschidea pe tăcute, subofițerii de Securitate îți dădeau ordin să-ți pui ochelarii. Așa că i-am pus, m-au luat de brațe și am pornit într-o călătorie care mi se părea nesfârșită. Apoi, s-a deschis o ușă, m-au așezat pe un scaun și mi-au spus să scot ochelarii. Mă aflam într-un birou de anchetă, în fața unui fel de pupitru. Mult mai sus, deasupra mea, era un fel de catedră unde stătea un colonel de Securitate, la fel de primitiv ca primul. Ce

lepădături au putut aduna, pentru meseria asta! În plus, era aproape un pușți.

Încă de la început, m-a întrebat: „Știi unde te afli?" I-am răspuns că n-am nici cea mai mică idee. „Ești la Securitate!" mi-a zis, știind că acest cuvânt inspiră teroare.

— Ia spune: ce-ai făcut?

Eu, calm:

— N-am făcut nimic. Nu-i o eroare la mijloc?

— Asta-i bună! Vasăzică, nu-ți aduci aminte ce-ai făcut? Ia gândește-te!

Și a început să zbiere, vrând să mă oblige să semnez o declarație despre „ce făcusem". Dar, cum eram în ajunul zilei de 23 august, probabil că erau și ei obligați s-o sărbătorească pe la cine știe ce defilare. Aveam impresia că mă scoseseră din celulă mai mult de formă. Dar tot îi dădea înainte:

— Sigur ai făcut ceva! Ca și cum noi n-am ști cine ești! Faci parte din lumea bună. Știm că ești inginer și că ai lucrat bine, dar ai greșit și ești vinovat!

Și tot așa... Eram năucit de valul ăsta de vorbe absurde. Apoi, mi-a zis:

— Ascultă! Trebuie să ne spui ce-ai făcut, că noi oricum știm tot. Ai să te întorci în celulă și vei putea suna oricând, ca să ceri să mă vezi și să-mi dai declarația. Dacă nu, aici o să-ți putrezească oasele!

Apoi, a apăsat pe o sonerie, a intrat un subofițer, mi-a pus ochelarii, m-a luat de braț și m-a scos de acolo.

Cum nu se putea ști niciodată unde erai dus și dacă nu aveai să ajungi într-o cameră de tortură, recunosc că, în clipa în care mi-a scos ochelarii, am simțit o mare ușurare regăsindu-mi celula. Ușurat că ancheta se terminase – pentru moment – și că nu mă aflam într-unul din acele locuri care inspirau groaza...

Vreme de câteva zile, nu s-a mai întâmplat nimic... Evident că, de unde avusesem un aer sănătos, venind de la mare, am început să mă gălbejesc din lipsă de aer și de hrană. Un individ foarte antipatic m-a scos la aer o dată sau de două ori. Nu mai știu dacă m-au scos înainte de 23 august. Dar, după aceea, ancheta a început cu adevărat. Mă duceau în fiecare zi. Trebuia neapărat să mărturisesc ce făcusem împotriva regimului. Aceleași amenințări curgeau de fiecare dată:

— Bine! Acum procedăm în mod civilizat, dar putem să-ți facem orice și ne-ar plăcea să te vedem suspinând, în genunchi și cerându-ne iertare.

Între timp, mă luase în primire un alt anchetator mai important, căpitanul Abramovici care, în plus față de nume, avea și față de evreu. Nu i-am aflat niciodată numele adevărat. A fost, de altfel, avansat curând la gradul de maior. Un individ ciudat. Era mult mai fin decât primitivul de la început. Era mândru că știa și câteva vorbe în franceză. Oricum, era mai bine, căci avea ceva cultură și nu era o brută. Dar continua cu amenințările, ca să spun ce făcusem, ce văzusem, cu cine vorbisem. Îmi dădusem seama foarte repede că știau absolut totul despre noi, căci îmi dădea detalii despre ce vorbisem, despre cei pe care-i întâlnisem. Repeta fraze pe care le spusesem și încercam să-mi amintesc unde, tot întrebându-mă cum naiba putea ști toate acestea. Abia apoi mi-am dat seama că avusesem un microfon în cameră! Și așa, putea să repete fraze în care criticasem regimul. Dar voia să mă facă să dau o declarație despre unde fusesem, ce vorbisem și dacă o făcusem în fața altor persoane.

A început să mă întrebe despre toți prietenii mei. A început cu domnișoara Economidis, care îi dădea lecții de franceză lui Niculae: de ce venea regulat la noi? Ca și cum am fi pus la cale un complot, împreună. Apoi, a venit rândul prietenei domnișoarei Economidis, doamna Batzaria:

— Da, da! Spuneți-ne ce zicea baba aia reacționară! Ne interesează.

De fapt, o aduseseră și pe doamna Batzaria – ceea ce evident că nu știam – ca să depună mărturie împotriva mea. Pe urmă, m-au interogat îndelung despre serile petrecute la familia Negroponte. Dacă se spuneau bancuri pe seama regimului sau a conducătorilor, ce se spunea etc. Și, deodată, anchetatorul mă întrerupea:

— Astea nu erau întâlniri între prieteni! Erau reuniuni politice!

Prin asta, înțelegea că familiile Tătărescu și Negroponte făceau politică. Pe lângă toate acestea, mai adăuga multe detalii; îmi vorbea foarte mult despre soția mea, de o anumită seară când fusesem la Sanda Diamantescu și de multe altele...

Pentru o mai bună înțelegere a fenomenului de „informare", cred că e nevoie de câteva explicații:

Așa cum am spus, închisoarea era pe jumătate goală, în momentul în care Partidul a planificat lansarea unui val de teroare. Operație ce fusese îndelung studiată în timpul Revoluției maghiare. Aflaserăm noi câte ceva, pe vremea când eram liber. În vremea răscoalei de la Budapesta, în octombrie 1956, persoane importante din România fuseseră invitate la Moscova: Bodnăraș, care era ministrul Apărării, și ofițeri de Securitate care studiau fenomenul. Îmi amintesc că se povestea că Bodnăraș ar fi zis: „Bine că s-a petrecut în Ungaria, pentru că vom putea lua asemenea măsuri încât acest lucru să nu se întâmple niciodată la noi." E drept că, în tot timpul cât a durat Revoluția maghiară, comuniștii fuseseră morți de frică. Avusesem mărturii din partea celor în ale căror case locuiau acești indivizi. De exemplu, Vally Antonescu găzduise la ea pe nevasta și pe cele două fiice ale primarului, adică ale secretarului general al organizației de

partid a orașului București. Nevestele de procurori erau terorizate și ele. Toată această lume a făcut „Uf!" când armata sovietică a pus ordine în Ungaria.

Din clipa aceea, conform teoriilor lor, și-au spus că trebuie să facă ceva. Și au pus la cale o strategie militară, cu ajutorul agenților de Securitate. În primul rând, trebuiau să-i descopere pe dușmanii regimului. Așa că au adus din Occident (unde erau foarte performante) microfoane și magnetofoane cu zecile de mii. S-au instalat nenumărate puncte de ascultare și așa s-a făcut că, în noiembrie 1956, un individ respingător s-a prezentat la noi, ca din partea Telefoanelor. Ar fi trebuit să fiu ceva mai perspicace, căci, atunci când i-am dat un bacșiș, nu l-a luat ca un meșter normal, întrucât nu se aștepta. Puțin timp după aceea, am putut vedea pe stâlpul din fața casei un fel de lucrări asemănătoare cu cele pe care le făceau Telefoanele, dar mult mai târziu mi-am dat seama că, din punct de vedere tehnic, numai acolo puteau să fi instalat aparatele de înregistrare a ceea ce se auzea la telefon. De îndată ce-i spuneam unui prieten să vină pe la noi, se puteau pune pe ascultat.

Deci, după un studiu aprofundat al situației și stabilirea unui plan amănunțit, spre sfârșitul lunii iulie 1958, au declanșat o adevărată teroare, pentru a înspăimânta populația și pentru a stabiliza un regim care, de fapt, nu se baza pe nimeni și pe nimic. Știau prea bine că regimul nu e bazat decât pe teroare, că nu-s decât o mână de indivizi și că, în cazul României, datorau totul dictaturii sovietice care-i instalase la putere. Teroarea trebuia să înlocuiască trupele sovietice...

Eram încă liber în momentul apariției noului Cod penal, care cuprindea pedepse cumplite pentru așa-zisele crime politice. S-au introdus noi articole, cum ar fi cel care prevedea zece ani de pușcărie pentru faptul de a fi criticat regimul, și nici măcar în public, ci doar între prieteni.

M-am întrebat întotdeauna de ce trupele sovietice au părăsit România în vara anului 1958. Ceva mai înainte, renunțaseră și la faimoasele sovromuri – societăți mixte româno-sovietice care exploatau țara – așa cum, sub Hrușciov, sumele uriașe pe care le cereau ca despăgubiri au scăzut un pic.

Cu ocazia plecării trupelor, Gheorghiu-Dej a dat banchetul de care am mai pomenit și – după ce a făcut elogiul URSS-ului, mulțumindu-i pentru tot ce făcuse – a sfârșit prin a spune că asta nu înseamnă că populația va putea face ce vrea.

În fond, orice dictator dorește să aibă cât mai multă putere și glorie, așa că Gheorghiu-Dej nu putea fi decât mulțumit de faptul că rămânea stăpân absolut pe întreaga țară.

Drept este că, în răstimpul cât fuseserăm la mare, nu citiserăm ziarele și eram liniștiți, uitând amenințările și regimul, în ciuda noutăților alarmante care ne soseau din București: că toți cei cu origine *nesănătoasă* erau dați afară din serviciu și că începeau arestările.

Această stare de lucruri fiind lămurită, revin la ancheta mea... După trei săptămâni petrecute singur în celulă, iată că, într-o bună zi, un subofițer a deschis brusc ușa și mi-a strigat:

— Fă-ți bagajele!

În câteva clipe, mi-am adunat boarfele, mi s-au pus ochelarii și am fost dus pe un coridor foarte lung, apoi am coborât un etaj. Mult mai târziu, când am avut ocazia să văd o fotografie a locurilor, am văzut care era situația: erau doar două etaje cu celule, care dădeau spre o curte.

Odată ajunși la capătul drumului, subofițerul a deschis o ușă și m-a împins într-o celulă. Mi-a scos ochelarii și am văzut că mă aflu în fața unui individ care ne întorcea spatele.

De fapt, ăsta era ordinul: de îndată ce deținuții auzeau ușa deschizându-se, trebuiau să stea în picioare, cu spatele la ușă, căci astfel se puteau aștepta la orice.

De îndată ce s-a închis ușa, individul s-a întors spre mine. Era un bărbat foarte bărbos, dar eram toți la fel, căci un bărbier al închisorii ne bărbierea doar o singură dată pe săptămână. De fapt, trebuie să recunosc că era un adevărat lux, în comparație cu alte închisori, unde se dădeau brice vechi și tocite, pentru ca deținuții să se bărbierească între ei.

Mă aflam deci în fața acestui om cu barba roșcată și chip de negustor armean. M-a întâmpinat cu multă căldură. Era de mai multă vreme decât mine în pușcărie și cunoștea toate dedesubturile anchetelor. Era locotenent-colonelul de artilerie Orezeanu, nepot al generalului Orezeanu, care fusese director al Căilor Ferate Române. Acest ofițer al statului-major fusese și el arestat odată cu valul de teroare, încă din 14 iulie. Îmi amintesc de această dată, fiind sărbătoarea națională a Franței. Cum eu fusesem arestat după jumătatea lui august, avea o vechime de peste o lună față de mine.

Orezeanu m-a întrebat:

— Știți unde sunteți?

Am zis:

— Da. Probabil că suntem la Uranus.

— Nu, nu! Suntem la Malmaison!

— Ia te uită! Credeam că Malmaison este rezervată unor cazuri mai importante!

Atunci, mi-a explicat noua organizare. Malmaison era rezervată pentru cazuri importante, iar închisoarea Uranus – centrul anchetelor – era destinată celor din municipiul București. Cât despre Dealul Spirii sau altele, erau închisori de anchete regionale, orășenești și de tot felul.

Locotenent-colonelul Orezeanu mai fusese arestat în locul unui văr al său. Fusese eliberat când îl găsiseră pe acesta,

dar se știa pierdut căci făcea parte din același grup de prieteni care se regăseau deseori în apartamentul acelui văr. Acesta nu făcuse studii și avea un magazin de pălării, unde se adunau și vorbeau de toate, inclusiv politică. De aceea fuseseră considerați ca un grup subversiv. Bietul Orezeanu se întorsese acasă, la nevasta lui, unde se aștepta să fie arestat iar, în orice clipă. Ceea ce s-a și întâmplat.

Mi-a spus că ancheta lui se sfârșise și că aștepta să fie judecat. Primise multe asigurări că totul va fi bine, că nu era un caz pierdut și că totul depindea de proces. I se spusese că avea dreptul la un avocat ales de el, că lucrurile nu se vor precipita și că totul se va petrece în mod normal, într-un proces unde va fi acuzat de complot împotriva regimului, dar în care se va putea apăra.

Printre altele, dragul de Orezeanu, căruia trebuie să-i fiu recunoscător, avea o bună cunoaștere a pușcăriilor. Fusese arestat, pentru prima dată, vreme de ani îndelungați, și muncise la canalul Dunăre–Marea Neagră. Suferise mult acolo și, când ieșise, se întorsese la soția lui care îl așteptase. Datorită unui personaj destul de important pe care-l avusese sub ordin în timpul războiului și pe care îl ajutase, obținuse o slujbă de inspector-contabil la magazinele din București. Așa că avea un rost și era destul de bine pentru un fost ofițer, până la arestările recente. Era un om încântător, în felul lui. Dădea o mare importanţă gradului. Când se prezenta, nu uita să spună „Colonel Orezeanu de la statul-major". Mai avea și un dar remarcabil de a povesti tot felul de întâmplări din garnizoană și din război. Și, mai ales, era un om foarte bun. Cum nu mai era scos la anchetă, își petrecea timpul urmărind ancheta mea, căci pe mine mă interogau în continuare, în fiecare zi...

Cam pe la ora nouă dimineața, ușa se deschidea brusc, apărea în cadrul ei aceeași mutră – se schimba doar o dată pe lună – mi se puneau ochelarii și hop! mă duceau la anchetă. Nu mi se spunea niciodată pe nume: aveam fiecare un număr, căci nu trebuia să deținem nimic personal, nici măcar numele. În clipa când auzeam cheia în ușă, ne ridicam în picioare – căci, în mod normal, trebuia să stăm așezați, nemișcați, la marginea patului de beton – și ne întorceam cu fața la perete și cu mâinile la spate, în fundul celulei. Atunci, se auzea ordinul:

— Întoarce-te, tu, cel din stânga, și pune-ți ochelarii!

Apoi, eram luat de braț și dus pe tot felul de coridoare. Deseori, schimbau drumul, ca să nu mă obișnuiesc cu el și să-mi dau seama pe unde sunt. Așa, mă întrebam mereu unde puteam fi dus și eram veșnic cuprins de groază.

Odată ajuns în biroul de anchetă, mi se spunea să mă așez și așteptam... uneori vreme îndelungată.

Închisoarea se umplea tot mai mult și camerele de anchetă erau ocupate. Totul se desfășura sistematic. Anchetatorii erau numeroși și erau și specialiști, dar ăsta e un alt capitol.

Orezeanu era un om care-și iubea semenii și care păstrase din pușcăriile precedente o amintire bună despre oameni. Îmi dădea întotdeauna sfaturi prețioase. Spunea:

— În cel mai rău caz, or să dea în tine; dar nu băga pe nimeni la apă. Vorbește cât mai puțin de întâlnirile de la Tătărescu. Or să te amenințe că-ți arestează nevasta, dar n-or s-o facă. Ține-te bine, chiar dacă va trebui să reziști la unele torturi fizice.

Îmi dădea întotdeauna drept exemplu pe Zwiebel, un tânăr sionist care fusese adus în celulă de patru gardieni, aruncat pe jos ca o cârpă, atât de tare îl bătuseră, cu lanțuri și rângi de fier. Când ușa se închisese, Orezeanu îl ridicase

de jos și îl pusese pe pat. Spunea că tânărul israelit din Arad fusese foarte curajos, dar îl bătuseră în așa hal încât spusese multe; dar fusese și destul de abil încât să dea numai nume de oameni care plecaseră deja în Israel. Și zisese atâtea, încât ancheta se împotmolise de-a binelea. Nici nu mai știau cum să descurce ițele de cât le încurcase Zwiebel. Securiștii credeau că au prins pe cine știe cine, pentru a-și da seama, până la urmă, că tot ce spusese nu ținea nicicum. Așa c-o luau de la capăt și-l băteau din nou...

Timpul trecea mai ușor, pentru că aveam totuși dreptul să vorbim pe șoptite. Orezeanu îmi povestea tot felul de întâmplări din viața lui, unele adevărate, altele pe care le inventa. Fusese căsătorit de trei ori și cu ultima nevastă își aflase fericirea.

Interesant era faptul că, fiind la Herculane, după război, dar înainte de regimul comunist, se aflase acolo odată cu mătușa mea, Olga Florescu, însoțită de prietena ei, doamna Nicolau, pe care de asemenea o cunoștea. Aceasta era soția doctorului Nicolau, marele profesor reumatolog. Or, tanti Olga era genul de femeie care, în fața problemelor vieții, nu ezita să dea sfaturi. Ea fusese aceea care-l împinsese spre căsătoria cu actuala lui soție, cea de a treia. Primele două căsătorii nu prea reușiseră. Deși era un bărbat foarte frumos și mândru, cu mult succes la femei, nevestele îl aleseseră pe el, și nu invers. Bunăoară, odată era în manevre cu trupele sale, nu departe de o casă de țară, în România. Acolo fusese cucerit de fiica gazdelor și se întâmplaseră multe până își legalizaseră situația. Doar că, apoi, toate au mers pe dos.

De fapt, era un om tare bun și se dădea peste cap ca să mă smulgă din obsesia anchetei, din teama a ceea ce avea să urmeze și din spaima că-mi voi sfârși zilele în pușcărie. De aceea îmi vorbea de garnizoană, de neveste, de generali sau de maiori... Îmi mai amintesc de o poveste extraordinară.

Era locotenent și plecase cu trenul, de la garnizoana lui din Timișoara spre Cluj. În același tren, se afla și un general care-l invitase în vagonul-restaurant. Sigur că generalul ar fi trebuit să-i ofere masa, dar era cam zgârcit. Așa că hotărâse să ceară o singură porție de pește pentru amândoi. Bietul locotenent se intoxicase, peștele fiind stricat. Culmea era că generalul nu avusese nimic. Odată întors la Timișoara, locotenentul fusese nevoit să se oblojească; se simțea mai bine, dar era nevoit să se ducă la Viena. Îl urcaseră în tren într-o stare jalnică și ajunsese la Viena, unde un unchi al lui avea un prieten doctor. L-au dus la clinică, l-au îngrijit și așa se face că acolo a dat de fata unui doctor vienez, ea însăși medic. Așa a început o mare dragoste. Într-o seară, au plecat cu mașina ca să facă o plimbare și tânăra doctoriță a răcit, a făcut congestie pulmonară și a murit în câteva zile. El s-a întors în România și și-a continuat cariera.

Avea și o mulțime de întâmplări din război. Îi plăcea să le povestească, eu îl ascultam și timpul trecea. Când îmi era rău, mă îngrijea. Îi păstrez o amintire plină de recunoștință. Pot zice că am asistat la procesul lui. Într-o zi, când a fost și el scos din celulă și l-au pus să semneze un dosar, a putut vedea declarațiile celorlalți. Era acuzat de criticarea regimului și i s-a spus că procesul avea să aibă loc a doua zi.

L-au luat de dimineață și s-a întors după-masă: procesul avusese loc și aștepta verdictul. Se apărase cu mult curaj și luase cuvântul și la sfârșit. Ceilalți își ceruseră iertare, spunând că greșiseră, dar el nu.

L-au luat din celulă fără să-i cunosc sentința. Mult mai târziu, după ani de zile, aflându-mă în închisoarea de la Gherla, am aflat că fusese condamnat la zece ani și că trecuse pe acolo. De văzut, nu l-am mai văzut niciodată...

Orezeanu a fost primul meu camarad de celulă. Nu mai țin minte ordinea cronologică, dar cred că al doilea a fost un personaj destul de ciudat.

Într-o zi, după plecarea lui Orezeanu, ușa s-a deschis și au adus un tânăr: un student care suferea de astenie. Era fiul unui țăran foarte sărac din județul Vâlcea. Sclipitor de inteligent, cu o deșteptăciune înnăscută. În timpul războiului, terminase școala primară și plecase pe jos, singur singurel, la Sibiu, unde se înscrisese la un liceu tehnic de pe lângă un arsenal din localitate. Fusese găzduit de o femeie căreia i se făcuse milă de el. Apoi, a fost rândul portarului instituției să-i fie milă, așa că-l găzduise și el până când reușise la concurs. După ce i se promiseseră câte și mai câte, la sfârșitul studiilor, a fost trimis ca muncitor la uzinele Astra, lângă Brașov.

Băiatul acela era un om primitiv, dar citise mult, prea mult, ceea ce-l obosise. Avea o cultură de autodidact. Muncise în uzină și spunea că muncitorii urau regimul comunist. Când acesta a vrut să-și creeze inteligența, au văzut că el avea școală și, din muncitor, devenise student-muncitor. Dar și acolo era o zăpăceală întreagă. Îl obligaseră să facă școala în goană, ba să-și dea și bacalaureatul și l-au trimis la o școală care se numea Școala de Limbi Moderne, dar care nu era Facultatea de Litere. De fapt, existau două școli de limbi moderne: Institutul Maxim Gorki, numai pentru limba rusă, și un altul pentru celelalte limbi europene. Acolo fusese student, învățase germana și făcuse parte din UTM. Doar că băiatul ăsta era de un patriotism nemărginit, foarte milităresc, vorbea mereu de gloria militară a României, despre soldați și-i întreba pe ceilalți cum a fost la război. Îi ura pe ruși.

După ce Școala de Limbi Moderne s-a desființat, a fost trimis la Facultatea de Litere, unde făcuse germana, dar acolo n-a mai putut ține ritmul. Nu fusese nici ajutat. S-a dus

să-i vadă pe marele critic Perpessicius și pe soția lui, care aveau o situație foarte bună, grație colaborării lor cu comuniștii, ca să le ceară ajutorul. L-au sfătuit să scrie, mai întâi, ceva care să proslăvească regimul. Dar, cum ezitase s-o facă, și-a continuat viața de student în mizerie. În plus, se mai și însurase, de tânăr, cu o studentă care nu-i semăna deloc. Era fiica unor oameni ceva mai bogați, din Focșani, un fel de negustori. Sora acesteia se căsătorise cu un băiat ambițios care ajunsese destul de sus în Partid. Mi-a povestit meschinăriile familiei nevestei, care confiscase toate darurile de nuntă. Așa că locuia cu soția într-o cameră, la căminul studențesc. Devenise suspect în ochii autorităților și fusese arestat odată cu mulți alți studenți, după cum avea să descopere mai târziu.

Avea un deosebit talent la scris. Îmi recita o mulțime de texte, vorbea frumos și cunoștea clasicii români pe dinafară. Avea idei de stânga, dar era foarte patriot. În fine, era un minunat coleg de celulă.

La vreo două luni după aceea, studentul a dispărut și cel de-al treilea colocatar al celulei mele n-a fost mai puțin interesant. Era un omuleț care fusese general de cavalerie. De felul lui, era din Drăgășani. Făcuse școala militară și o terminase după Primul Război Mondial. În timpul celui de-al Doilea, ajunsese cu trupele lui în Basarabia. Clipa lui de glorie fusese răstimpul când devenise atașat militar la Belgrad, chiar înainte de război. Pentru asta fusese arestat și acuzat de spionaj contra URSS. Citise mult, fără să fie foarte inteligent. Știa foarte bine că, datorită tuturor legilor din lume, prin însăși misiunea lor, atașații militari nu puteau fi acuzați de spionaj, întrucât acesta era rolul lor în mod deschis. Doar că fusese interogat de o brută – a cărui sarcină

era tocmai de a se ocupa de foștii ofițeri – și fusese bătut cumplit, săracul.

Numele lui era general de divizie Popescu. În armata română fuseseră mulți generali Popescu. Acesta avusese în libertate o pensie foarte mică și nevasta lui făcea menajul la persoane sus-puse din Partid.

Aveam un prieten comun, pe doctorul Popper. Cum fusese și ofițer în escorta regală, regimentul călare, mai aveam și acolo prieteni comuni. Sunt sigur că fusese un bun ofițer, pe front. Contrar lui Orezeanu, nu-și pierdea timpul cu întâmplări din garnizoană, vorbea mai mult de front, de bătăliile la care luase parte în Rusia, socotind că mulți dintre șefi nu fuseseră prea buni ofițeri. În timpul războiului, fusese numit comandantul unui regiment de infanterie și de vânători de munte, atașați unei divizii blindate. Această divizie se afla în rezerva armatei române care se aflase pe Don, în momentul când rușii pătrunseseră în Stalingrad. Mi-a spus:

— Sunt sigur că, dacă am fi atacat atunci, cu divizia aceea foarte bine înarmată, am fi răsturnat situația. În orice caz, noi, trupele române, am fi putut măcar să ne retragem. Dar comandantul a hotărât altfel.

Îl ura pe acel comandant. La aceasta se adăuga și o veche tradiție de arme: comandantul diviziei blindate era un vechi ofițer de infanterie; el era ofițer de cavalerie și zicea întruna că o divizie blindată trebuie comandată de un cavaler, căci se desfășoară înainte, cu o mare viteză care schimbă pozițiile. Comandantul fusese un laș care-și pierduse toate tancurile din lipsă de carburant. Repeta că fusese un dezastru, în sensul că divizia aceea atât de puternică nu servise la nimic și că, dacă ar fi avut un bun comandant, ar fi putut salva măcar armata română, care s-ar fi putut retrage. În loc de asta, trei sau patru divizii au căzut prizoniere, după Stalingrad,

la cotul Donului, alături de divizia generalului Potopeanu. Se întorseseră în România, după ce pierduseră totul.

Sigur că faptul de a fi fost un bun ofițer era cunoscut și de aceea îl considerau primejdios. În ceea ce-l privea, purta o ură îndârjită față de o rudă a nevestei lui: un om pe care-l cunoșteam amândoi, fost ofițer de cavalerie, care devenise agent sovietic și făcuse carieră sub regimul comunist. Când fusesem arestat prima dată, acesta îi propusese tatălui meu să intervină.

Colegul meu de celulă fusese prins, și el, în capcana unui microfon. Vorbise cu un camarad, în strictă intimitate, și convorbirea fusese înregistrată. Abia mai târziu, tot judecând lucrurile și faptele, ne-am dat seama de toate acestea.

Își pregătea și el apărarea pentru proces. Cum fusese arestat singur, s-a prezentat tot singur la judecata care a durat două zile. Procurorul i-a spus că oameni ca el au făcut revoluția în Ungaria, generali ca Béla Kiralyi și Maletar, care au condus trupele maghiare împotriva Partidului. Apoi, și-a aflat sentința, după ce subofițerul i-a pus ochelarii și l-a dus pentru a-i fi citită: douăzeci și cinci de ani de muncă silnică.

După câteva zile, trebuia semnată o cerere de recurs, cu grija de a respecta toate formalitățile. Ce cinism! Simulau legalitatea și își băteau joc de oameni! Recursul se judeca în absența condamnatului. Apoi, acesta era chemat pentru a fi înștiințat că recursul fusese respins.

După ce și-a aflat sentința, generalul Popescu s-a întors în celulă ca trăsnit. Nu putea pricepe pentru ce încasase douăzeci și cinci de ani. Avea deja 68 de ani. Era foarte îngrijorat și de soția lui. Când ieșise de la proces, se încrucișase cu niște foști camarazi și își luaseră rămas-bun.

Îmi amintesc că, după aceea, am avut în celulă un mic ovreiaș. Fusese un personaj comunist important. În felul lui,

era de bună-credință. Era îndrăgostit de fiica unui popă de țară, provenind dintr-o familie ce făcea parte din Garda de Fier. Așa că frecventarea fetei îl făcuse suspect în ochii Partidului.

Avea un prieten, văr cu fata, care, pentru că avea origine nesănătoasă și dosar prost, îl denunțase ca să fie bine văzut. Așa că verișorul a fost numit de îndată redactor-șef la un ziar studențesc, iar bietul ovreiaș a fost zvârlit în pușcărie. Nu știu sfârșitul poveștii. N-a stat decât câteva zile cu mine. Era un băiat dotat cu o inteligență orientală, suplă și vioaie, și care era sigur că va scăpa din închisoare. Habar n-am care i-a fost soarta. Era un băiat simpatic și mi-a fost drag.

Am mai stat și cu un bărbat liniștit și cu sănătatea foarte șubredă. Fusese funcționar. Își făcuse studiile la Viena, la acea Facultate de Comerț care corespundea vestitei HEC din Paris (Înalte Studii Comerciale), moștenire a Imperiului Austriac. După aceea, își susținuse doctoratul la Universitatea din Torino. Lucrase ca funcționar la Reșița și, în ultimul timp, fusese salariat la Tehnoimport. Intrase în tratative pe teme de import cu un industriaș italian, care-i trimisese niște pachete. Acestea făcuseră obiectul unui denunț, fiind considerate plata pentru încheierea unor tranzacții în condiții dezavantajoase pentru România. Așa că acum era în închisoare. Mi-a spus că nu avea telefon acasă, dar microfoanele fuseseră instalate în pereți, așa că i se citaseră fraze întregi pe care le rostise cândva. Nici despre el nu știu care i-a fost soarta.

Trebuie să vorbesc despre unul dintre ultimii cu care am fost în închisoare, la Securitate. E vorba de profesorul Ardeleanu, amestec de om de treabă și de lichea. Un arivist. Era fiul unui țăran din Transilvania. Urmase primii ani de studii la școala română, dar – după câte mi-a povestit – părinții

lui nu erau oameni care să se sacrifice pe baricadele patriotismului. Așa că l-au luat de la școala română și l-au dat la cea maghiară. Fusese însă urmărit de ghinion, căci exact în acel an – 1919 – Românii au recâștigat Transilvania. Așa că a plecat din satul lui, căci obținuse o bursă de studii la Cluj, unde, după Primul Război Mondial, se făceau doi ani de facultate. Apoi, se căsătorise cu fiica unui mare negustor ungur din Arad. Nevasta trebuie să fi fost de treabă și probabil că-l întreținuse. A fost numit profesor la un liceu comercial din Arad și au dus o viață îndestulată. Pe de altă parte, locuiau cu socrii, mic-burghezi austro-ungari, și el nu era decât un mic țăran. M-a șocat faptul că, atunci când nevasta lui zăcea de cancer, el își petrecea timpul în sălile de biliard. Într-o zi, când s-a întors acasă, fata lor i-a spus „Gata. Mama a murit" și atunci a avut ceva remușcări. Dar și-a continuat viața la Arad. Fusese mobilizat ca ofițer de rezervă în armata română, dar pentru scurtă vreme. Avea un frate care nu fusese bun la nimic și care, după ce terminase liceul, umblase cu tot felul de politicieni ardeleni de genul lui Cicio-Pop. Nu știu cum de ajunsese în închisoare și nici ce i s-a întâmplat.

Dar îmi mai amintesc și de un tânăr care își făcuse serviciul militar, înainte de război, în jandarmerie și apoi devenise agent secret. Trăise în Basarabia, vorbea rusa și avea deja la activ mulți ani de pușcărie. Era un om foarte de treabă.

Am fost ținut la Malmaison vreme îndelungată, lucru puțin obișnuit. În orice caz, acolo, mâncarea era mai omenească decât mai târziu, la Jilava, iar restul tratamentului era foarte variat. Puteai fi scos la aer o dată pe lună, sau la două zile. Uneori, aveam regim de stat în picioare până ce acestea se umflau cumplit. Numeau asta *la manej*. În timpul acela, s-a sinucis lângă celula mea Mihai Rădulescu,

diplomatul. Așa se face că s-a introdus o altă regulă: nu aveam voie să dormim decât cu fața la vizor, purtarea gardienilor a devenit mai brutală și supravegherea permanentă. Printre subofițerii de Securitate care ne torturau, precum și printre gardieni și paznici, erau mulți țigani, iar dintre cei care nu erau, unii păreau străini. Cam o treime dintre plutonieri dădeau impresia de a fi țărani români.

Anchetatorul meu principal era un căpitan, dar fusesem anchetat de vreo două ori de un locțiitor al acestuia. Anchetatorul era supravegheat îndeaproape de maiorul Solomon. Totul depindea însă de anchetator. Generalul Popescu fusese foarte maltratat și crunt lovit. Orezeanu, mai puțin, fiind un vechi deținut. Cu cei care mai fuseseră închiși se purtau mai omenește. Mai ales cu agentul de spionaj, pe care nici măcar nu-l mai anchetaseră. Îl închiseseră doar pentru că îl considerau periculos.

După proces, n-am mai dat ochii cu anchetatorul. Am fost doar întrebat, de câteva ori, ce știu despre vărul meu, Radu Florescu.

N-am fost judecat decât foarte târziu, în martie 1959. Deci, între 20 august 1958 și primăvara anului 1959, am rămas la Malmaison. Gândeam că totul se datora familiei mele din străinătate.

După proces, am fost transferat, în august 1959, la Jilava.

Așa-zisa *carantină* s-a petrecut în secția de lângă intrare, unde am dat peste fratele lui Richie Hillard care, ca și Richie, fusese profesor la Academia Comercială. Amândoi profesori de drept.

Era un om plăcut, care fusese arestat după mine, în timpul aceluiași val de teroare din România, între anii 1958 și 1960.

Mi-a adus veşti de afară şi mi-a spus că lumea îl criticase mult pe Costi Brâncoveanu care depusese mărturie, în stare de libertate, împotriva mea.

În aceeaşi celulă se afla şi Densuşianu, care, pe timpul fostului regim, fusese om de încredere al Ambasadei italiene. Era fiul marelui Densuşianu, dar asta nu avea nici o importanţă în ochii regimului.

Mai era şi un inginer evreu, fosta mână dreaptă a lui Auschnit. Max Auschnit făcuse avere imediat după Primul Război Mondial, când cumpărase o fabricuţă de la o familie de mocani români, mic-burghezi. Familia Coltofeanu era o familie de comercianţi tradiţionali, care făceau import de metale, cu precădere din Anglia. Aveau o fabricuţă, numită „Ciclop", unde făceau unelte simple – sape, greble, târnăcoape etc. După Primul Război Mondial, când economia s-a schimbat radical, afacerile nu se mai făceau pe cuvântul dat şi comenzile din Anglia nu mai soseau înaintea facturilor, când omul avea timp să-şi scoată banii din vânzări. Deci Colţofenii au vândut fabrica lui Auschnit, care era mult mai „la zi" cu metodele moderne. Inginerul evreu din celula noastră fusese omul lui încă din anii 1922–1923: la început, inginer-şef la „Ciclop" şi pe urmă, ca om de încredere, la direcţia afacerilor lui Auschnit. Bineînţeles că, în asemenea poziţie, nu a avut niciodată de suferit de faptul că era evreu. Totuşi, el pretinsese că a pierdut totul în timpul războiului şi aşa putuse deveni inginer pe un post mare, în Ministerul Industriei. Fusese unul dintre creatorii uriaşelor uzine siderurgice de la Galaţi. Ţin minte cum ne explica nouă cum siderurgia actuală se face la malul mării, unde pot veni vapoare cu minereu, şi nu ca pe vremuri, când uzinele trebuiau să fie lângă minele de fier... Dar, după ce îl utilizaseră, tovarăşii au descoperit că, prin anii 1923–1924, ar fi fost dur cu muncitorii, înăbuşind o grevă; aşa că-l băgaseră la puşcărie.

La puțină vreme după sosirea mea în Franța, a venit și el, în drum spre America, răscumpărat de Auschnit.

Am stat în celula aceea cam o lună. Era încă director vestitul Maromet. Îl cunoscusem îndeaproape, pe vremea când fusesem arestat pentru prima dată, la Jilava. Pe atunci, lucram afară și putusem să văd cât era el de cumplit.

După vreo lună, m-au mutat în camera 102 sau 103, nu mai știu bine. Era o *secție* teribilă: *reduitul*! Eram peste o sută de inși pe vestitele priciuri, nu era aer, era doar cald și abur. În aceeași celulă, l-am regăsit pe Remus Niculescu, cu care m-am înțeles tare bine. Pe cât nu-l înghițisem când eram liberi și se credea un om important și bine înfipt în regim, pe atât am apreciat modul elegant în care s-a comportat în închisoare. Era și foarte curajos.

Tot aici am dat de Zwiebel, cel de care îmi vorbise Orezeanu. Bietul sionist fusese bătut cumplit la Malmaison. Am mai auzit că era și George Mavrocordat pe acolo; mi-a spus-o un fost ofițer care fusese cu el în celulă, dar eu nu l-am văzut.

Mai era și un doctor, Nicolau, care se pare că fusese un medic foarte bun, dar în închisoare devenise tare ciudat și greu de înțeles.

Un alt deținut era un anticar evreu, Finkelstein, poreclit Stinkifein, care devenise un mare turnător. Pe vremea când era în libertate, intrase în afaceri de achiziție de documente vechi. Citise mult, și prin mâinile lui trecuseră memoriile Martei Bibescu și ale lui Argetoianu. Fusese închis pentru că avusese o scrisoare a lui Ion Brătianu tatăl, scrisă în 1878, către un prieten al acestuia. În aceasta era scris că rușii vor să ne ia Basarabia și să ne dea în schimb o parte din Dobrogea, cu care nu aveam mari legături. Finkelstein încercase să vândă documentul Ambasadei Bulgariei. Or, ambasada era

sub supraveghere și Finkelstein a fost arestat, cu care ocazie i-au luat multe lucruri și documente prețioase.

Omul era destul de scârbos. Îmi povestea cum profita de situația lui de stăpân ca s-o ia pe genunchi pe fetița minoră a bucătăresei lui și multe alte lucruri de acest gen.

Din pricina foamei și a lipsei de aer eram într-o stare de amețeală continuă și foarte slăbit.

Am văzut și oameni uciși din nimica. Era un dentist militar arestat pentru nu știu ce fleac. Nu știu cum s-a făcut că acest om, tare liniștit de felul lui, a avut o discuție cu un gardian. Din cauza asta, a fost băgat o săptămână la *neagra*. L-au luat, l-au dezbrăcat și l-au închis într-o celulă neîncălzită, închisă ca un sicriu, fără nici o aerisire, cu un strat gros de murdărie pe jos, căci nu exista tinetă pentru cei închiși acolo. La două zile, i se strecura o bucățică de pâine. Când l-au adus înapoi, era terminat și curând a murit.

De asemenea, îmi amintesc de un alt caz care s-a petrecut într-o celulă în care am stat puțin timp, înainte de a fi fost dus la *secție*. Erau puțini deținuți și mai mult tineri, printre care era și unul foarte glumeț. Într-o zi, au adus un bătrân grec, care trăise toată viața lui la Brăila și la Tulcea. Făcuse afaceri, înainte de război, și, când acestea nu au mai mers, s-a angajat ca funcționar la uzinele Skoda. Îmi amintesc că spunea cum primise o scrisoare de la familia lui din Grecia, în care ai lui îi scriau ce fericit trebuie să fie că trăiește într-o țară socialistă. Bietul de el le scrisese că nu-i chiar așa, ca să nu creadă ăia că tot ce zboară se mănâncă. Evident că scrisoarea fusese citită de Securitate și îl arestaseră. Nu fusese condamnat la mare lucru: cinci sau șase ani. Dar suferea de diabet și nu știu cum i s-a infectat o mână și a făcut un început de septicemie. Țin minte că dormeam deasupra lui. Semnul cel mai rău era că ne dădea nouă toată mâncarea lui, ba chiar și pâinea. Apoi, ne-am pomenit cu un individ

cu șapcă și cu un doctor-deținut care i-a făcut niște injecții, probabil cu penicilină. Omul și-a revenit și noi eram tare bucuroși pentru el, dar i-au oprit injecțiile. Probabil că infecția nu fusese biruită cu totul și i-a fost din ce în ce mai rău până a murit, câteva zile mai târziu, în zori. A trebuit să-l dezbrăcăm și să-l cărăm, pe culoare nesfârșite, până la o mică celulă ce servea de morgă. Înainte de a ne întoarce în celula noastră, am fost duși într-o altă încăpere, unde mai mulți indivizi în uniformă ne-au obligat să dăm o declarație cum că bolnavul murise, deși fusese tratat „chiar și cu penicilină" (țin minte că trebuia neapărat să scriem aceste cuvinte). Habar n-am ce valoare avea, pentru ei, o asemenea declarație.

Vorbind despre amărâții ăștia, îmi amintesc de altele, din timpul primei mele pușcării, tot la Jilava, în 1949:

Ne duceam, pe atunci, la muncă. Într-o zi, ieșind pe poartă, am văzut printre noi un deținut bătrân. Părea să fie o persoană mai importantă. Maromet era de față. Habar n-am de ce s-a repezit deodată la bietul om, dar l-a lovit cu un par în cap. Bătrânul a căzut la pământ și, puțin după aceea, a murit. Ăsta era Maromet.

Am mai fost în celulă cu deținuți care fuseseră închiși cu prietenul nostru, Radu Sturdza, fost maior. Se știa că se luptase pe front cu mare curaj și același curaj îl avea și în celulă. De îndată ce paznicii care pândeau auzeau prin ușă vreo vorbă mai ridicată, ușile se deschideau și intra Maromet urlând:

— Cine a spus asta?

— Eu, domnule comandant! răspundea respectivul vinovat.

Maromet se îndrepta spre acesta și-i dădea două perechi de palme. Apoi întreba:

— Cine-i Sturdza, aici?

— Eu, domnule comandant!

Și atunci, ciracii lui Maromet se repezeau la el, îl băteau crunt și-l călcau în picioare.

Nu știu cum de-a supraviețuit, dar e drept că a ieșit foarte beteag și a murit curând după ce a scăpat de acolo.

Jilava era și centru de triaj. În toamna lui 1960 am fost scos din celulă și mi s-a spus să-mi fac bagajul. Apoi, am fost mutat într-o celulă zisă „de transport". În ea, l-am văzut pe unchiul meu, Georgel Mavrocordat, și tot acolo l-am cunoscut pe Nicu Steinhardt, de care am rămas foarte legat.

De acolo, am fost duși la gară, în niște dube blindate, apoi urcați într-un vagon-dubă de tren, unde am fost băgați în niște celule mici, cam cinci–șase într-o celulă de două persoane. Plutonierii ne împingeau cât puteau și închideau ușa peste noi. Stăteam ca sardelele, în picioare, în condiții înfiorătoare. În mica mea celulă, era și Nicu Steinhardt.

Am fost duși la Gherla, unde eu trebuia să rămân până la sfârșitul condamnării. Fusesem condamnat la opt ani și recursul fusese – evident! – respins.

Nu era o perioadă prea rea, pentru Gherla, căci se știa că acolo avusese loc, cu o lună mai devreme, o revoltă a tinerilor. Închisoarea fusese luată cu asalt de trupe și mulți deținuți au fost uciși sau condamnați la moarte. Dar, după aceea, atmosfera se mai ușurase, după ce Gherla fusese, o vreme, cea mai cumplită închisoare.

Am stat o lună într-o celulă mare, de *carantină*, cu peste o sută de deținuți, printre care Păstorel Teodoreanu și fostul moșier Bebe Noica. Acesta avusese domiciliu obligatoriu la Câmpulung și făcuse parte din procesul Noica. Mai era și un ofițer de cavalerie, foarte simpatic, care făcuse parte din echipa națională de hipism, plus niște foști ingineri petroliști, țărani din diferite secte și, desigur, Nicu Steinhardt și Georgel Mavrocordat.

Puțin după sosirea noastră, într-o noapte, m-au apucat niște friguri cumplite; tremuram în asemenea hal încât scuturam toate trei paturile suprapuse. Atunci, câțiva deținuți cu mai mult curaj au bătut în ușă, strigând că este cineva grav bolnav în celulă. Așa am putut fi dus în altă încăpere, unde un medic-deținut a tras concluzia că am o criză de colibaciloză. După o singură injecție pe care mi-a făcut-o, frigurile s-au potolit și n-am mai avut niciodată așa ceva, dar avusesem impresia c-am văzut moartea cu ochii.

Îmi amintesc acum că, în rarele dăți când ne scoteau la vizite medicale, medicii – toți deținuți – ne spuneau: „O să fie bine, că se ceartă rușii cu chinezii"; așa încercau să ne ridice moralul. Oricum, își luau un mare risc, căci ar fi pățit-o dacă se afla că-i încurajează pe deținuți, iar ei erau totuși avantajați de faptul că erau doctori sau farmaciști, în pușcărie.

Trebuie să spun aici că, în general, atitudinea românilor, în închisori, a fost, în mare majoritate, demnă și curajoasă. Sigur că erau și informatori; cu toate acestea, moralul se păstra, în condiții foarte grele. Mulți s-au schimbat radical în pușcărie. Dau iar exemplul lui Remus Niculescu, care în viața liberă fusese cât se poate de dezagreabil, iar în pușcărie, a fost la înălțime.

Cam după o lună, am fost dus într-o celulă, zisă *de execuție*, cu vreo treizeci de inși. Acolo urma să rămân în următorii opt ani, sau până la amnistia generală din 1964.

Majoritatea deținuților din celulă erau țărani din județele Bacău și Piatra Neamț, închiși în urma refuzului lor de a accepta colectivizarea.

Se afla acolo un singur intelectual, doctorul Constantinescu, psihiatru, fost șef al Spitalului psihiatric Central de

la Mărcuța. Era licențiat și în filozofie, dar avea și o mare cultură muzicală. Fusese închis din cauza Nunțiului O'Hara.

La început, Biserica Catolică dusese o luptă cruntă împotriva comunismului. N-am uitat remarca făcută de unul din cei doi secretari ai Nunțiului – un irlandez și un italian – către un cunoscut: „Ce contează viața a două milioane și jumătate de catolici români (un milion și jumătate de uniți și un milion de romano-catolici) față de bătălia pe care o dăm?"

Doctorul Constantinescu a fost chemat la O'Hara, ca să examineze o măicuță unită dintr-o mănăstire din Ardeal, care zicea că o văzuse pe Maica Domnului. Or, conform regulamentului Vaticanului, aceste fenomene trebuiau verificate de un psihiatru înainte de a fi luate în considerare. Doctorul i-a spus limpede că femeia nu e normală și că suferă de tot felul de tulburări. Nunțiul a fost foarte nemulțumit, spunând că ar fi avut mare nevoie de o minune.

Din păcate, Nunțiul nu a fost prea prudent, în momentul expulzării lui, căci a lăsat în dezordine tot felul de hârtii și documente, în loc să le distrugă. Toate au fost confiscate de Securitate și au nenorocit o mulțime de oameni, printre care și pe doctorul Constantinescu. Am aflat mai târziu că a fost eliberat în 1964, la amnistie, după care a murit lăsând o soție și doi copii.

Și în această celulă, am avut parte de lucruri îngrozitoare. De fapt, cel mai îngrozitor lucru era foamea. Eram lihniți. Aveam dreptul la o mână de arpacaș, o zeamă cu resturi de cartofi, zgârciuri și piei, iar „carnea" era compusă din copite sau din tot felul de resturi de organe respingătoare. După ce mâncarea era împărțită la toate celulele, rămâneau pe fundul hârdaielor niște resturi care se dădeau, pe rând, ca „porții suplimentare" până se curăța hârdăul. Ne venea rândul cam la două săptămâni o dată la aceste porții. Or, cum eram complet nemâncați și cu stomacul strâns, ne umflam

dintr-odată îngrozitor și ni se făcea și mai rău. Toate acestea erau bine studiate și puse la cale.

Îmi amintesc de o întâmplare. Așa cum am spus, în celulă erau mai ales țărani, iar șeful camerei era un țăran care făcuse politică. Între acesta și un subofițer, fost tehnician la arsenal, era o mare dușmănie și celula se împărțise în două tabere. Nu mai știu ce au avut de împărțit, într-o zi, că unul i-a dat un pumn altuia. Șeful camerei a bătut atunci în ușă și a chemat gardianul, urlând că sunt unii care vor să-l omoare. Ofițerul politic – un fost învățător numit Farcaș – a întrebat cine este instigatorul (veșnic căutau *instigatori*). S-au declarat trei inși, printre care fostul subofițer, și i-au ridicat din celulă. Peste zece zile aveam să aflăm ce s-a întâmplat. De îndată ce i-au luat, s-a dat veste printre toți gardienii, de la toate etajele, și, când cei trei treceau printre ei, îi luau la ciomăgeală. Asta fiind bătaia neoficială. După care i-au băgat într-o încăpere unde ofițerul politic i-a condamnat la bătaie cu bâtele. Au fost dezbrăcați, puși sub cearșafuri ude, ținuți de mai mulți indivizi și bătuți crunt. Când leșinau sub lovituri, aruncau apă pe ei ca să-i trezească și o luau de la capăt. Când i-au adus înapoi, în celulă, erau zob. Oricum, erau mult mai rezistenți decât bietul dentist care murise la Jilava, căci au scăpat cu viață.

Spre sfârșitul iernii anului 1960, am fost scos de acolo și mutat într-o celulă cu doar trei inși, între care era și un foarte simpatic preot catolic, neamț de origine, care venea dintr-un sat dobrogean. Era și licențiat în matematici, la Universitatea din București. Cu el aveam să fac, ceva mai târziu, călătoria de întoarcere la Jilava.

Aceasta s-a întâmplat în primăvara anului 1961. Vagonul-dubă nu mai era așa de plin ca la dus. Îmi aduc aminte că am putut zări câte ceva printre gratii, așa că am putut

constata că Brașovul nu se mai numea Orașul Stalin, ci revenise la numele de Brașov.

Odată ajuns la Jilava, credeam că ne vor dirija spre vestita *carantină*, dar a apărut un individ cu o hârtie în mână, m-a scos din rând și am fost dus într-o *secție specială*. Aceasta se afla la capătul închisorii, într-o clădire cu celule foarte mici, înșirate pe un coridor întunecat, din beton rece și umed. M-au pus într-una din aceste celule în care se aflau două sau trei paturi suprapuse. Trebuia să dormim câte doi într-un pat. În celulă cu mine se aflau Vladimir Streinu, scriitorul, și Costache Bursan, fost senator. Acesta din urmă fusese una dintre eminențele cenușii ale Partidului Liberal, mare om de afaceri și foarte bogat, cu studii la Paris pe vremurile *de la Belle Epoque*. Fusesem însă prevenit, de către Hillard, de îndată ce ajunsesem la Jilava, că Bursan fusese închis de vreo zece–unsprezece ani, că suferise foarte mult și că, până la urmă, acceptase să devină turnător. Era paralizat, nu mai putea umbla și zicea că *secția* e îngrozitoare. În felul lui, era un om interesant, mai ales când povestea întâmplări din studenție, de la Paris, sau din lumea afacerilor, în timpul Primului Război Mondial. Am înțeles că exista o arhivă secretă a Partidului Liberal pe care nu reușise s-o strecoare la Ambasada Franței, fapt pentru care fusese arestat. Nu fusese niciodată judecat și era, pur și simplu, ținut la nesfârșit.

Am fost supus unui simulacru de anchetă, fiind chemat la aceasta de mai multe ori, pentru nimic. Era mai mult o confirmare că eu eram cel din dosarul pe care ofițerul de Securitate îl avea în față. Mă tot întreba care era gradul meu de rudenie cu Vintilică Brătianu.

În schimb, Vladimir Streinu era anchetat sever. Cu el, anchetatorul proceda cu morcovul și cu bățul. „Morcovul" era reprezentat de realizările socialiste. Așa am aflat și noi

despre zborul lui Gagarin. De fapt, nu i-au spus decât că sovieticii avuseseră o mare realizare în spațiu și noi credeam că era vorba de un avion de mare viteză. Habar n-aveam noi de sateliți și de alte realizări spațiale. În schimb, „bastonul" era faptul că, dacă nu cedează, va crăpa în pușcărie. Atunci a hotărât el să accepte ce i se cerea, căci nu mai avea decât un singur plămân și, dacă nu ieșea cât mai repede din închisoare, avea să moară curând. Trebuie să recunosc că am fost de acord cu el, când s-a hotărât să cedeze. I-am spus că sunt sigur că, în calitate de scriitor, nu putea face rău și că n-are decât să scrie un minimum indispensabil. Mai târziu, am aflat de la Ierunci* că a fost dintre cei mai rezistenți, la început. După aceea, a sărit peste cal, așa cum a făcut și Cioculescu. În orice caz, colaborarea i-a adus mari avantaje, printre care și mai multe călătorii.

După cum am spus, Costache Bursan avea reputația de turnător fiindcă am fost scoși amândoi odată: el, în urma unui angajament, iar eu fiind răscumpărat de familia mea din Franța, ceea ce nu știam atunci când am fost adus în celula lor.

Ceva mai târziu, a mai fost introdus în celulă un tânăr student, ceea ce a făcut ca, pentru o vreme, să fim patru în încăpere.

Nu cred că am stat mai mult de trei săptămâni în *secția specială*, căci m-au dus destul de repede la *reduit*, în altă celulă decât prima dată.

Atmosfera era groaznică! Acolo am dat peste un om aproape orb și peste un altul sărac cu duhul care fusese condamnat la ani grei de pușcărie pentru că scrisese, pe pereții

* Așa îi numeau prietenii din exil pe soții Monica Lovinescu și Virgil Ierunca (*n.t.*).

WC-ului uzinei unde lucra, niște lozinci împotriva partidului. Mai era un bolnav de cancer, cred, care era pe moarte. Celula nu avea aer și mâncarea era aproape inexistentă. Nu am dat peste nici o figură cunoscută.

În această atmosferă îngrozitoare, simțeam, pe zi ce trecea, că eram pe ducă.

Spre marea mea surprindere, într-o după-masă, ușa s-a deschis și mi s-a spus „Fă-ți bagajele" și am fost trimis în altă secție a Jilavei, unde l-am regăsit pe Remus Niculescu, fostul soț al Ioanei Gărdescu. De acolo, m-au dus la infirmerie. Abia mai târziu am înțeles că trebuiau să-mi dea un alt aspect, înainte de a mă elibera.

Pot spune că infirmeria era un adevărat paradis, față de restul Jilavei. În primul rând, era mai mult spațiu și apoi mai exista și o fereastră prin care intra un aer aproape plăcut. Eram scos la plimbare câte o jumătate de oră pe zi, într-o curte interioară în care se aflau chiar și niște flori. Îmi amintesc că, noaptea, intra în infirmerie un parfum de regina-nopții care era ceva miraculos. Aveam voie să stăm întinși toată ziua pe paturi și chiar să vorbim între noi. Gardianul nu urla la noi...

Acolo, am găsit multe persoane interesante. Mai întâi, pe noul și bunul meu prieten Nicu Steinhardt; apoi, pe Aurel Bentoiu, fost ministru și mare avocat, care era foarte bolnav. Probabil că avea cancer la căile urinare, căci avea tot felul de pansamente din care se scurgea un lichid infect. Era foarte neplăcut, căci infirmeria avea și unele mari părți neplăcute: pe cei foarte bolnavi trebuia să-i îngrijim și să-i spălăm noi; în cazul lui Bentoiu, trebuia să-i spălăm pansamentele.

Mai era și un paralitic, Radu Lecca, cel care fusese, pe vremea lui Antonescu, șeful Centralei Evreilor. Un om

interesant, în felul lui, frate cu doamna Cruțescu, soția diplomatului Radu Cruțescu. Avusese o carieră mai aparte. În timpul Primului Război Mondial, când era foarte tânăr, făcuse școala de ofițeri. După război, fusese trimis prin toată Rusia. Vorbea la perfecție o mulțime de limbi, printre care și rusa. Trecuse prin Odessa și ajunsese până în Caucaz, unde a dat de englezii care ocupau Caucazul și mai ales sursele de petrol de acolo. Dar, cum au sosit bolșevicii peste ei, s-au făcut nevăzuți. În orașul în care se afla el – nu mai știu dacă era Tbilisi sau Baku – se afla o divizie indiană, dar și aceasta a dispărut într-o singură noapte. După întoarcerea din Rusia, trăise mulți ani la Florența, în Italia, unde s-a căsătorit cu o străină și făcuse afaceri. Mi se pare că importa jucării din Germania, pe care le vindea în Italia, în timpul Sărbătorilor de Crăciun și Anul Nou. Mai târziu, cum vorbea și o excelentă germană, intrase pe sub pielea național-socialiștilor din Germania și ajunsese corespondentul lui *Volkischer Beobachter* pentru România. El mi-a povestit că, în 1944, se terminase cu deportarea evreilor din Ardealul de Nord, ocupat de unguri, și Himmler cerea să fie deportați și cei din Ardealul de Sud, adică din partea românească. Atunci, el s-a consultat cu Antonescu, fiind foarte apropiat și de ambasadorul Germaniei la București, și a fost trimis de mareșal la Berlin pentru a spune că economia românească nu ar putea suporta pierderea evreilor, căci ar rămâne fără contabili și tehnicieni. Nu trebuie uitat că, în timpul războiului, tehnicienii și contabilii evrei erau rechiziționați. Pe vremea când eram la Direcția Drumurilor de la Predeal, prin 1942–1943, aveam un batalion de muncă evreiesc și doi tehnicieni care lucrau pe posturi de contabili. Deci, în urma afirmațiilor lui Antonescu, deportarea a fost suspendată, deși vagoanele erau pregătite. Tot el mi-a spus că avuseseră loc tratative și că organizațiile evreiești dăduseră asigurări că,

în cazul unei victorii a Aliaților, Antonescu nu va fi niciodată considerat drept criminal de război. Mi-a mai povestit și că, printre prizonierii aliați care se aflau la Predeal, era și un prinț din familia regală a Olandei, care fusese eliberat pentru a putea face legătura cu cercurile aliate.

Radu Lecca fusese condamnat la moarte, în procesul lui Antonescu, după ce, mai înainte, fusese și el la Lubianka, la Moscova. A fost dus, cu ceilalți condamnați, spre plutonul de execuție de la Jilava, în Valea Piersicilor. Mi-a spus că mult din ce se povestea era exact. Dar, într-adevăr, mareșalul fusese foarte curajos. Cum familia venise să-l vadă, la ieșirea din celulă, soția lui și alții din familia lui Alexianu s-au aruncat la picioarele lui ca să-l oprească din mers, iar el le-a spus, pe franțuzește, să tacă și să nu facă plăcere comuniștilor evrei de față. Aceasta confirma tot ce auziserăm și noi, adică faptul că plutonul de execuție nu a fost format din soldați, ci din așa-zisa „Apărare Patriotică", în care aproape toți erau evrei comuniști din Dudești, abia apăruți în București, cu acea ocazie. Se pare că „forurilor superioare" le fusese teamă să trimită soldați sau chiar și milițieni. Astfel se poate explica și faptul că s-a tras mai mult la picioare și că, după ce Antonescu s-a prăbușit, a fost nevoie de trei salve pentru a-l da gata.

Așadar, Lecca a fost întors de la plutonul de execuție, împreună cu generalul Pantazi, și a fost supus, din acel moment, unui regim de detenție extrem de dur. Mulți ani, a stat singur în celulă de izolare. De altfel, țin minte că, pe vremea primei mele arestări, știam că, în iarna 1949–1950, se găseau în așa-zisul *celular* – la *zarga* – mai mulți foști demnitari.

Deci, după anii aceia grei, regimul lui Radu Lecca s-a mai îmbunătățit, dar s-a îmbolnăvit grav și a trebuit să fie operat. Toate operațiile deținuților se făceau la Penitenciarul

Văcărești, care devenise penitenciar de drept comun. Cei din închisorile politice erau aduși doar pentru operații sau examene medicale serioase. Chiar și eu am fost dus o dată acolo pentru o radiografie. Mai târziu am aflat că tatăl meu vitreg – francez – făcuse o plângere la Ambasada Franței, spunând că suferisem de plămâni. Radu Lecca fusese dus la operație la Văcărești și, în timpul operației, i se secționase un nerv, așa că rămăsese paralizat de ambele picioare. După o vreme, i se oferise o soartă mai omenească și stătea în permanență la infirmeria Jilavei.

Dar să vorbesc și despre profesorul Tomescu. Acesta era un om mai în vârstă, care, în tinerețe, fusese un simplu copil de trupă la marină, în Dobrogea. Sârguincios, energic, făcuse studii de teologie, dar, neavând harul, nu devenise preot, ci ajunsese profesor universitar la Facultatea de Teologie din Chișinău. Amintesc faptul că Universitatea din Iași avea Facultatea de Teologie la Chișinău, pentru a avea o facultate și în Basarabia. Profesorul Tomescu preda acolo Istoria Bisericii Române. Printre profesorii mireni mai erau Nichifor Crainic și viitorul patriarh Justin Moisescu. Fiecare și-a urmat soarta. Tomescu fusese mobilizat în Ardeal. În urma celor văzute în Basarabia, devenise cuzist și fusese secretar general la Ministerul Cultelor, în guvernul Goga–Cuza. Așa se face că a fost închis la Sighetu Marmației, cu toți foștii miniștri și demnitari necondamnați. După ce ieșise de acolo, fusese luat iar, în valul de arestări din 1958 de care am vorbit. Era acuzat de complot, alături de alte personalități cuziste care mai supraviețuiseră. Principalul acuzat de pe lista organizației cuziste era un fost avocat din județul Bacău, care era certat cu Tomescu. Era una din manevrele Securității: să facă în așa fel încât deținuții din același lot să fie certați între ei. Avocatul avea impresia că fusese arestat pentru că Tomescu

vorbise prea mult în afara și în timpul anchetei. Or, soarta lor era de mult pecetluită, dar Securitatea îi făcea pe oameni să creadă că fiecare a intrat la apă din pricina celuilalt.

Dar cel cu care m-am împrietenit cel mai mult, în celulă, a fost tot Nicu Steinhardt. El crea cele mai plăcute momente de acolo, dacă pot să le numesc astfel. Avea o vastă erudiție, făcuse Literele și Dreptul și ducea discuții politice extrem de interesante cu Bentoiu. Citise enorm și avea o memorie fantastică. În fiecare seară, după cină, ne povestea ceva. Îmi amintesc că a fost primul care ne-a povestit toate piesele lui Eugène Ionesco, despre care auzeam pentru prima oară. Ne povestea și filme sau piese de teatru pe care le văzuse sau despre care citise critici în reviste. Cu mine, discuta istorie. Cunoștea pe dinafară toți regii Franței și ai Angliei. Îmi amintesc că, atunci când am ajuns la Paris și am văzut jucându-se piesele lui Ionesco, m-am gândit că parcă mai mare mi-a fost plăcerea atunci când mi le povestise Nicu Steinhardt.

Era deci o viață mult mai „vie" decât în restul închisorii. Bentoiu ne povestea din viața politică. Fusese președintele comisiei de anchetă parlamentară, când cu scandalul Skoda. Spunea:

— Dragul meu, au trecut anii, nu știu dacă voi mai vedea lumina zilei, dar am rămas definitiv cu impresia că, în scandalul Skoda, în care țărăniștii la putere atunci au furat sume considerabile, în frunte cu Boilă, nepotul lui Maniu, tocmai Maniu era cel care n-avea nici o avere. Îi plăcea să trăiască și să mănânce bine, mergea în fiecare seară la Capșa și avea datorii. Polițele lui soseau veșnic la Banca Națională și, fiindcă era vorba de Maniu, erau amânate la plată, sub orice guvernare. Totuși, sumele erau destul de mari. În urma contractului cu Skoda, toate polițele au fost plătite, de către rudele lui Maniu.

Am stat la infirmerie cam o lună de zile. La un moment dat – fie din pricina mâncării, fie a unui virus – am avut cu toții o dizenterie cumplită. Doctorii au luat măsuri mai serioase și – să vezi și să nu crezi! – ni s-a făcut chiar și analiza fecalelor. A durat destul de mult până ne-am pus pe picioare.

Într-o bună zi, în timp ce mă întremam, a apărut în ușă grefierul Jilavei care m-a anunțat că sunt grațiat. Mai aflasem eu câte ceva de la un prieten al Micaelei Catargi, pe când eram în drum de la Jilava spre Gherla. Știam deci că familia mea din Franța se ocupa intens de mine, deși nu știam cum putuseră să afle despre arestarea mea. Așa că am făcut legătura cu această veche informație și, până au venit să mă scoată din celulă, am avut timp să împart puținele boarfe călduroase pe care le aveam, între Nicu Steinhardt și Bentoiu. Așa că am plecat fără bagaje.

Spre marea mea surprindere, nu m-au dus spre ieșire, ci într-o cameră la subsol, unde ne-au adunat pe mai mulți care se pare că am fi fost purtători de nu știu ce microbi. Se pare că trebuiau să ne facă ceva împotriva tifosului. Medicamentul acela avea și efecte secundare asupra creierului. Mai erau acolo și unii care făceau pe ei, având încă dizenterie, mai era și Tomescu, și un nenorocit de portar de bloc, neamț de origine, care înnebunise în urma medicamentului.

A fost un moment teribil. Când transportam tinetele strigam: „Am fost grațiat! Am fost grațiat!" și auzeam: „Care grațiat? Ce-s basmele astea?"

După vreo două săptămâni, am fost scos de acolo și dus înapoi, în celula infirmeriei, unde mi-am regăsit prietenii care mi-au înapoiat zestrea lăsată, în măsura în care nu fusese încă transformată. Lui Bentoiu îi lăsasem, printre altele, o pereche de ciorapi pe care-i transformase în fular.

Am mai stat o săptămână la infirmerie, apoi m-au dus... în vechea mea celulă din *reduit*, unde am regăsit atmosfera cea cumplită.

După o altă săptămână, a venit iar gardianul, mi-a zis „Fă-ți bagajele!" și m-a scos doar pe mine. Nici nu mai credeam în basmul cu grațierea. Ceilalți îmi dădeau curaj zicând: „Te liberezi! Te liberezi!" Dar n-am mai avut curajul să împart boarfele.

Deci gardianul m-a scos pe coridor și mi-a spus: „Du-te la grefă și fă-ți ieșirea! Te duci acasă!"

M-am dus la grefă și acolo... alt scandal: nu mai aveam obielele, și deci nu puteam preda „inventarul". Discuții, tocmeli, după ce s-au potolit, am trecut prin două porți – din *reduit* în *secție* și de acolo la poarta de gardă. Gardianul m-a întrebat „Încotro?" și eu i-am răspuns: „Acasă." El: „De ce?" Eu: „Nu știu." El: „Să-ți spun eu: conform decretului Consiliului de Miniștri. No! Ai fost grațiat!"

Îmi luasem de la magazie rucsacul în care îmi pusesem lucrurile cu trei ani în urmă și l-am pus în spinare. Apoi, am cerut și eu un ban, ca să pot ajunge acasă. Da' cine să-mi dea mie bani? Unul a zis: „Spune-i conductorului, din partea mea, să te ducă." Eu i-am răspuns că mi-e teamă să nu se spună că fac agitație, dar mi-au spus să plec liniștit. Și m-am dus. Era cam pe la orele 11 de dimineață, în ziua de 30 noiembrie...

Abia mă târam. Rucsacul era greu, căci aveam în el un palton pe care Sanda mi-l trimisese la Malmaison odată, când ni s-a dat voie să primim haine de iarnă. Abia mă mișcam. Dar a trecut o mașină, un fel de dubă a fabricii de cauciucuri de la Jilava. Am făcut un semn discret și mașina s-a oprit și m-am urcat în față, lângă șofer. M-a întrebat ceva cu jumătate de voce, se vedea că-i era frică, dar că știa

despre ce-i vorba și m-a dus până la cimitirul Bellu, în stația de taxiuri, deși n-aveam eu bani de taxi.

Acu' mai era o problemă: majoritatea colegilor mei de pușcărie aflaseră că erau divorțați. Așa că mă întrebam la cine să mă duc. M-am dus în Strada Pietății, la Zamfirești – familia Sandei – și i-am întrebat dacă Sanda mă așteaptă. M-au liniștit și m-au trimis acasă.

Primul care mi-a ieșit în față a fost Niculae care mi-a spus: „Știi că plecăm?" Eu mă gândeam: „Ce să plecăm! Bine că-s liber! O să-mi reiau munca la laborator." Dar Niculae repeta: „O să plecăm!"

Apoi, a apărut Sanda care mi-a dat explicații și m-a pus la curent cu tot ce se întâmplase și despre contactele cu familia din Franța. Eram cam sceptic.

Încet, încet, am început să mă întremez, în urma unui regim de refacere treptată. Nu aveam buletin de populație și nici alt document asupra mea, așa că nu mă puteam duce la spital. Eram un nimeni, fără acte.

Prin doctorul Bruckner de la Spitalul Filantropia mi s-a putut face o radiografie și am aflat că aveam ulcer. M-a îngrijit Dan Cantacuzino, care era și el pe picior de plecare.

Apoi, s-a pus problema adunării actelor pentru pașapoarte. Dar eu nu aveam buletin.

A urmat deci o perioadă extrem de penibilă. Deși situația mea era clară, refuzau să-mi dea buletinul de populație, ca să-mi pot face actele de plecare. Ceream mereu audiență la un ofițer foarte important de la Prefectura de Poliție, care mă primea pentru că aveam convocare pentru pașaport. Îl rugam: „Vă rog să dați ordin să mi se dea buletinul, ca să-mi pot face actele de plecare." Îmi răspundea: „Mergi mâine la comisariat și o să-l primești." Mă duceam a doua zi la comisariat, unde eram lăsat să aștept până treceau toți ceilalți. În sfârșit, mă chemau și pe mine. Șeful era un tânăr

muncitor în civil, membru de partid, desigur, care mă înjura și urla: „Care pașaport? În Bărăgan te duci!" N-am reușit niciodată să-mi obțin buletinul. Dar, tot apelând la unul și la altul, mai din cumsecădenie, mai cu un bacșiș, am fost trimis la autoritățile militare, unde, spre marea mea mirare, totul a mers ca pe roate și mi s-a dat carnetul de ofițer cu cea mai mare amabilitate. Cum acesta avea fotografie, am putut să mă legitimez și să adun cu încetul documentele necesare. La Percepție, de unde aveam de scos o adeverință importantă, am dat peste un inspector care, în lipsa mea, o terorizase pe Sanda.

Fusesem condamnat la confiscarea averii și individul acela, ca executor judiciar, făcuse tot ce-i stătea în putință ca să ia jumătatea mea din lucruri. A ales ce-i plăcea lui, ba a obligat-o pe Sanda să plătească și un căruțaș țigan ca să i le transporte. Am aflat și că unul din securiști pusese ochii pe motocicletă și tot se interesa unde era. Toate acestea pentru a putea face formele ca s-o scoată de pe lista oficială și s-o păstreze pentru el. Bandiții aceia ordinari nu aveau decât un gând: cum să se îmbogățească din confiscări...

Așadar, am obținut pașapoartele, după care m-am dus la Ambasada Franței, după vize. Ambasadorul Bouffannais m-a primit foarte bine și m-a întrebat dacă știu ceva despre deținuții francezi. I-am spus că auzisem câte ceva despre surorile Marcovici, dar i-am făcut semn că mi-e frică să vorbesc, fiindcă știam că sunt microfoane peste tot. Atunci, a încercat să dea drumul unui aparat de bruiaj, dar acesta nu funcționa. Până la urmă, a luat un teanc de foi de hârtie pe care le-a tot mototolit făcându-le să foșnească și am vorbit printre foșnete, fără să avem mare lucru de spus.

Înainte de plecare, ne-am mutat la Zamfirești, în Strada Pietății, și am mai vândut ultimele lucruri ce ne mai rămăseseră.

Țin minte că a venit și văduva lui George Călinescu, dar n-a cumpărat nimic. Mitzura Arghezi a cumpărat niște farfurii de Limoges pe care le aveam de la coana Mitza Filipescu și le ținusem ascunse la cineva, așa că nu fuseseră confiscate. Biblioteca noastră a fost împărțită între prieteni.

În casa pe care o părăsiserăm, a trebuit să văruim camerele noastre și să găsim pe cineva care să se mute în locul nostru. Nimeni nu voia, dar, până la urmă, am găsit o femeie care era îngrijitoare la o școală din Bucureștii Noi și locuia într-un subsol. I-am dăruit niște tablouri și am convins-o să se mute în locul nostru, obținând astfel importantul *talon de apartament* fără de care nu puteai părăsi țara.

Apoi, m-am dus la Vama Gării de Nord ca să înregistrez bagajele. Nici astăzi nu înțeleg de ce am fost primit atât de rău de către vameși. Poate pentru că, pe vremea aceea, nu plecau decât evreii. După ce și-au dat seama că am ieșit din pușcărie, au devenit foarte cumsecade și mi-au spus: „Poți să mai aduci și alte lucruri, dacă vrei." N-am făcut-o, deși aș mai fi putut aduce cărți. Dar așa e omul: atunci am renunțat și mai târziu am regretat.

Într-o bună dimineață de iarnă, am plecat cu Orient-Expressul, într-un vagon-lit destul de gol. La gară, se adunaseră: soacră-mea, Jeanna Filipescu, Yvonna Stolojan etc., mai mult cucoane, care riscau mai puțin decât bărbații. Ne-am despărțit de România, buimaci, duși de evenimente, fără un ban străin în buzunar. Luaserăm cu noi merinde de drum.

Am plecat de dimineață, și seara eram la Episcopia Bihorului. Conductorul român a mers cu noi doar până la graniță.

Luaserăm cu noi, printre obiectele la care țineam, *Istoria literaturii române* a lui Călinescu, pe care o cumpărasem de la Șerban Cioculescu. Fusese volumul lui personal, pe care îl vânduse într-un moment de dificultate financiară.

Avea și dedicația lui Călinescu către Cioculescu. Or, la vamă, s-a suit în tren un vameș infam care s-a legat mai întâi de ceasul în plus: un deșteptător, pe lângă ceasurile noastre de mână. I-am spus că are și Niculae dreptul la unul, dar a zis că nu și ni l-a luat. Probabil că-i plăcuse. Până la urmă, ne-a confiscat și *Istoria literaturii române*, în ciuda protestelor Sandei. Ba, ca să ne sperie, m-a dat pe mine jos din tren. A mai „confiscat" și o hăinuță nouă pe care i-o luasem lui Niculae pentru drum, apoi m-a lăsat să mă urc în vagon și trenul a plecat. Așa am părăsit țara...

Pe la miezul nopții eram la Budapesta, unde s-a suit în tren o ceată de americani, probabil diplomați. Vorbeau tare, ca occidentalii, și mi s-au părut foarte deplasați.

Între frontiera maghiară și cea austriacă s-au suit în vagon niște controlori care ne-au cerut pașapoartele. De fapt, nu erau austrieci, ci delegați israelieni, căci, pe vremea aceea, evreii ce plecau spre Israel o luau prin altă parte. Noi, care de fapt nu aveam pașapoarte obișnuite, ci niște foi de drum fără întoarcere – pentru care renunțaserăm la cetățenia română –, le-am primit înapoi.

Dimineața, când ne-am trezit, eram în plină Austrie. Nu-mi venea să cred ochilor că trecuserăm de Cortina de Fier. Când am ajuns la Viena, unde urma să stăm mai multe ore, s-a făcut cumplit de frig. Era 29 ianuarie 1962. Orașul văzut prin peretele de sticlă al gării a constituit primul șoc al Occidentului, pentru noi. Am coborât din tren și acolo, în gară, am vândut niște țigări românești pe câțiva șilingi cu care am putut lua autobuzul până la Stefansdom, unde am intrat în catedrală. Apoi, ne-am întors la gară, de unde trenul a plecat spre Paris.

Am ajuns în Orașul-Lumină în dimineața zilei de 30 ianuarie. La gară, ne aștepta șoferul spaniol al lui Jean le Marois;

Jean era absent căci tocmai suferise o operație la spital. Țin minte și acum spaima prin care am trecut văzând pe peron un om cu șapcă, nemișcat și privind fix la noi: era doar bietul șofer care nu prea vorbea franțuzește și deci... aștepta și tăcea!

La capătul peronului, ne aștepta sora mea, Ariadna le Marois. Apoi, a apărut și vară-mea, Myriam O'Kelly, care a izbucnit în plâns. A fost un moment de profundă emoție...

Și așa am pășit în cea de-a doua viață a noastră...

Gânduri târzii...

Impresia generală pe care am păstrat-o despre toate pușcăriile, inclusiv din prima mea arestare – Ministerul de Interne, Uranus, Jilava, Aiud, Poarta Albă, Penitenciarul din Constanța –, este că, în fond, toate foloseau unui regim de exterminare. Desigur, erau unii pe care-i considerau mai *periculoși*, chiar dacă nu făcuseră absolut nimic. Cum a fost acel general Popescu, bun militar, care se bătuse bine pe front și despre care procurorul spusese: „Ăștia sunt cei care fac contrarevoluția în Ungaria" și îi dăduse douăzeci și cinci de ani de muncă silnică.

La Sighetu Marmației, au fost luați toți foștii miniștri, subsecretari de stat sau secretari generali, toți necondamnați vreodată, cum au fost Maniu, Brătianu, Argetoianu sau George Brătianu, care a fost lovit cu bara în cap, după cum mi-a povestit profesorul Tomescu, la infirmeria de la Jilava. El mi-a povestit toate cumplitele batjocuri la care au fost supuși la Sighet.

Alți demnitari, cum ar fi Micescu – din partidul cuzist – sau Ata Constantinescu – din guvernul Antonescu – și amiralul Paiș, au fost la Aiud. Ata Constantinescu a fost și la Canal. Dar și aici se făceau diferențe. Știu că la Aiud erau *Secțiile*, adică vechea închisoare, și așa-zisul *Celular*, închisoarea

modernă, construită de Armand Călinescu pentru legionari. Celule mici și foarte înghesuite erau în cea mai veche închisoare, la *zarga*, unde era un regim de izolare cumplit. Deținuților li se luau hainele și li se dădea doar o cămașă; erau puși singuri în celulă, zile întregi.

În general, regimul în închisoare era cât se poate de inegal, după persoana care ancheta, după perioada de timp și după momentul politic. La început, regimul era suportabil, dar, pe măsură ce ancheta înainta, devenea din ce în ce mai sever. Cel mai rău era faptul că nu mă puteam așeza. Trebuia să stau în picioare cât era ziua de lungă, până se anunța stingerea. Este, desigur, un fel de a spune, căci, fie ziuă, fie noapte, o lumină foarte puternică era aprinsă în celulă.

Ofițerii de Securitate de acolo erau ori niște brute, ori niște tineri orbiți de o teribilă propagandă. Erau în stare de orice. Toată înalta lor tehnică de terorizare fizică și morală era importată din vasta experiență a KGB-ului care, încă de pe vremea lui Dzerjinski și a GPU-ului, crease o școală rămasă celebră prin sistemul de acuzare și de autoacuzare din vremea marilor procese moscovite. Această mașinărie a fost și mai este încă – din păcate – o unealtă a partidelor comuniste.

Când privesc în urmă, îmi amintesc că, pe de o parte, am ieșit din pușcărie cu o părere destul de întunecată asupra naturii umane; de fapt, asupra tuturor acelor indivizi care, prea mediocri pentru a ajunge *undeva* – mai erau și unii deștepți, dar erau foarte puțini –, au făcut absolut orice pentru a face pe placul dictaturii comuniste. Drojdia acestei categorii de oameni a intrat în Poliție și Securitate. Desigur, din punct de vedere material, au avut o situație pe care n-ar fi avut-o dacă ar fi făcut o meserie cinstită. Un subofițer de Securitate, care ar fi fost un prost muncitor, era mult mai bine plătit decât un bun muncitor.

Dar, pe de altă parte, am ieșit și cu o mare admirație și cu o profundă încredere în natura umană, pentru că am întâlnit ființe extraordinare care, în mijlocul unor suferințe cumplite – unele mult peste ce am putut suferi eu însumi –, au păstrat o demnitate, un curaj nemaipomenit, mai presus decât și-ar putea imagina un om trăind în condiții normale.*

* Aici se opresc notele rămase de la Vlad Stolojan. Le-a scris așa cum vorbea: spumos, colorat, în franceză, în română, cu aceeași vervă cu care ne povestea de-a valma fapte, amintiri, impresii. Sper să fi reușit să redau cititorului o versiune fluidă a acestor însemnări dureroase, care le completează atât de bine pe cele ale Sandei, minunata soție a unui om deosebit, pe care l-a urmat, fără mult timp de adăstare, pe cel din urmă drum... (*n.t.*).

Anexe

Proces-verbal de percheziție
Încheiat astăzi, 21 august 1958, la București

Eu, Lt.maj. Enache Gheorghe din MAI, am efectuat conform ordonanței de percheziție din 8 august 1958, emisă de anchetatorul penal de Securitate Lt.maj. Tănase Vasile, asistat de Locot. Ferfelea Ion, percheziția domiciliară la numitul Stolojan Vlad din Buc. Bul. 1 Mai nr. 201 apt. 4 etaj 2 raion Grivița Roșie.

La percheziția domiciliară a asistat Stolojan Sanda Lucia, fiica lui Duiliu și Lucia, născută în Buc. la 12-11-1919, de profesie dactilografă, domiciliată în Buc. Bul. 1 Mai nr. 201, raionul Grivița Roșie.

În urma percheziției s-au ridicat următoarele:

1. 1 (unu) buletin de identitate seria SC nr. 1041876
2. 1 (unu) livret militar seria R.G.R. nr. 0130092
3. 9 (nouă) agende diferite, însemnări și adrese telefonice
4. 1 (una) mapă cu facturi de vamă (primiri pachete)
5. 1 (unu) caiet mare dictando cu diferite adrese, numere de telefoane și diferite însemnări
6. Diferite scrisori din străinătate și din țară, având destinatar pe Stolojan Vlad și diferite fotografii ce reprezintă pe numitul Stolojan cu diferite persoane
7. 1 (unu) cupon de stofă gri pipit (import marfă engleză) de circa 3 m. (lână?)
8. 1 (unu) cupon de circa 3 m. pânză albă (poplin)
9. 1 (unu) batic de voal culoare roșcată
10. 2 (două) șiraguri mărgele demontabile (imitație perle)
11. 13 (treisprezece) cutii de metal mici cu Nescafe
12. 7 (șapte) bucăți de săpun toaletă marca „Cadum"

13. 2 (două) perii de dinți „Souple“ (de nailon)
14. 1 (unu) burete de baie „Spontex“
15. 2 (două) cutii de lame „Gilette“
16. 3 (trei) tuburi cu pastă de ras „Creme a raser“
17. 3 (trei) metri de material de balonsaid gri-bej
18. 2 (două) cupoane de circa 4 m. crepon de învelit mobilă, înflorat galben, alb, albastru etc.

Nu s-a făcut nici o plângere că s-a folosit vreun procedeu ilegal în timpul percheziției.

Percheziția a început la orele 16 și s-a terminat la orele 18.30.

Drept pentru care am încheiat prezentul proces-verbal în patru exemplare, spre cele legale.

Ofițer de Securitate
Lt. Major V. Enache

Perchezițional
V. Stolojan

Asistenți
Sanda Stolojan

Proces-verbal (opis)
Încheiat astăzi 21 august 1958 la București

Eu, Lt.major Enache Gheorghe din M.A.I. am efectuat conform ordonanței de percheziție din 8 august 1958, emisă de anchetatorul penal de Securitate Lt.major Tănase Vasile, asistat de Locot. Ferfelea Ion, opisarea bunurilor numitului Stolojan Vlad din Buc. Bul. 1 Mai nr. 201 raionul Gr. Roșie.

La opisarea bunurilor a asistat Stolojan Lucia din Buc. Bul. 1 Mai raionul Gr. Roșie.

1. 1 (una) motocicletă M.Z. cu seria motorului 1.710855 în stare de funcționare
2. 1 (una) mașină de scris marca Triumf seria 437.737, portativă, stare bună
3. 1 (unu) ceas de mână marca Jeger din metal alb, stare de funcționare
4. 1 (unu) aparat Filips seria 1769 stare de funcționare
5. 3 (trei) costume haine diferite materiale și culori, uzate și unul palton de culoare blomarien uzat
6. 1 (una) somieră, cu saltea de lână uzată
7. 1 (unu) birou, un dulap cu 4 uși și una bibliotecă, toate lustruite negru.

Drept pentru care am încheiat prezentul proces-verbal în 4 exemplare spre cele legale.

Ofițer de Securitate
Lt. Major V. Enache

Percheziționat
V. Stolojan

Asistenți
Sanda Stolojan

Postfață

Însemnările Sandei și ale lui Vlad Stolojan au drept cadru cronologic perioada cuprinsă între anii 1948 și 1962. Pentru locuitorii țărilor din Est, această epocă reprezintă „obsedantul deceniu", cel al dictaturii și al terorii instaurate de Stalin, de satrapii, de succesorii săi și de complicii lor, al Gulagului omniprezent și al „luptei de clasă", al mizeriei, al cenzurii și al arestărilor masive. Este epoca condamnării „cosmopolitismului burghez" și a ridicării în slăvi a „internaționalismului proletar", cea a falsificării masive a istoriei, a spălării creierelor și a suspiciunii generale. Este mai ales epoca în care zbirii Securității intrau în casele oamenilor la crăpatul zorilor pentru a-i aresta, percheziționa și/sau pentru a-i alunga din propriile locuințe în pijama și cămașă de noapte. Dar este și epoca revoltelor muncitorilor din Berlinul de Est, cea a deținuților din Gulagul sovietic în 1953, a Revoluției Ungare din 1956 și a manifestațiilor și revoltelor din Polonia, în timp ce, până la finele anilor '50, partizanii iau calea codrilor și luptă împotriva regimurilor comuniste la putere, în Ucraina, România și Lituania.

Povestirea Sandei Stolojan își are rădăcinile în această atmosferă de sfârșit a lumii democrației și a libertății, în momentul nașterii unui sistem politic nou, pentru români și pentru toți europenii din Est. Sub pretextul virtuților proletare și al frăției între popoare, acesta nu este decât o dictatură sângeroasă, cum istoria nu mai cunoscuse niciodată,

prin numărul victimelor sale, prin mizeria care lovește categorii întregi ale populației, prin disprețul absolut și cinic față de drepturile omului. Această dictatură sângeroasă s-a numit „democrație populară" și conducătorii ei au fost aduși la putere cu sprijinul activ al Armatei Roșii de ocupație. În România, în anul 1948, acest proces, început odată cu lovitura de stat din 23 august 1944, ia sfârșit odată cu abdicarea regelui Mihai, în decembrie 1947.

Pentru ca să putem înțelege cum de s-a putut ajunge la aceasta în 1948, punct de pornire al povestirii Sandei Stolojan, trebuie să revenim la perioada frământărilor din țară, în timpul celor trei-patru ani precedenți. Lovitura de stat din 23 august 1944 și răsturnarea alianțelor României au avut consecințe decisive pentru continuarea războiului. Frontul de sud-est a fost scurtat cu 700 de kilometri și durata ostilităților, scurtată cu circa două sute de zile. Armata română, cu prețul a peste 100 000 de morți pe frontul de vest, s-a aflat pe locul al patrulea, ca teritorii eliberate, în războiul împotriva Germaniei și a aliaților săi.

Dar toate aceste reușite militare nu-i încântau pe Stalin și pe comuniștii români refugiați la Moscova. În număr de câteva sute, aceștia din urmă visau să pună mâna pe putere la București, de îndată ce aveau să coboare din furgoanele Armatei Roșii. Faptul că regele Mihai instalase un guvern de uniune națională din care făcea parte și un reprezentant al Partidului Comunist din interior (opus comuniștilor români de la Moscova) le strica planurile și-i obliga, pe ei și pe stăpânii lor sovietici, să-și revizuiască întreaga strategie de cucerire a puterii.

România trebuia deci să fie pedepsită și așa a și fost, în modul cel mai nemilos. Pentru început, Moscova a tergiversat semnarea Convenției de Armistițiu, astfel încât, vreme de trei săptămâni, România a fost tratată ca țară cucerită.

Armata Roșie s-a comportat ca un dușman, în timp ce ordinul regelui interzicea soldaților români să se opună cu armele. Astfel că 130 000 de soldați români au fost făcuți prizonieri, aproape tot atâția cât în cei trei ani de război pe frontul de est. Tezaurul Băncii Naționale (240 de tone de aur) a fost capturat datorită unui trădător, întreaga flotă militară și comercială, jumătate din vagoanele și locomotivele căilor ferate au fost confiscate de ruși, odată cu uriașe cantități de mărfuri și de utilaje petroliere... Dar poate și mai cumplite pentru populația civilă au fost acțiunile înspăimântătoare comise de trupele de barbari dezlănțuiți care reprezentau Armata Roșie, zisă „de eliberare": violuri colective, furturi și jafuri de tot felul. În alt jurnal al său – inedit – Sanda Stolojan, refugiată la Predeal în timpul bombardamentelor din București, la sfârșitul lunii august 1944, descrie trecerea Armatei Roșii prin Predeal, în drum spre Brașov: „...seamănă mai mult cu o bandă de tâlhari. Nici o ordine, uniforme rupte și disparate, oameni absolut primitivi, fără armament cumsecade în afară de cel capturat de la nemți. Vlad ne-a povestit că la Brașov domnește un adevărat haos printre soldații ruși. Aleargă pe străzile orașului în automobile furate – ba chiar în echipaje cu cai – beți morți, cântă din balalaică și dansează căzăceasca pe lângă câte un colț de stradă... În Predeal au furat trăsura primarului..." În același jurnal, în 11 septembrie, Sanda nota: „Continuă puhoiul rusesc: în căruțe, în camioane și trenuri, trec zi și noapte. Azi, la restaurant, la masa vecină, trei ruși – un ofițer și doi subofițeri – mă mir că n-au mâncat cu picioarele, păreau tot timpul pe punctul de a o face. De o murdărie greu de închipuit, cu o expresie goală de orice conținut, păreau, în inconștiența lor bestială, adevărate animale așezate din greșeală printre oameni."

Până la urmă, pe 12 septembrie 1944, se semnează la Moscova Convenția de Armistițiu care urma să pună România sub administrația Înaltului Comandament Aliat. În preambulul Convenției, siglei Î.C.A. i se adăugase adjectivul ilogic, dar cât de semnificativ, de „sovietic". Convenția prevedea clauze militare, economice și politice foarte aspre, pe care însă guvernul român le-a aplicat întocmai. Printre acestea, trebuie menționată plata a 300 de milioane de dolari drept pagube de război, de plătit în șase ani, revenirea la frontierele din iunie 1940, impunerea cenzurii sovietice pe întreg teritoriul românesc. După jaful sălbatic din primele săptămâni de ocupație, un alt jaf organizat și mult mai eficace a fost instaurat începând cu luna ianuarie 1945 (semnarea Convenției sovieto-române asupra despăgubirilor de război). Suma pagubelor a fost recalculată la 525 milioane de dolari; în realitate, în octombrie 1946, conform unor surse americane, România ar fi plătit deja rușilor mai mult de trei ori suma recalculată și mult mai târziu, în 1964, în momentul culminant al crizei sovieto-române, comuniștii români mărturiseau că suma exactă a jefuirii României de către Uniunea Sovietică reprezenta de zece ori despăgubirile de război, deci peste 5 miliarde de dolari!

Cadrul juridic al acestui jaf înspăimântător era constituit de convenția semnată la 8 mai 1945 între guvernul comunist al lui Petru Groza și URSS, convenție ce hotăra ansamblul relațiilor comerciale între cele două țări. Al patrulea protocol al acestei convenții înființa în România un anumit număr de societăți mixte sovieto-române, Sovromurile, care trebuiau, așa-zis, „să pună în valoare resursele României", dar care au fost, în realitate, o formă de jaf economic al țării de către „fratele cel mare", care, prin cele 16 Sovromuri create între 1945 și 1952, a avut acces la toate bogățiile țării (materii prime și servicii).

Vlad Stolojan, soțul Sandei, a găsit serviciu la Sovrom Construcții, într-o vreme când persoanele care făceau parte din vechile clase conducătoare burgheze erau excluse din „câmpul muncii", conform expresiei comuniste; serviciul i-l datora unui coleg inginer român de origine israelită care se bucura de încrederea directorului întreprinderii.

Rezultatul acestei politici industriale de jaf în favoarea sovieticilor a fost căderea brutală a PNB românesc, care a coborât în 1947 la mai puțin de jumătate din nivelul său din 1945. 86% din exporturi mergeau în URSS și în țările din Est. La aceasta s-au adăugat efectele reformei agrare din martie 1945, care a limitat suprafața fermelor agricole la 50 ha, provocând exproprierea a 1,5 milioane de hectare redistribuite la aproape un milion de țărani într-o harababură de nedescris, responsabilă de foametea care a lovit îndeobște estul României, din 1945 până în 1947 (marea reformă agrară din 1921, hotărâtă de regele Ferdinand și partidele democratice, distribuise mult mai mult pământ, adică circa 6 milioane de hectare de teren arabil și păduri împărțite la 1,4 milioane de țărani).

Mai trebuie să menționăm și „reforma monetară" din august 1947, care a fost de fapt o spoliere de dimensiuni uriașe a averilor populației. De inspirație sovietică, scopul acestei legi era cel de a ruina dintr-o singură lovitură burghezia, moșierii, țăranii înstăriți, altfel spus, de a pauperiza și de a proletariza poporul român. Suma de lei vechi care putea fi schimbată în lei noi era limitată și varia după condiția socială (muncitori sau țărani) a persoanelor, exceptând forțele de ocupație sovietice și demnitarii comuniști importanți. Negustorii și țăranii, care fuseseră obligați mai înainte de aceasta să-și vândă la stat stocurile de marfă și recoltele, în lei vechi pe care nu-i puteau schimba decât în sume limitate, s-au trezit cu milioane și miliarde de lei de nefolosit!

Acestei monstruozități i s-a adăugat capitolul următor al „reformei", care i-a obligat pe oameni să vândă statului monedele și obiectele din metale prețioase. Poliția a folosit toate mijloacele de delațiune, perchezițiile și arestările arbitrare pentru a pune mâna pe aceste bunuri și mai ales pe „cocoșei" (monedele de aur bătute de Banca Națională în ianuarie 1945). Pentru a duce la bun sfârșit ruinarea oamenilor, guvernul comunist a impus în 1947 o mărire a impozitelor, a taxelor și a prețurilor care a dus la faliment un mare număr de întreprinderi private și de comerț, în timp ce statul a putut să deschidă – cu mărfurile astfel furate – primele magazine de stat. Până la sfârșit, din aproape 50 000 de miliarde de lei vechi în circulație în august 1947, doar ceva mai mult de jumătate au putut fi schimbați, din care o mare parte aparținea Armatei Roșii, membrilor guvernului și nomenclaturii comuniste. Restul populației și-a pierdut toate economiile și o bună parte din roadele muncii. Cu toate acestea, presiunea fiscală nu s-a ușurat și, în aprilie 1948, Ministerul de Finanțe a emis o serie de decrete care asimilau evaziunea fiscală cu sabotajul economic, crimă sancționată cu pedepse putând ajunge până la muncă silnică pe viață. Conform părerii specialiștilor, numai între 1947 și 1948 circa 200 000 de persoane au fost acuzate și condamnate pentru „sabotaj economic". Trebuie să amintim că în România acelor vremuri erai suspectat de sabotaj economic chiar și dacă deținei un litru de ulei...

În această atmosferă de apocalipsă economică, de pauperizare, de ocupație militară și de „luptă de clasă", guvernul comunist, inspirat și susținut de mii de consilieri sovietici, a trecut la ultimele etape ce-i asigurau stăpânirea totală a populației: falsificarea alegerilor legislative din noiembrie 1946, urmată de scoaterea în afara legii, arestarea și condamnarea șefilor partidelor politice „burgheze", în 1947 (majoritatea

au murit în penitenciarul de la Sighet, unde amintirea lor este acum omagiată de un impresionant memorial). Abdicarea, în decembrie 1947, a regelui Mihai, ultim apărător al democrației, pune definitiv sfârșit României democratice. De atunci înainte, țara a devenit un stat totalitar în care s-a impus modelul stalinist în economie, politică și viața culturală.

În 11 iunie 1948, parlamentul comunist român, într-o ședință care nu a durat decât două ceasuri, a adoptat în unanimitate o lege prevăzând naționalizarea a 1 068 de întreprinderi industriale, petroliere, textile, de construcții, miniere și de servicii – reprezentând 90% din producția industrială a țării –, care au fost toate cedate Sovromurilor existente sau în curs de înființare. Legea prevedea indemnizarea proprietarilor, dar aceștia n-au primit niciodată nimic. În aprilie 1949, au fost naționalizate farmaciile, laboratoarele de analize medicale, depozitele de medicamente și, în aprilie 1950, regimul a atacat proprietățile private imobiliare. Până atunci, multe imobile private erau rechiziționate, mai ales la București, pentru a instala administrațiile, organizațiile comuniste, pe ruși, pe „nomenclaturiști"... Rechiziționarea se făcea fără preaviz, cei ce ocupau imobilele sau apartamentele neavând decât foarte puțin timp pentru a le elibera. Persoanele evacuate erau, în general, trimise la periferia orașului, unde li se dădea un adăpost cu atât mai mizerabil cu cât era mai confortabilă locuința din care fuseseră alungați. În notele ei, Sanda Stolojan povestește evacuarea zbuciumată a familiei Stolojan, din cartierul lor frumos spre o mahala sinistră numită Grivița Roșie. Prin legea din 19 aprilie 1950, statul confisca bunurile orășenești aparținând „foștilor mari industriași, foștilor boieri, foștilor bancheri, foștilor mari comercianți și tuturor elementelor vechii mari burghezii", noțiune destul de vagă pentru a putea permite toate interpretările.

1949 a fost anul în care a demarat o altă grozăvie comunistă: colectivizarea forțată a pământului. La 2 martie al acelui an, cei 15 000 „mari" moșieri (50 ha de persoană), scăpați de reforma din 1945, au fost alungați deodată din casele și de pe pământurile lor. Au fost obligați să-și lase toate lucrurile pe loc și li s-a interzis să se stabilească în județul unde își aveau înainte pământul. Mulți ar fi murit de foame dacă n-ar fi fost aprovizionați pe ascuns de țăranii care lucraseră pentru ei. Aceasta a fost și soarta tatălui lui Vlad Stolojan, alungat de pe domeniul său horticol de la Hereşti, pe care-l făcuse celebru în toată România și chiar în străinătate, datorită calității fructelor și legumelor sale. Instalat într-o cocioabă din București, a fost aprovizionat pe ascuns de țăranii din satul lui, care îl iubeau pe bătrânul moșier, om cu vederi largi și generos.

Pământurile astfel expropriate aveau să intre în proprietatea statului și să formeze nucleul sovhozurilor și al gospodăriilor de stat care produceau pentru nomenclatura comunistă. În 3 martie, un nou decret hotăra colectivizarea pământurilor și astfel țăranii au fost deposedați de terenurile primite la reforma agrară din 1945. Această colectivizare avea să dureze 13 ani, datorită rezistenței îndârjite a țăranilor, cu prețul a sute de mii de arestări și a mii de morți, mai ales în perioada dintre 1949 și 1953.

Trebuie acum să vorbim despre aparatul represiv al regimului, adevărată coloană vertebrală a unui sistem politic urât de marea majoritate a populației și incapabil să se mențină la putere fără represiune. Încă de la început, în martie 1945, guvernul Groza a deschis două lagăre de concentrare, la Caracal și la Slobozia, unde au fost înghesuiți la grămadă mai multe mii de deținuți: oameni politici, intelectuali, magistrați, foști membri ai Gărzii de Fier, preoți etc. Alte lagăre de acest fel aveau să fie deschise în anii următori, la

Craiova, Pitești, Târgoviște, Târgu-Jiu, Tecuci etc. Urmând modelul sovietic, administrația lagărelor a fost transferată de la Ministerul de Justiție la cel de Interne. Un „tribunal al poporului", special creat pentru aceasta, a început să-i judece pe „criminalii de război", încă din 1945. Condamnările la moarte erau nenumărate, chiar dacă Constituția suprimase pedeapsa capitală. În anii următori, numărul arestărilor în rândul membrilor partidelor politice democratice, precum și al militarilor, oamenilor bisericii, simplilor țărani care se opuneau colectivizării forțate, a crescut în mod dramatic (mai multe sute de mii). În august 1948 a luat ființă sinistra Securitate, poliție politică creată după modelul KGB-ului, ai cărei primi șefi, Bodnarenko și Nicolschi, erau agenți sovietici deveniți generali români. Încă de la crearea ei, Securitatea, puternică prin zecile de mii de membri ai săi (la care se adaugă sutele de mii de informatori infiltrați în toate colțurile societății), s-a manifestat ca expresia cea mai feroce, brutală și cinică a dictaturii comuniste și – în ciuda multelor sale reorganizări și reforme – ca un sprijin fidel și indispensabil puterii instalate. În ianuarie 1949 a fost creată „Miliția", care număra la început mai mult de 40 000 de membri, folosiți pentru a controla și a teroriza populația, mai ales pe cea rurală, dar și pe cea de la oraș, printr-un vast sistem de delațiune, de control al locuințelor, al intersecțiilor și al punctelor de intrare și de ieșire ale ariilor locuite. Tot în 1949 a fost deschis marele șantier al canalului Dunăre–Marea Neagră, adevărat lagăr de exterminare după modelul Gulagului sovietic, unde, din 1949 până în 1953, mai multe zeci de mii de deținuți politici și-au lăsat sănătatea și, în foarte multe cazuri, viața. Când Sanda Stolojan ajunge, în 1949, la lagărul de la Poarta Albă (unul din lagărele „Canalului") pentru a-i aduce un pachet soțului ei, Vlad, este uluită zărind, pentru prima oară, în stepa Dobrogei, o coloană de

deținuți înaintând în haine vărgate, înconjurați de gărzi înarmate și de câini, mergând la muncă. O astfel de grozăvie i se părea de neconceput în România!

Până în 1953, anul morții lui Stalin, represiunea cea mai cumplită a continuat pe întreg teritoriul țării. Un exemplu concret al acestei represiuni l-a constituit „epurarea" populației Bucureștiului, care s-a desfășurat între 1951 și 1953. În urma hotărârii autorităților, toți locuitorii Capitalei care nu erau încadrați în „câmpul muncii" au fost nevoiți să părăsească orașul și să se mute în provincie. În martie 1952 s-a aflat că, în conformitate cu legea descongestionării marilor orașe, circa 200 000 de persoane dintr-un milion și jumătate aveau să fie expulzate și obligate să se stabilească în micile orașe sau în satele situate la peste 100 de kilometri de Capitală. Francezul Henri Prost (*Destinul României: 1918–1954*, Berger-Levrault Paris) descrie astfel modalitățile de aplicare a acestui decret:

„Pentru a instala surplusul de mână de lucru industrială cerută de planul cincinal, pentru a face loc și rușilor, care sosesc tot mai numeroși, pentru a descotorosi Capitala de guri inutile și, în același timp, pentru a expulza elementele considerate de nedorit, s-a hotărât, pe la jumătatea lui februarie, să fie deportați din București: în primul rând, familiile deținuților politici, ale celor deportați, ale emigranților (prin familie înțelegându-se soțul, copiii, ascendenții, frații); în al doilea rând, militarii scoși din funcție, foștii magistrați și avocați, foștii industriași și comercianți cărora li se naționalizaseră întreprinderile, foștii proprietari funciari care posedaseră mai mult de 10 hectare, pensionarii mai tineri de 70 de ani. Deportații din prima categorie n-au dreptul să ia cu ei mai mult de 50 de kilograme de bagaje; dacă sunt în stare să muncească, sunt trimiși pe șantierele canalului Dunăre–Marea Neagră sau pe cele ale centralei

hidroelectrice de la Bicaz, din Carpații Orientali; bătrânii, femeile și copiii sunt așezați în Câmpia Bărăganului, unde sunt înghesuiți în barăci. Deportații celei de-a doua categorii pot transporta toate bagajele pe care le doresc și își pot alege locul unde să se așeze, dar totuși, dincolo de 50 de kilometri de punctul de plecare și în afara zonelor de interes militar, industrial sau forestier. După câteva săptămâni, operații asemănătoare au loc la Brașov (numit acum Orașul Stalin) și în alte orașe industriale din Transilvania și de pe malurile Dunării. Aceste măsuri nefiind suficiente pentru a pune capăt crizei de locuințe, o nouă reglementare intervine, pentru a limita dreptul de ocupare al fiecăruia la 8 metri pătrați; unii privilegiați au dreptul să ocupe până la 20 metri pătrați."

Acesta a fost cazul filozofului Dinu Noica, mare prieten al Sandei și al lui Vlad Stolojan, surghiunit în orășelul Câmpulung, asemenea altor mii și mii de oameni care s-au trezit exilați în provincie, uneori separați de familia lor, pe care n-o puteau vedea decât ocazional. Evident, ne este imposibil să precizăm câte persoane au fost victimele acestei legi de descongestionare, care trebuia să pregătească „noul aspect" al Bucureștiului, în vederea celui de-al IV-lea Festival Mondial al Tineretului (2–14 august 1953).

Deposedați de toate bunurile și chiar de locuințele lor în care, în situații fericite, nu mai ocupau decât o infimă parte (deseori podurile, subsolul sau, în cel mai bun caz, o cameră), „dușmanii de clasă" erau reduși, pentru a putea supraviețui, la a vinde tot ce mai putuseră salva în urma perchezițiilor și a confiscărilor. Statul comunist a înțeles să profite de această mizerie și a creat, la începutul anului 1949 o rețea de magazine numite „Consignația", care funcționau pentru particulari. Numărul lor a crescut într-un mod spectaculos în prima jumătate a anilor '50. Era un mod ingenios de a spolia oamenii de ultimele lor bunuri, în favoarea fi

a instituțiilor de stat comuniste (tablouri, covoare...), fie a noilor îmbogățiți ai regimului, care-și procurau la prețuri derizorii obiecte deosebite pe care, le plăteau cu banii pe care îi scoteau fără nici un efort din tezaurul statului. Înainte, existase Muntele de Pietate, dar, sub comuniști, prin „Consignația", acesta devenise o instituție de stat prin care, exprimându-ne în termenii epocii, se oficializa deposedarea unei clase sociale de către altă clasă socială.

Pentru cei care nu voiau să cedeze statului nouă zecimi din valoarea obiectelor pe care le vindeau pentru a supraviețui, ultima soluție rămânea „talciocul". Acest cuvânt de origine rusă („talcioc" însemnând lovitură, izbitură) desemna o uriașă piață situată la marginea Bucureștiului, într-o veche carieră de lut. Comparat de G. Călinescu cu unul din „cercurile infernului" lui Dante, talciocul aduna în fiecare duminică, direct pe pământ, pe mai multe hectare, zeci de mii de persoane care vindeau și cumpărau obiectele cele mai neașteptate. Acolo vindea uneori Sanda Stolojan obiectele pe care familia franceză a soțului ei i le trimitea prin faimoasele „pachete" care ajutau familia să supraviețuiască.

Lipsiți de mijloacele lor de existență, alungați din casele lor, membrii fostelor clase „avute" nu găseau nici măcar o muncă ce ar fi putut corespunde calificării lor. Vlad Stolojan, inginer diplomat al Politehnicii din Zürich, a avut norocul să găsească un post de tehnician într-un Sovrom, dar mulți alții au fost nevoiți să fie hamali în hale sau la descărcat vagoane de cale ferată, sau să se angajeze pe șantierele de construcții din provincie, despre care se știa că închid ochii în fața originii sociale a salariaților. Femeile dădeau lecții de limbi străine, așa cum a făcut și Sanda Stolojan, care lucra de asemenea ca dactilografă într-o cooperativă specializată în transcrierea actelor oficiale. Altele, mai norocoase, făceau traduceri de cărți englezești, franceze, germane sau rusești,

care erau foarte căutate. Dar lucrau ca „negri" pentru traducătorii agreați de regim, care erau singurii cu „drept de semnătură". Totuși, dreptul la muncă era garantat prin Constituția din 1948; în realitate, un mare număr de persoane care continuau să trăiască la București sau în orașul lor natal nu puteau fi angajate din cauza „originii sociale *nesănătoase*" care era înscrisă în dosarul lor de la „serviciul de cadre" și care îi urma oriunde ar fi vrut să muncească. Un membru al familiei în străinătate, apartenența la un partid politic „burghez", o situație economică bună înainte de 1944 și chiar – pentru țărani – posedarea unui cazan pentru țuică erau tot atâtea motive care îi excludeau din piața muncii.

Obsesia de a găsi de lucru sau, cum zicea acea „novlimbă" stalinistă, de „a se încadra în câmpul muncii" era cu atât mai puternică cu cât o lege din ianuarie 1949 îi numea „vagabonzi" pe toți cetățenii de ambele sexe, în vârstă de 15 până la 55 de ani, care nu puteau face dovada unei activități remunerate de stat. Trebuie să subliniem faptul că acești „vagabonzi" nu aveau dreptul nici la cartelele de rații, care însemnau șansa de a supraviețui! Populația era împărțită în patru categorii, care primeau, pentru un răstimp de trei luni, tichete de patru culori: negre, albastre, verzi și roșii. Cei cu tichete negre nu primeau nici un fel de alimente, nici măcar pâine. Doar bolnavii și persoanele în vârstă de peste 70 de ani puteau primi o rație de 250 g de pâine pe zi. În această categorie se aflau toți cei care nu munceau. A doua categorie primea tichete albastre și era alcătuită din funcționarii și muncitorii activi, plătiți de stat: primeau o jumătate de kilogram de zahăr pe lună, un sfert de pâine neagră pe zi, o jumătate de litru de ulei pe lună, 25 de kilograme de cartofi pe trei luni; familiile lor obțineau tichete verzi și aveau dreptul la jumătate din rația celor ce munceau. În fine, tichetele

roșii – foarte rare – erau rezervate muncitorilor fruntași, „stahanoviștilor" români care depășeau norma de producție. Aveau dreptul la o rație dublă față de tichetele albastre.

După calculul specialiștilor, în anul 1952, dintr-un total de 17 milioane de locuitori, cam 2,5 milioane erau „vagabonzi", cărora li se adăugau un milion de șomeri din toate categoriile sociale. Pentru aceste două categorii sociale, regimul prevăzuse lagăre de muncă, în special vestitul canal Dunăre–Marea Neagră, pe care l-am pomenit deja, unde munceau, în 1949, cam 60 000 de deținuți politici, șantierul hidrocentralei de la Bicaz, gospodăriile de stat unde munceau mai ales soțiile foștilor mari demnitari închiși încă din 1948–1950 și o mulțime de alte lagăre mai mici, răspândite pe întreg teritoriul țării, într-un veritabil Arhipelag Gulag românesc. Legea privitoare la „vagabondaj", rebotezat „parazitism", a fost reactivată spre sfârșitul anilor '50, când regimul a avut nevoie de brațe de muncă pentru asanarea bălților Dunării și pentru exploatarea stufului din delta fluviului, pentru a fabrica celuloză.

Un alt domeniu care a fost răscolit cu totul, în anii '50, de către represiunea comunistă a fost cel al culturii române. Începând din 1945, statul a publicat cataloage anuale ale cărților interzise de regim. Numai între 1946 și 1948, numărul cărților și al revistelor interzise a trecut de la 2 000 la mai mult de 8 000. Nenumărate biblioteci sunt silite să distrugă cărțile interzise sau să le ducă la un „fond special". Un mare număr de scriitori, critici literari, istorici etc. sunt închiși, și unii, dintre cei mai prestigioși, își pierd chiar viața. Printre cei lăsați în libertate, multora li s-a retras „dreptul de semnătură", adică nu mai puteau publica. Academia Română a fost suprimată în iunie 1948 și înlocuită cu Academia Republicii Populare Române, unde sunt „aleși", în mare majoritate, noi academicieni cu calificări îndoielnice, pe

lângă câțiva „foști", raliați regimului sau recuperați de acesta. În august 1948, o nouă lege a învățământului secundar și superior prevedea darea afară a tuturor profesorilor care nu se raliaseră regimului comunist și copia noua organizare a învățământului după modelul sovietic; toate fostele institute de cercetare au fost închise și înlocuite cu organisme servile, sub patronajul noii Academii. Începând cu 1949, au fost aplicate în România tezele lui Jdanov, zbirul cultural al lui Stalin, și urmează o tentativă de rusificare a culturii și chiar a scrisului românesc, prin diverse instituții româno-sovietice. În 1953, a fost introdusă noua ortografie slavizată a limbii române, pe care regimul a justificat-o prin motivele ideologice ale fraternității cu țara ce reprezenta farul călăuzitor al „socialismului victorios". Orice referire la Occident sau la valorile naționale era sever pedepsită drept „cosmopolitism burghez", mai ales în domeniile științelor umane (filozofie, istorie, sociologie, economie...), care cunoscuseră o dezvoltare remarcabilă în România dinainte de război. Trebuie să amintim că un decret din 3 iunie 1950 îi obliga pe deținătorii de mașini de scris să le declare la miliție, oferind probele caracterelor lor. Cumpărarea de panglici noi nu se făcea decât prezentând permisul eliberat de miliție. Comunismul făcuse un delict din actul scrisului! De altfel, este semnificativ faptul că această lege a fost reactivată în 1962 și apoi, pentru a treia oară, în epoca Ceaușescu.

Cum, încă din primii ani ai regimului de „democrație populară", 1948–1953 (moartea lui Stalin), regimul a aplicat întocmai rețetele politice, economice și culturale ale stalinismului sovietic, ne-am putea gândi că relativa liberalizare a regimului din Uniunea Sovietică, după moartea lui Stalin, ar fi putut avea o influență asupra regimului din București. Nici vorbă de așa ceva! Stalinistul Gheorghiu-Dej și echipa lui reușiseră să îndepărteze, în 1952, grupul de staliniști

moscoviți Pauker–Luca. Începând din 1953, se vor strădui să-i îndepărteze de la putere pe protejații lui Hrușciov și, din 1955 (al doilea congres al PMR), să pună bazele „comunismului național", doctrină reluată mai târziu de Ceaușescu. Revoluția maghiară din 1956 i-a luat pe conducătorii români prin surprindere, fiindu-le foarte frică să nu aibă aceeași soartă ca staliniștii unguri; și atunci când studenții din București, Cluj și Timișoara și-au manifestat solidaritatea cu țara vecină revoltată, regimul a reacționat cu sălbăticie printr-un nou val de teroare, care a lovit mai ales în intelectuali și în foștii deținuți politici de după război care începuseră să fie eliberați prin 1955–1956.

Vlad Stolojan, soțul Sandei, a fost arestat și condamnat pentru a doua oară în 1958, la 8 ani de închisoare pentru „huliganism, agitație politică și cosmopolitism", în baza unui nou articol din Codul Penal care permitea să fie închisă orice persoană care displăcea regimului. Amintirile lui din închisorile Jilava, Malmaison, Gherla și Aiud le completează pe cele ale Sandei Stolojan în lucrarea de față. Printre nenumăratele persoane arestate în acea epocă, trebuie să menționăm grupul filozofului și amicului familiei Dinu Noica și, în special, excepționala figură a lui Nicolae Steinhardt, pe care Vlad Stolojan l-a cunoscut în închisoare și despre care vorbește cu admirație. Acesta descrie în *Jurnalul fericirii* întâlnirea sa cu Vlad, într-un context de suferință psihică în cadrul condițiilor inumane de detenție și de tensiune morală și intelectuală datorată conflictelor dintre deținuți de origini politice și sociale dintre cele mai diferite.

Disperată, aproape de capătul puterilor, Sanda Stolojan a hotărât să riște totul și să lanseze un strigăt de ajutor către familia franceză a soțului ei (mama lui Vlad Stolojan, Mana Filipescu, se căsătorise a doua oară cu contele Jean le Marois, descendent al unui general al lui Napoleon). Grație acestui

om extraordinar și unui importator de cereale din Londra, familia Stolojan a fost cumpărată de la statul român, odată cu o încărcătură de cereale!

În vremea când familia Stolojan părăsea România, în ianuarie 1962, închisorile mai aveau zile bune în fața lor. Doar între 1963 și 1964, înainte de moartea lui Gheorghiu-Dej, acestea s-au golit de supraviețuitori (unii deținuți petrecuseră peste 20 de ani după gratii), și aceasta în urma presiunilor guvernelor occidentale, care au cerut-o ca garanție de bunăvoință pentru reluarea relațiilor economice, într-o epocă în care regimul comunist român se depărta de Moscova pentru a se angaja pe calea „comunismului național".

Odată ajunși în exil, la Paris, Sanda Stolojan își reface viața și își savurează revanșa atunci când revine în România, în 1968, cu generalul de Gaulle, cu ocazia vizitei istorice a acestuia în țara noastră. Vreme de peste 30 de ani, va fi traducătoarea oficială a guvernului francez pentru limba română și se va afla în loja principală, putând urmări evoluția relațiilor franco-române și situația din România. Dar, în ciuda unei cariere profesionale împlinite, în ciuda unei opere literare departe de a fi neglijabilă și a luptei pentru drepturile omului în România, toate încununate de succes, Sanda Stolojan a resimțit întotdeauna cu fascinație, durere și melancolie situația ei de exilată, ca un paradox și uneori ca un blestem pentru cineva care-și iubește atât de mult țara.

MATEI CAZACU și NICOLAS STOLOJAN

Cuprins

Însemnările Sandei Stolojan / 5

Însemnările lui Vlad Stolojan / 107

Anexe / 157

Postfață de Matei Cazacu și Nicolas Stolojan / 161

În amurgul vieții, cea care a fost unul dintre catalizatorii exilului românesc de la Paris, cea care i-a povestit avatarurile în volume pline de viață și culoare se întoarce asupra propriului său trecut, asupra timpului ieșit din matcă pe care l-a trăit în România anilor '50, înaintea plecării definitive din țară. Alături de Sanda Stolojan, soțul ei, Vlad, își așterne pe hârtie amintirile despre acei ani petrecuți în închisoare sau în veșnica fugă de hăituiala Securității. Asemenea unui diptic, volumul alcătuiește un tablou convingător al celei mai întunecate perioade a dictaturii comuniste, așezând în oglindă viața din închisorile regimului și viața din închisoarea largă în care același regim transformase întreaga Românie. Dincolo însă de amintirea fricii, a mizeriei și a umilințelor îndurate, rămâne mereu vie, dureros de vie, nostalgia după peisajele copilăriei, după un timp al normalității care întârzie să se întoarcă.

Exilul are un efect salutar de decapare. Memoria filtrează, epurează și separă. Rămâne întinsul domeniu al mitului, România memoriei, inseparabilă de deschiderea marilor spații – câmpia, dealurile, munții, pământul, miresmele, vocile sonore din natură. Se știe că industrializarea practicată de regim a șters totul, dar imaginația este mai puternică. Închipuirea este legată de memorie. La un capăt vedem mitul, la celălalt se află amintirea realității dure și adevărate, experiența comunismului, plecarea obligată, desprinderea, libertatea, prezentul căruia întrebările i se pun în alți termeni...

În aceeași serie

W.N.P. Barbellion, *Jurnalul unui om dezamăgit*
Nicolas Bouvier, *Peștele-scorpion*
Livius Ciocârlie, *Cu dinții de lână*
Gheorghe Florescu, *Confesiunile unui cafegiu*

ISBN 978-973-50-2155-9

Foto coperta: CĂTĂLIN CIOABĂ